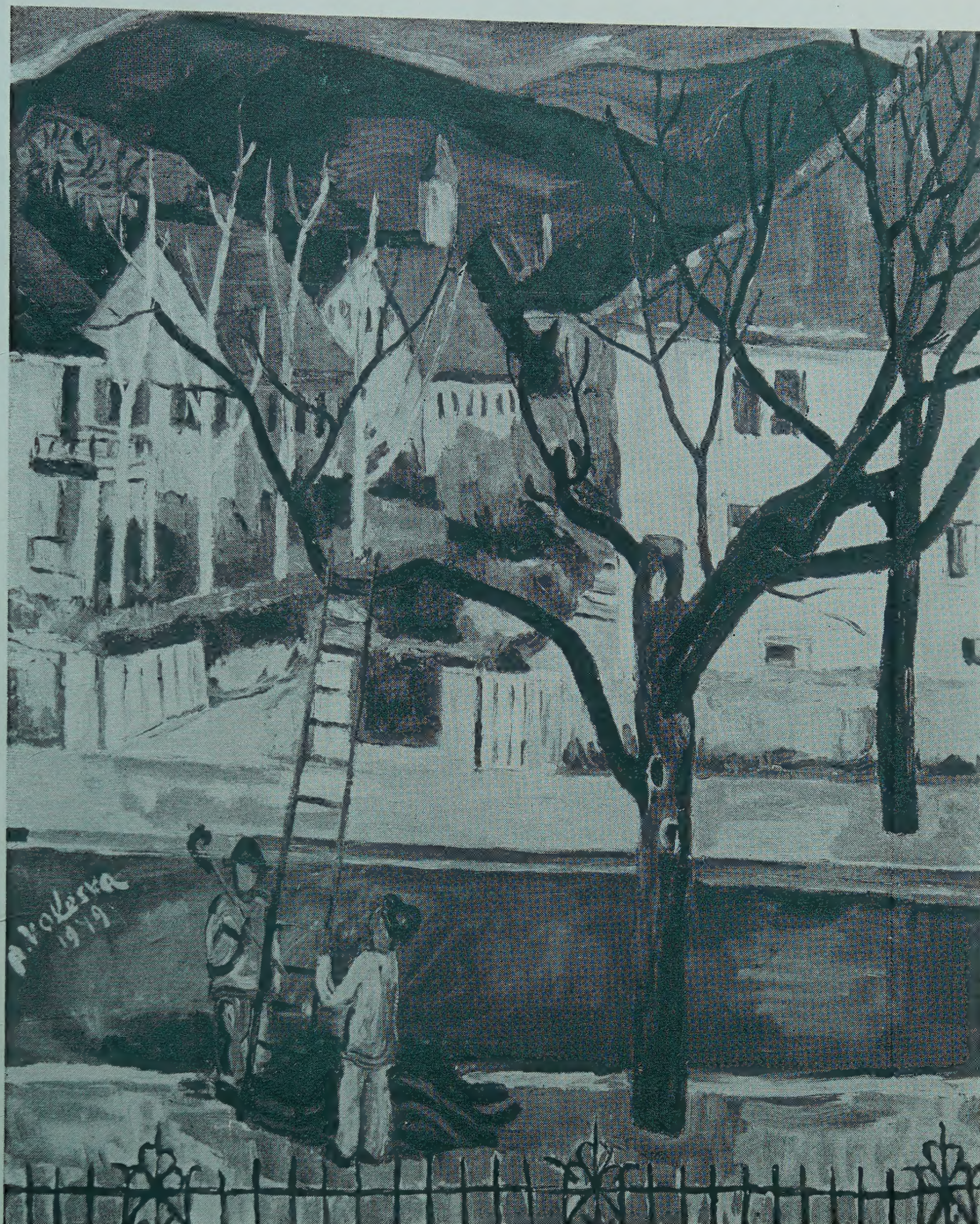

AIDAI

1953
NR. 5

TURINYS

MAY, 1953

AIDAI-ECHOES, cultural magazine published monthly, except July and August, by the Franciscan Fathers, Kennebunk Port, Maine. Subscription $5.00 yearly in U. S. A.; single copy 50c.: Canada $5.25, single copy 55c.: Foreign $6.00.—Entered as second class matter at the post office at Kennebunk Port, Maine, February 7, 1950, under the act of March 3, 1879. Additional entry at Brooklyn, N. Y.

AIDAI

MĖNESINIS KULTŪROS ŽURNALAS

1953 METAI GEGUŽĖS MĖNUO NR. 5 (61)

LIETUVA TARPTAUTINIUOSE JUNGINIUOSE

GEDIMINAS GALVA

1. *Klausimo aptartis.*

Politinė lietuvių spauda pakartotinai kelia klausimą: kaip išvengti didžiųjų imperializmo ir mažųjų tautų pavergimo? Deja, to klausimo aptarėjai nepateikia nė vieno sprendimo, kuriuo galėtų pasinaudoti mažosios valstybės. Vienas teoretinis jų patarimas — apkarpyti "absoliutų" mažųjų valstybių suverenumą. Betgi reikia pastebėti, kad ne vien mažosios valstybės, bet ir didžiosios neturi absoliutaus suverenumo. Jei siekiama apkarpyti mažųjų valstybių suverenumą — kaipgi su didžiosiomis? Ar mažųjų valstybių suverenumo aprėžimas ir jų susitelkimas į politinius junginius jau užtikrina jų saugumą? Kas tuo atveju darytina su didžiosiomis galybėmis, kurios, turėdamos visai kitus, nacionalistinius tikslus, jų siektų, nors ir priklausytų Europos sąjungai? Ar tų didžiųjų valstybių priklausymas kuriai sąjungai jau jas paverstų taikingomis? Kaip paveiktina, pvz., Didžioji Britanija — svyruojanti tarp Commonwealth ir Europos, tačiau labiau linkstanti į imperijos likučių išlaikymą? Šie klausimai galėtų būti pamiršti, jei, pvz., Benelux muitų sąjungos paskelbimas 1944 metais nebūtų likęs neįgyvendintas iki dabar. Jie galėtų būti nutylėti, jei Schumano anglies ir geležies planas nebraškėtų pačioje pradžioje.

Tačiau blogiausia, kai kiek priartėjame prie mūsojo įsijungimo į tarptautinius sambūrius. Lietuva yra pašonėje trijų didelių valstybių, kurios protarpiais rodo savo aštrius imperialistinius dantis ir siekia ją sunaikinti. Šio pavojaus Lietuva negali išvengti, sukurdama ir veikliai dalyvaudama siauro masto tarptautinėse sąjungose. Pabaltijo santarvė tebuvo miražas. Jei prie jos būtų pridėta Gudija, Suomija ir net visa Skandinavija, tai ir tokia sąjunga negali atnešti politinio saugumo ir net plataus ūkinio bendravimo. Ten mes užtinkame eilę jėgų, kurios turi apsčiai individualizmo ir sunkiai duotųsi įjungiamos į vieną frontą.

Šie samprotavimai verčia mus stabtelti ties eile teoretinių ir praktinių klausimų, kad pajėgtume susidaryti aiškų akiratį.

2. *Europą vienijančios mintys.*

Kai nūdien pairęs pasaulis šaukiasi vienybės, kai Marso spaudžiami vaikai ieško taikos, kai bolševizmo įbaiminti žmonės tekalba apie susitarimą valdyti ginklus, bibliotekose ramiai guli dokumentai, kurie savo metu taip pat šaukė pasaulį vienybėn. Jie kvietė Europos tautas tarpusavyje sugyventi, liautis kariavus ir atsidėti kūrybiniam darbui. Keista, kad šiandien triukšmingi balsai susivienyti yra nemažiau atitrūkę nuo tikrovės, kaip ir tie, kurie dusliai ataidi iš praeities užvožto kapo.

Stabtelkime nors ties svarbiausiais.

Vienas iš pirmutinių "žmonijos bendruomenės" kūrėjų buvo šv. Izidorius iš Sevilijos (560-636), gyvenęs neramiais laikais.

Retai kur randamas, jau visai pamirštas, yra vyskupas Gui iš Anjou. Jis 9 amžiuje skelbė Dievo paliaubas, siūlydamas sumažinti pasauylje apsiginklavimą. Poitiers suvažiavime to meto valdovai buvo įpareigoti sugyventi taikoje. Arkivyskupas Aimon iš Bourges buvo sudaręs net baudžiamąją ekspediciją "pamokyti" įvairiems sukilėliams.

Dantė (1265-1321), "Dieviškosios Komedijos" kūrėjas, pirmas aptarė pasaulio valstybes. Jo veikale "De monarchia" puoselėjamos mintys vėl atkurti Romos imperiją, kuriai "būtų

Dievo pavesta saugoti žmonijos taiką" ir atgaivinti senuosius romėnų įstatymus. Dantė nepalankia akimi žiūrėjo į tuometines bręstančias valstybes, nes jos nešančios ne taiką, o karą. "Kai vienas nepripažįsta kito valdžios, esti būtinas tretysis, kurio valdžiai abu pirmesnieji paklustų".

Pierre Dubois 1306 m. parašytame veikale "De recuperatione terrae sanctae" ("Šventosios žemės atkūrimas") siūlė organizaciją, kuri primena Tautų Sąjungą. Jo tikslas buvo išlaisvinti Šventąją Žemę. Šiam tikslui visos valstybės turėtų tarpusavyje sutarti, sudaryti tarybą, kurios ginčytinus klausimus galutinai išspręstų popiežius. Jei kas tokiam sprendimui pasipriešintų — visi kiti tarpusavyje sutelktų karines ir ūkines priemones, priversdami tokį neklaužadą paklusti. Kitais žodžiais tarus, autorius numatė ne vien karines, bet ir ūkines sankcijas. Anuometiniai valdovai tokiam planui nepritarė.

Trims amžiams praslinkus, kai Europa buvo tiek nualinta trisdešimties metų karo, Emeric Crucé 1623 m. paskelbė veikalą "Le Nouveau Cynée", kuriame siūlė skatinti prekybinius santykius, mokslą, meną, tautų tarpusavį pakantrumą ir jų brolišką sugyvenimą. Tačiau jis nesitenkino vien tik gražiais teoretiniais pradais. Tiems tikslams įgyvendinti jis siūlė sukviesti anuometinių galybių ambasadorius Vienoje. Ambasadoriai turį visais klausimais sutarti vienu balsu. Jei kas siūlymui prieštarautų, mūsiškai tarus, pareikštų veto, toks būtų visų kitų sutartinai pasmerktas. Pirmieji kuriantys tokią sąjungą, turėtų būti patenkinti savo valdomais žmonėmis. Jei jie tokios sąjungos nesudarytų, gali prarasti net tai, ką jie šiandien turi.

17 amžiaus pradžioje prancūzų ministeris Sully veikale "Grand Dessein" aptarė praėjusio šimtmečio nelaimes — religinius karus. Ateityje tokių nelaimių išvengti jis siūlė sudaryti penkiolikos valstybių sąjungą, išskyrus Rusiją ir Turkiją. Jos būtų apjungiamos federatyviniais saitais. Federalinis senatas nustatytų apsiginklavimo pajėgumą ir spręstų sienų reikalus: "... jis sprendžia kiekvieną reikalą, kuris jam pateikiamas, kad pašalinus teritorinius, politinius, civilinius ar tikybinius ginčus". Tam tikslui sudaromos šešios tarybos, kurių nuomones galutinai išlygina senatas. Ši organizacija daug kuo primena Tautų Sąjungos ar Jungtinių Tautų organizacinius pradus.

William Penn, atidžiai stebėjęs neramumus Europoje ir kolonialines kovas, 1693 m. paskelbė "Essay toward the Present and Future Peace of Europe". Ten jis kalba apie reikalą sudaryti "Europos seimą", kuris spręstų visus ginčytinus klausimus, o ypač teritorinius.

Abatas de Saint - Pierre, pasirėmęs Utrechto susitarimu, išsiuntinėjo valdovams savo projektą: "Le projet de paix perpétuelle". ("Amžinosios taikos projektas").

Rousseau šokosi populiarinti minėtą projektą. Jo darbe, kuris buvo paskelbtas 1761 m., randame jau nuodugnesnę tarptautinio bendravimo aptartį.

Jeremy Bentham 1793 m. paskelbė žinomąjį veikalą "Principles of International Law". Viename jo skirsnyje kalbama apie visuotinę ir amžiną taiką. Čia paskelbtas nedalomas taikos pradas, kuris buvo net Sovietų pasisavintas. Bentham žodžiais, pasaulis negali būti tvirtas, jei pusė pasaulio pažymėta vergijos ženklu, o kita — laisvoji jo dalis — kovoja dėl taikos. Jis taip pat ganėtinai tikslus, kai teigia, kad pasaulis nesusilauks taikos, jei tarptautiniai reikalai bus patvarkomi, siekiant patenkinti tautines užgaidas. Tačiau tas pradas jo taikomas visuotinai — didelėms ir mažoms valstybėms.

Kas nežino Emanuelio Kanto "Zum ewigen Frieden". Jisai, siekdamas "amžinosios" taikos, siūlė nesikišti į valstybės vidaus reikalus ir priešginavo tarptautinėms paskoloms, nes jomis įsibriaunama į kitos valstybės ūkį. Jis nepasišovė sukurti pasaulio valstybės, o tekalbėjo apie federaciją. Tautų federacijos uždavinys—amžiams panaikinti karą. Tautų federacija, Kanto nuomone, turi būti sukurta palaipsniui, o ne paskubomis, nes gali būti padaryta klaidų, kurios vėliau pakenktų tautoms bendrauti.

Trumpai palietę istorinius projektus tarptautinei taikai ir taikingai tautų bendruomenei sukurti, turime stabtelti ties svarbiausiomis mintimis, kurios buvo autorių išreikštos. Jų paminėtinos: tarptautinė sąjunga, sukūrimas tarybos, kurioje atskiros tautos būtų atstovaujamos, vienbalsis nutarimas, tautų arbitražas, ūkinės ir karinės sankcijos, nukreiptos prieš neklaužadą, karinės pajėgos ir tarptautinių išlaidų paskirstymas pagal ūkinį krašto pajėgumą, ūkinio ir kultūrinio bendradarbiavimo rėmimas, ieškojimas santarvės Europoje, o ne kituose žemynuose, nes pačioje Europoje buvo pati didžiausia nesantarvė.

Nuo kantiškos amžinosios taikos daug veikalų išleista, tarptautinių konvencijų pasirašyta, eilė techninių klausimų išspręsta tarptautinėje plotmėje, apsčiai projektų padaryta tarptautiniam bendradarbiavimui skatinti ir jau nukaršinta viena tarptautinė organizacija — Tautų Sąjunga, kuri nepajėgė ne tik antrojo pasaulinio gaisro užgniaužti, bet ir išspręsti eilės klausimų, kurie vis labiau slėgė jos sąžinę.

Kudenhove-Kalergi, Pan Europos kūrėjas, šiandien jau pamirštas. Jo Europos Sąjunga, be D. Britanijos ir Sovietų Sąjungos, net nesulaukė aiškių apibrėžų. Nobelio taikos premijos laureatas Briand, Europos sąjungos sumanytojas, šiandien net pakaltinamas paskubinęs antrąjį pasaulinį karą, nes pravėręs duris vokiečiams anksčiau atsikratyti varžtais ir pradėti apsiginklavimą.

Šiandien Jungtinės Tautos, pasaulinė prabangos organizacija, kai žemė skęsta skurde, nesantarvėje ir nuolatinėje baimėje, eina gana kreivais keliais. Ji pasirodo esanti silpna ne vien

ADOMAS GALDIKAS — PEISAŽAS (tempera)
V. Maželio nuotrauka

svarbiausiems šio meto socialiniams, ūkiniams ar kultūriniams klausimams išspręsti. Ji pasirodo dar silpnesnė pašalinti akmenims nuo kelio, vedančio į pasaulinę taiką. O už visa tai atsakinga ne mažųjų, bet didžiųjų valstybių politika: pasaulio padalymas į pasmerktus vergijai ir beati possedentes, nors netikra taika.

Tame priešginybių laikotarpyje buvęs Čikagos universiteto rektorius Robert M. Hutchins 1948 m. paskelbė "Draft of a World Constitution", kur kalbama apie pasaulio tautų santarvę. Visa tai yra per ankstyva, kai dar neturime atskiruos žemynuos valstybių sąjungų.

3. Tarptautinis bendravimas.

Ispanijos karai 18 amžiuje kitus vertė ieškoti taikos. Walpole, Fleury ir Karolis VI skynė kelią įdėjoms, kurios savotiškai buvo bandytos įgyvendinti Metternicho ar Briando. Ir tame amžiuje užtinkame nemaža konferencijų, kuriose norėta išspręsti sienų klausimus tarp Austrijos, Britanijos ir Olandijos. Gausios konferencijos po Westfalijos taikos tebandė nustumti degančius klausimus, tačiau tada nepavyko surasti būdo jiems išspręsti.

Ne kas naujo buvo įnešta Westfalijos sutartyje paskelbus atskirų valstybių teisinę galią tarptautiniame bendravime. Tikrovėje valstybės siekė kitas praryti ar pajėgesnes prisiglaudinti, kad išlaikius jėgų pusiausvyrą. Ankstesnis tiesioginis jėgos panaudojimas buvo pakeistas jėgų pusiausvyra. Tame laikotarpyje pradėtos įvairios painiavos, vadinamoji klastingoji politika, žinoma, prisidengiant gražiausiomis idėjomis, kad atsispyrus galingesniajam. Tą klastingą šokį šoko Ispanijos Pilypas, Liudvikas XIV ar net Napoleonas Bonaparté, kuris nesiskubino pagarsinti tautų apsisprendimo, ligi prarado viltį laimėti. Jis jau buvo apsisprendęs tą jėgos persvaros pradą pakeisti vienos tautos vyravimu, kuris yra žinomas iš žilos senovės.

Šventoji Santarvė, kuri buvo pradėta Vienoje 1815 m., valso muzikai skambant, savo pirmame straipsnyje atžymėjo: "Turint galvoje, kad Šventasis Raštas sako žmones esant broliais, trys monarchai yra susieti broliškais ir nenutraukiamais saitais . . ." Tos santarvės pavėsyje skur-

do pavergtos tautos, grandinėmis sukaustytos tautos, kurioms nebuvo leista net garsiau aiktelti. Ji tepatarnavo ano meto galybėms.

Dar eilei konferencijų tebevykstant, prasidėjo pavergtųjų revoliucijos. Didžiųjų valstybių nuomonės ėmė skirtis, nes Rusija pasirinko skirtingą kelią, ne vien nepalankiai pasisakydama dėl Graikijos nepriklausomybės, bet ir dėl skerdynių Armenijoje. Buvę priešai — britai ir prancūzai — neretai sutarė, savo reikalus begindami Europoje ar kituose kontinentuose.

Vokiečiai, pradėję apsijungimą muitų unija, netrukus tai ėmė vykdyti ir tarptautinės politikos lauke. Jų ūkinis tvirtėjimas vertė juos ieškotis naujų rinkų, veikliai kovoti dėl vokiškos kolonialinės imperijos ir įsimaišyti į tarptautinį rungtyniavimą. "Amžinoji" santarvė pasirodė esanti silpnesnė, kaip anuo metu manyta. Britų, prancūzų, Rusijos ar Vokietijos ir Austrijos-Vengrijos keliai buvo visiškai skirtingi.

Vokiečiai, besiruošdami nutiesti geležinkelį į Artimuosius Rytus, jau įsimaišė į sudėtingus Balkanų reikalus. Tas grynai ūkinis dalykas pavirto politiniu. Austrijai-Vengrijai prijungus Bosniją ir Hercogoviną, vokiečių spindintis durtuvas rėmė Vieną. Anuomet paaiškėjo, kad minėtoji santarvė jau buvo seniai mirusi. Balkanų painiavose, 1912 m. kare ar net naujos valstybės, Albanijos, sukūrime tebuvo rastas bėdos susitarimas, kai kiekviena galybė siekė savų tikslų, o mažosios valstybės tebuvo derybų objektas, nelyginant derybos Maskvoje 1939 metais. Eilė sutarimų, pvz., dėl Egipto, Turkijos, Kinijos ar Špicbergeno, tebuvo "geros valios" rodymas antraeiliuose dalykuose, kad pasilikus atvirą lauką esminiams. Tie esminiai reikalai ir nuvedė į pirmąjį pasaulinį karą, kuriame buvo palaidota ne vien dešimt milijonų žmonių aukų, bet Europos politinis, ūkinis ir karinis pirmavimas.

Tautų Sąjunga sukūrė daugelį tarptautinių techniškų organizacijų, bet galybių jėgos polinkis nuvedė kreivu keliu, sprendžiant Vilniaus, Mandžūrijos, Abisinijos ir kitus klausimus. Briando planas jungtinės Europos valstybes pajungti Tautų Sąjungai liko neįgyvendinta svajone, nes naujos galybės šaukė — Gleichberechtigung.

4. *Sąjungos esmė.*

Valstybių sąjungos atstovai pasirodo ne vien paviršutiniški, bet netgi ir neatsakingi. Jie viso blogio šaknis temato tik valstybės suverenume. Pasaulio ar jo dalies gerovė ar skurdas, taika ar karas, bendradarbiavimas ar užsiskleidimas jiems priklauso nuo tos vienintelės priežasties. Toki paviršutiniški politiniai dogmatikai teješko pravesti demarkacijos liniją tarp gėrio ir blogio kažkur stratosferoje. Tautinis suverenumas nėra savaime gėris ar blogis. Galima tvirtinti, kad tautinis suverenumas yra tik paveldėtoji sąvoka iš monarchijos žydėjimo tarpsnio ir perkelta į demokratinę santvarką. Jean Bodin 1576 m. suverenumo aptartis ("respublikos visuotinė ir amžinoji galia") šiandieną yra nuo gyvenimo atšlietas dalykas. Imperatorių galios kildinimas iš Dievo demokratiniame tarpsnyje buvo perkeltas į tautą. Aš savo laiku atsakiau neigiamai į klausimą "ar egzistuoja tautos suverenumas" ne todėl, kad laikiau Bodin ar pačių moderniųjų teisininkų aptartį netikslią, bet rasdamas tautos suverenumą teesant teisine išraiška, kurios turinys priklauso nuo tautos interesų. Pagaliau tie interesai kinta, priklauso nuo pačios tautos pajėgumo.

Netikslus tvirtinimas, kurį daro Dr. A. Trimakas straipsnyje — "Vienybės Keliu" ("Draugas", 1953. 1. 8), vertas paaiškinimo: "Šioji aplinkybė verčia mažąsias valstybes reformuoti savo užsienio politiką ir atmesti pasenusį, grynai nacionalistinį, absoliutaus suverenumo supratimą. Susiskaldžiusios ir pavieniai veikdamos, jos lengvai pavergiamos. Tik suderinta ir apvienyta jų laikysena įgalintų jas lengviau atsispirti išorės pavojams. Jų vienybė atneštų joms dargi apčiuopiamos ūkinės naudos".

Daroma klaida, kai valstybių užsienio politika suplakama su suverenumu — valstybės galia, kuri yra kintanti. Antra, mažųjų valstybių užsienio politika yra visuomet defensyvinė ir tepriklauso nuo didžiųjų ofensyvos ar kuriam metui sudarytos jėgų pusiausvyros. Todėl pirmiausia reikia apkarpyti didžiųjų valstybių tautinius interesus.

Kuriuo būdu gali mažosios valstybės tai padaryti, jei, sakysime ne didžiųjų valstybių užsienio politika, o karinis ir ūkinis spaudimas užgniaužia mažųjų valstybių būtį? Kaip pasielgtina, kai Didžioji Britanija, kaip tai pareiškė Edenas, negalės įsijungti Europos sąjungon? Ar didžiųjų valstybių įsijungimas į tarptautinius sambūrius, pvz., Tautų Sąjungą, nenuvairavo pasaulio pavojingu keliu? Pagaliau ko gi turi siekti mažosios valstybės — vien politinio saugumo ar ūkinės ir kultūrinės gerovės? Politinis saugumas priklauso nuo tautų atsparumo, divizijų skaičiaus ir geografinių sąlygų. Ar mažųjų tautų sąjunga, jei ji tėra formalinė, kaip Pabaltijo santarvė, o praktiškai kiekvienas narys savaip sąvokoja savo saugumą, gali atsispirti bent vieno didžiojo kaimyno užmačiai? Kiekvienam aišku, kad toji santarvė negali tokio tikslo įgyvendinti. Net praplėsta, ji to tikslo negali pasiekti. Todėl daliniai atsakymai negali daug ko išspręsti.

Lietuvai telieka vienintelis kelias — surasti talkininkus, kurių interesai sutampa. Jei vien mažųjų tautų regioninės sąjungos, mūsų geografinėmis sąlygomis, negali pasiekti savo uždavinio, mums telieka įsijungti didesnėn regioninėn sąjungon, kuri galėtų politiškai, kariškai ir ūkiškai atsverti didžiųjų valstybių užmačias. Tokion sąjungon turėtų įeiti Pabaltijys, Gudija ir Ukraina. Šiais žodžiais tik pakartojama istorinė alternatyva, kai Didžioji Lietuvos Kunigaikštija buvo

Be šių gravitacinių jėgų nusakymo, neaptariamas mums kylantis pavojus. Tačiau taip pat neaiški tolimesnė centrinės ir pietrytinės Europos raida: kiek liks gyventojų, kurios bus jų teritorinės ambicijos, koks bus jų ūkinis pajėgumas ir kas turės lemiančios įtakos ateities Europos atkūrimui. Šie atviri klausimai neleidžia tiksliai susigaudyti atskirų tautų polinkiuose. Tačiau visai aišku, kad tuomet turėsime pamiršti daugelį veiksnių, kurie praeityje skatino sudaryti Pabaltijo santarvę. Todėl šiandien gliaudyti praeities veiksnius ir užsispirti juos ateičiai priskirti — tegali būt labai pavojingas kelias. Net ir visuotinės Pabaltijo sąlygos gali būti žymiai skirtingesnės ir todėl neleidžiančios daryti ganėtinai tikslių išvadų. Toks atsiribojimas yra būtinas, pradedant aptarti Lietuvos tikslingą įjungimą į tarptautinius sambūrius.

Mano išmone, esminis klausimas yra grynai teleologinis — politinio tikslingumo aptarimas. Mes žinome, kad trys dideli Lietuvos kaimynai praeityje turėjo tam tikrus polinkius, kurie vargu bus dingę, beatsikuriant Lietuvai. Mes žinome rusišką imperializmą, kuris šimtmečiais slinko į vakarinę Europą ir be didesnio pasipriešinimo veržėsi į Sibirą Azijoje.

Šiame šimtmetyje rusų tauta, pasiekusi apie 100 milijonų gyventojų, bus užtektinai svarbi daryti spaudimui į mažesnes tautas. Toks spaudimas juo labiau neišvengiamas, kai rusų pavergtų tautų apsisprendimas bus įgyvendintas, o šiaurės rytinėje Europoje, ūkiškai gana skurdžioje dalyje liks įsprausti rusai.

Rusai bus priversti pasirinkti du kelius — vėl pavergti ūkiškai turtingą Ukrainą, o vėliau kitus kraštus, ar dalį gyventojų perkelti į Azijos Sibirą.

Ukrainos veiksnys yra nepaprastos reikšmės ne vien ūkiniais, bet ir geopolitiniais samprotavimais. Todėl rusai, padarę Durchstossung — įsiveržimą Ukrainon, netrukus darys Flankenstoss— kitų tautų pavergimą, kad atlikus Umfassung kraštų tarp Baltijos ir Juodųjų jūrų.

Tokiam rusų žygiui pasipriešinti Lietuva turi padaryti kelis žygius. Pirmutinis — unija su broliška latvių tauta. Toji politinė, ūkinė ir kultūrinė unija tebūtų atitaisymas to sužalojimo, kurį istorija mums yra padariusi. Tuodu kraštu, susijungę, taptų žymiai galingesni ne vien politiškai, ūkiškai, bet ir savo rankose turėtų esminius uostus, kurie galėtų visam užnugariui patarnauti. Sunku pasakyti, ar ton unijon įeis estai, labiau gravituoją į Suomiją. Tolimesnis Lietuvos-Latvijos tikslas — siekti plačios sąjungos, pradedant Suomija, Estija, apimant Gudiją ir Ukrainą.

Toji sąjunga turėtų eilę sunkumų sudaryti glaudžiai politinei, ūkinei ir karinei santarvei. Kitokios istorinės sąlygos ir netolydi kultūrinė raida neretai parodytų skirtingumus. Tačiau Lietuvai neliktų kito kelio savo saugumui užtikrinti, kaip toji sąjunga. Visa eilė veiksnių mus labiau jungia, o mažesnis jų skaičius — skiria. Didžiosios Lietuvos Kunigaikštijos plotai maždaug patektų į šios sąjungos sienas. Istoriškai imant, politinė tradicija būtų atkurta pasipriešinti naujam imperializmui. Toji sąjunga galėtų pasipriešinti ne vien rusiškai veržlai, bet pažaboti ir lenkiškąjį imperializmą, jei toks vėl ateityje pasirodytų. Tokią sąjungą sukūrus, lenkai liktų sukalbamesni ir atsisakytų nuo daugelio istorinių klaidų, kurios juos pačius nustumtų į vergovę.

Vokietijos "Drang nach Osten" politikai sužlugdyti neužtektų vien Pabaltijo-Ukrainos užtvaros. Šis reikalas apimtų beveik visos Europos politinių jėgų talkininkavimą, kuris neabejotinai būtų svaresnis, turint apjungtas valstybes tarp Baltijos ir Juodųjų jūrų.

Čia sąmoningai praleisiu eilę klausimų, kurie mums nepaprastai svarbūs: tai — etnografinių žemių atgavimo politika, ūkinis bendravimas, Ukrainos ir Gudijos gėrybių tranzitas per Lietuvą, kaikurių naujų žaliavų perdirbimas Lietuvos suorganizuotoj pramonėj, politinis Gudijos nesubrendimas ar Pabaltijo dispersija. Tie klausimai reikalingi atskirų studijų, kuriose galėtų būti aptariami nors esminiai pradai.

Numanu, kad toji sąjunga tarp Baltijos ir Juodųjų jūrų negali būti statiška. Tas branduolys turėtų būti skirtas daryti platesnėms sąjungoms, jei gyvenimiškoji tikrovė pareikalautų.

Politinis saugumas yra svarbus veiksnys. Tokiame tarptautiniame bendravime negalime pamiršti eilės kitų veiksnių — ūkinių, socialinių, kultūrinių. Ir jiems reikia surasti tinkamą vietą tarptautinėje bendruomenėje.

Nūdieniai mūsų uždaviniai įpareigoja ne vien kovoti dėl lietuvių tautos laisvės, bet ir tirti sąlygas, kuriose Lietuvos saugumas ir tarpimas būtų didžiausias. Kaip tik čia mes atsiduriame ganėtinai didelių pagundų kelyje, kai, patys neapsisprendę, pasiduodame svetimoms įtaigoms: federatyviniai sąjūdžiai, intermariumai ar polėkis nuo Baltijos ligi Adrijos. Šie ir eilė kitų sąjūdžių tegali dalimi patarnauti išlaisvinimo kovai vesti, bet tik jau ne ateities Lietuvos saugumui. Čia mes ir turime peržiūrėti ikišiolinę blaškymosi "politiką" ir surasti sveikus pradus, kurie sutelktų mūsų jėgas suderintai prie tikslo eiti.

Savaime aišku, kad visa tai reikia pradėti nuo vidinio susitvarkymo, aiškios aptarties, o jau vėliau panaudojant eilę tautinių ar tarptautinių telkinių. Jie yra ne tikslas, bet tik priemonė dabar Lietuvos bylai, rytoj — pačiai Lietuvai sustiprinti. Visi įvairių federacijų ar unijų šalininkai negali pamiršti, kad pirmiausia reikia sklypo ir žaliavos, o vėliau tegali sekti rūmo statyba. Tokių sąjūdžių dalyviai tenesideda autokratais lietuvių tautą, be jos valios pareiškimo, jau šiandien įjungti į santarves, pažeidžiant Lietuvos interesus, jei jie nori išvengti Benelux valstybių tremties vyriausybių tuščiažodžiavimo.

ANTANAS MACEINA, šiemet laimėjęs "Aidų" mokslo premiją už veikalą "Saulės Giesmė".

todėl, kad siekia išlaikyti savos asmenybės bruožus? To niekas negali smerkti, kaip ir asmens kovos dėl savo būties. Tų tautų apsijungimas yra tik kovos būdas, bet ne galutinis tikslas. Tokio apsijungimo neatlikus, galima tautas pakaltinti, kad nepanaudoja tikslių metodų ir būdų savo teisėms ginti. Tačiau tų sąjungų buvimas yra paremtas ne pačiu principu, bet tik interesu. Niekas negali lietuvių priversti likti istorinėje sąjungoje su lenkais. Taip pat būtų dirbtinė sąjunga, privertus norvegus atkurti sąjungą su švedais, belgus su olandais ir t.t. Bet taip pat sunkiai duotųsi išardoma Šveicarijos tautų bendruomenė, nežiūrint, kad ten užtinkame skirtingas rases, tautas, kalbas ir kultūras.

Šiandienykštis šūkis Europai apsijungti yra paremtas skirtingais samprotavimais. Pirmasis — Europos visuotinis nusilpimas, antras — nūdienis bolševizmo pavojus, trečias — galimas vienos galybės laikinas įsivyravimas. Atskiros valstybės, kurios anksčiau siekė balanso, nuo pasaulio svarstyklių yra pašalintos. Joms telieka prisišliedinti prie vienos ar kitos galybės. Atskiros kontinentinės sąjungos tegali palengvinti savus interesus ginti, bet tuo pat metu iškelia pavojų, kad galingieji tose sąjungose visai nenustelbtų mažesniųjų intereso.

Kaip tik šiuo metu JAV viešai kyla klausimas: kaip suderinti tarptautinius pasižadėjimus su savais interesais? Neal Stanford (The Christian Science Monitor, 1953. 1. 26, studijoje: Is there a Trojan Horse?) daro tokias išvadas: JAV konstitucija nusveria bet kurių tarptautinių sutarčių svarbą, taigi apsprendžianti jas sudarant. Jokia sutartis negali būti įgyvendinta, jei ji siekia JAV įsprausti į sritinės ar pasaulio valstybių sąjungas. Tos sutartys negali būti vykdomos ta pačia tvarka, kaip įstatymai, kuriais tvarkosi kraštas. Jei tokios sutartys būtų sudarytos, kaip neišvengiama būtinybė, jos tegali būti įgyvendintos, kai bus patvirtintos įstatimdavystės organų.

Niekas negalētų paneigti, kad čia yra nauji pagrindai supernacionalinēs valstybēs, kuri yra pasišovusi tvarkyti pasaulį.

Čia ir staptelsiu, aptaręs pradus ir visai palikęs atvirą valstybių apjungimo formos klausimą: unija, federacija ar tik atskirų sričių derinimas. Organizacijos formų aptartis mažai ką tesako, nes jos turinys priklauso ne tiek nuo sutarčių formulavimo, kiek nuo dalyvių noro sutartis tesēti.

5. *Vakarų Europos apjungimas.*

Ikišiolinį Europos apjungimą puikiai aptarē Yves Mancel "L'Union Douaniére ou le Mariage des Nations", 18 pusl., Paris 1949 m.): "Europos muitų unija yra žingsnis į žvaigždes. Idealas yra tolimas ir nepasiekiamas, kaip žvaigždēs. Bet jis yra tiek šviesus, kad pajēgia Europai parodyti tikrąjį kelią išvengti suirutēs".

Nelaimei, tie žodžiai aptaria dabartines sutemas Europos padangēje. Po antro pasaulinio karo ilgas pasiruošimas Europą ūkiškai apjungti nuējo vējais. Visi projektai įgyvendinti tą apjungimą atsimušē į atskirų valstybių skirtingus interesus, lyg į akmeninę sieną. Daugelis ūkinių sąjungų yra negyvos raidēs. Schumano planas sutinka daugel kliuvinių pačiuose pirmuose žingsniuose. Visur daug kalbama apie viltis: palaipsniui ūkiškai, politiškai susijungti, kariškai tapti tvirtais Sovietams atsispirti. Tačiau tos viltys yra atokiai nuo gyvenimiškos tikrovēs. Todēl Europos ateities likimas saistomas su milžiniškais pavojais.

Šauksmas vienybēs keliu buvo palydētas Benelux braškējimo, nesutarimo ir nuolatinio atidēliojimo. Iki šio meto Benelux parodē tikrovēs atšiaurumą tiems, kurie tarēsi ruošią kelią į ūkinį bendravimą. Ar kas norējo tų pasēkų, kai bandyta suderinti Belgijos ir Olandijos ūkio politiką, pašalinti tarpusavio muitus ir suglaudinti finansines, prekybines gaires bendraujant su kitomis valstybēmis?

Benelux sutartis buvo pasirašyta 1944. IX. 5 Londone, tremtyje veikusių vyriausybių.

Jos buvo padrąsintos Belgijos ir Olandijos buvusios vienutēs 1846 m. prekybinio santykiavimo ir pagaliau 1863 m. prekybos sutarties, kuri tvērē iki 1940 m. Liuksemburgas, ankstesnioji Vokietijos teritorijos dalis, 1921 m. buvo įjungta ūkinēn sąjungon su Belgija. 1923 m. Belgija ir Olandija pasirašē sutartį, kuri siekē palaipsniui muitus sumažinti. Ir kai tremties vyriausybēs atsidūrē Londone, jos stvērēsi darbo apsvarstyti ūkinių santykių apibendrinimą ir pagaliau paruošti sutartį, kuria būtų sudaryta muito unija — ūkinē vienutē.

1947 m. sudarytoji tų valstybių Taryba Ūkiniam Bendravimui, ištyrus 1944 m. sutartį, priējo išvados, kad ji siekia sukurti ūkinę vienutę. Belgijos teisininkai sprendē, kad tokia ūkinē sąjunga, tautoms atsikuriant iš karo griuvēsių, lengviau įgyvendinama, kaip normalioje eigoje. Tačiau ir šis samprotavimas pasirodē buvęs klaidingas. Olandija pajēgē išsilaisvinti tik 8 mēnesiams praslinkus nuo Belgijos atsikūrimo pradžios. Tuodu kraštu atsidūrē visai skirtingose sąlygose. Belgija prarado 4% tautos turto, kai Olandija, belgo ekonomisto Van der Mensbrugghe tvirtinimu, (Les Unions Economiques, 38-40 pusl.) nustojo 33% viso tautos turto. Kai olandai kovojo dēl savo laisvēs, belgai jau savo ūkį įjungē santarvininkams talkininkauti. Olandijos finansai pateko sunkion padētin, kai Belgija jau buvo įvykdžiusi piniginę reformą. Olandijos žemēs ūkio plotai vēl atsidūrē jūros dugne, o jos vienas svarbiausių uostų — Roterdamas — buvo užgriozdintas paskandintais laivais, kai belgų Antverpeno uostas tarnavo anglosaksams. Šis pradinis skirtumas, belgų ekonomisto žodžiais, lēmē tuos kraštus pasirinkti skirtingą ūkio politiką. Netrukus Belgija buvo pigaus pragyvenimo kraštas, nes gērybių perteklius buvo ganētinas, kai Olandija liko brangaus pragyvenimo šalimi — trūko gērybių, o vyriausybē dējo visas pastangas sukurti naujoms pramonēs šakoms, kurios vēliau pradētų konkuruoti esančią belgų pramonę. Belgija pasirinko laisvo ūkio politikos linkmę, Olandija ir toliau rēmēsi tvarkomuoju ūkiu, vadinasi, su įvairiais varžymais. Olandai visomis priemonēmis stengēsi kuo daugiau svetur išvežti gērybių, kapitalo gauti, nors savoji rinka buvo dar nepasotinta. Pačioje pradžioje, panaikinus muito varžymus, belgų pramoninēs prekēs būtų užplūdusios Olandijos rinką, o atsikurią olandai būtų išmetę belgų rinkon žemēs ūkio gaminių perteklių, paliesdami belgų žemēs ūkio interesus. Tose sąlygose abi vyriausybēs atsidūrē prieš dilemą: tuojau sudaryti muitų sąjungą ar palaukti, iki abiejų kraštų ūkio politika "suartēs"? Abu kraštai pasirinko antrąjį kelią. O šis kelias vedē į nutolimą, nes belgus ypač erzino naujų pramonēs įmonių kūrimas ir nuolatinis žemēs ūkio gaminių išvežimo didējimas. Tolimesnę ūkinio bendravimo raidą lēmē: nenoras tarpusavyje ūkiškai prisitaikyti, belgų žemēs ūkio apsauga ir skirtinga piniginē politika.

Ši Benelux nesēkmē nēra kuris nors socialinis laboratorinis bandymas, kurio išdavos būtų pritaikomos plačiu mastu. Tačiau įsidēmētina, kad kiekviena idēja, kaip ji bebūtų graži, gali būti atitrūkusi nuo tikrovēs, kuri ją paverčia niekučiu.

Staptelkime ties antruoju pavyzdžiu. Skandinavijos valstybēs teatsiskyrē 1905 m. Praējusiame šimtmetyje tie kraštai buvo valdomi beveik tų pačių karalių. Prieš tai Danijos karaliai valdē Norvegiją ištisus keturis amžius. 1870 m. tie kraštai sudaro piniginę vienutę, o 1880 m. gerokai suderino ūkio politiką. 1930 m. stengēsi sumažinti muitus ir panaikinti tarpusavio kvotas. Norvegija ir Švedija, 1874-1897 m. laipotarpyje, buvo beįgyvendinančios "Šiaurēs klauzulę", t. y muitų unijos užuomazgą.

Turint galvoje tą bendrą patirtį ir sugyvenimą, spraudēsi mintis, kad Skandinavijos valsty-

AMERIKONIŠKOJI AUKLĖJIMO FILOSOFIJA

DR. A. ŠERKŠNAS

1.

Lietuvos mokykla buvo organizuota vokiečių pavyzdžiu. Vokiškoji pedagogika dominavo Europoje. Dėl to lietuviui mokytojui europinėje mokykloje, bent kuriame krašte, nesunku būtų susigaudyti. Kas kita Amerikoje. Tarp vokiškos ir amerikietiškos mokyklos yra labai daug skirtumų. Tie skirtumai randami ne tik terminologijoje ir mokyklinėje organizacijoje, bet ir auklėjimo tiksluose ir metoduose, kas jau yra auklėjimo filosofijos dalykai.

Mes Lietuvoje auklėjimo teoriją vadindavome pedagogika. Tai vokiečių per ilgą laiką išpopuliarintas graikiškas žodis, labai giliai prigijęs visuose Europos kraštuose. Anglų kalboje, ypač amerikiečių, šis terminas nėra vartojamas. Vietoje graikiško, jie vartoja lotynišką žodį education (iš lotyniško veiksmažodžio educare, ne iš veiksmažodžio educere). Education jiems reiškia lygiai tą patį, ką mums auklėjimas. Tai, ką mes lietuviškoje mokytojų seminarijoje ar universitete supratome pedagogikos vardu, amerikietiškoje mokykloje vadinama auklėjimo filosofija (philosophy of education).

Iš jų auklėjimo filosofijos (kaip mokomojo dalyko) yra aiškiai išjungta didaktika, kas neįprasta būtų lietuviui mokytojui. Didaktikos termino jie visai nevartoja. Bendrieji mokymo metodai (general methods of teaching) jiems reiškia tai, ką europiečiui reikšdavo didaktika. Tai nereiškia, kad amerikiečiai šitų terminų—pedagogika, didaktika — nepažįsta. Prieš vadinamuosius eksperimentalizmo laikus amerikietiškame auklėjime šie terminai buvo vartojami. Nacionalinės terminologijos tendencijos, kaip ir visose tautose, jų tarpe ir mūsų pačių, padarė šituos skirtumus.

Tinkamai nesusipažinę su amerikietiška mokykla europiečiai linksta daryti šias išvadas: 1. amerikietiškoji mokykla yra Europos mokyklinių sistemų kompiliacija; 2. amerikietiškoji mokykla neturi filosofinių pagrindų, kaip kad, sakysime, vokiškoji mokykla; 3. amerikietiškoji mokykla nepajėgia pakankamai išlavinti žmogų, kaip kad išlavina europietiškoji mokykla.

Nei viena iš šitų išvadų neturi nieko bendro su tikrenybe. Amerikietiškoji mokykla yra perdaug originali, filosofiniai jos pagrindai yra tiek stipriai sucementuoti, kad giliai galvojantieji Amerikos pedagogai, matydami jog tie pagrindai yra klaidingi, yra labai susirūpinę dėl jų stiprumo. Amerikietiškoji mokykla žmogų išlavina nei kiek neprasčiau už europietišką mokyklą, tik ji išlavina amerikietiškai. Šitoji filosofija ir šitas amerikietiškasis žmogaus išlavinimas kaip tik ir yra šio straipsnio tikslas.

Didelių skirtumų tarp privatinės ir valstybinės amerikietiškos mokyklos nėra. Konfesinė mokykla, ypač katalikų, moko tikėjimo tiesų ir stengiasi tų tiesų šviesoje formuoti žmogų. Kitas klausimas, kiek jiems tai pasiseka. Eksperimentalizmo teorijos čia yra tiek efektyvios, ypač kai demokratija, industrializmas ir augšti gyvenimo standartai yra šių teorijų kertiniai akmens, kad privatinei mokyklai, jeigu ji ir norėtų, neįmanoma išlaikyti savitą veidą. Katalikų įtaka Amerikos švietime yra tiesiog kolosalinė, bet ir jai nėra įmanoma nuveikti sekularistinių jėgų ir auklėti savąjį jaunimą grynoje katalikiškoje aplinkoje ir dvasioje.

Mokytojus ruošiančiose institucijose standartai yra labai rimti. Studentų studijos apima dvi dalykų grupes: specialybės dalykus, kuriuos jis ruošiasi dėstyti, ir pedagoginius - psichologinius - metodinius dalykus. Iš visų būsimų mokytojų — pradžios ir vidurinės mokyklos — reikalaujama auklėjimo filosofija, bendrieji mokymo metodai, specialybių metodika, bendroji psichologija, vaiko psichologija, jaunuolio psichologija, auklėjimo psichologija, eksperimentinė psichologija, pedagogikos istorija. Kiti psichologiniai, pedagoginiai, metodiniai ir filosofiniai dalykai vienų valstijų reikalaujami vieni, kitų — kiti, net atskiros mokyklos įvairuoja šiuo atžvilgiu. Kursas — keturių metų. Iš studentų reikalaujama apie 180 valandų praktikos. Kadangi mokytojų algos, palyginti su industrijos darbininkų atlyginimais, yra labai menkos, tai didelis trūkumas rimtai paruoštų mokytojų.

2.

Nustatyti auklėjimo tikslą reiškia tą patį, ką nustatyti žmogaus gyvenimo tikslą. Žmogaus gyvenimo tikslas apsprendžia bendruomenės gyvenimo tikslus. Vadinasi, auklėjimo tikslai apsprendžia ne tik individo gyvenimo tikslus, bet ir visos tautos. Štai dėl ko mokyklinio auklėjimo tikslai visada buvo ir yra politinių grumtynių objektas.

Auklėjimo tikslo supratimas reiškia žmogaus prigimties supratimą. Suprantama, tas, kurs nepripažįsta jokio gyvenimo po mirties, nepripažįsta ir žmogaus sielos. Arba vėl, tas, kurs nepripažįsta visiems žmonėms lygių teisių, tuo pačiu netiki, kad visi žmonės objektyviai yra lygūs. O tai jau doktrinaliniai klausimai. Dėl to auklėjimo tikslai yra ir doktrinistų kovos objektas.

Be šių gravitacinių jėgų nusakymo, neaptariamas mums kylantis pavojus. Tačiau taip pat neaiški tolimesnė centrinės ir pietrytinės Europos raida: kiek liks gyventojų, kurios bus jų teritorinės ambicijos, koks bus jų ūkinis pajėgumas ir kas turės lemiančios įtakos ateities Europos atkūrimui. Šie atviri klausimai neleidžia tiksliai susigaudyti atskirų tautų polinkiuose. Tačiau visai aišku, kad tuomet turėsime pamiršti daugelį veiksnių, kurie praeityje skatino sudaryti Pabaltijo santarvę. Todėl šiandien gliaudyti praeities veiksnius ir užsispirti juos ateičiai priskirti — tegali būt labai pavojingas kelias. Net ir visuotinės Pabaltijo sąlygos gali būti žymiai skirtingesnės ir todėl neleidžiančios daryti ganėtinai tikslių išvadų. Toks atsiribojimas yra būtinas, pradedant aptarti Lietuvos tikslingą įjungimą į tarptautinius sambūrius.

Mano išmone, esminis klausimas yra grynai teleologinis — politinio tikslingumo aptarimas. Mes žinome, kad trys dideli Lietuvos kaimynai praeityje turėjo tam tikrus polinkius, kurie vargu bus dingę, beatsikuriant Lietuvai. Mes žinome rusišką imperializmą, kuris šimtmečiais slinko į vakarinę Europą ir be didesnio pasipriešinimo veržėsi į Sibirą Azijoje.

Šiame šimtmetyje rusų tauta, pasiekusi apie 100 milijonų gyventojų, bus užtektinai svarbi daryti spaudimui į mažesnes tautas. Toks spaudimas juo labiau neišvengiamas, kai rusų pavergtų tautų apsisprendimas bus įgyvendintas, o šiaurės rytinėje Europoje, ūkiškai gana skurdžioje dalyje liks įsprausti rusai.

Rusai bus priversti pasirinkti du kelius — vėl pavergti ūkiškai turtingą Ukrainą, o vėliau kitus kraštus, ar dalį gyventojų perkelti į Azijos Sibirą.

Ukrainos veiksnys yra nepaprastos reikšmės ne vien ūkiniais, bet ir geopolitiniais samprotavimais. Todėl rusai, padarę Durchstossung — įsiveržimą Ukrainon, netrukus darys Flankenstoss— kitų tautų pavergimą, kad atlikus Umfassung kraštų tarp Baltijos ir Juodųjų jūrų.

Tokiam rusų žygiui pasipriešinti Lietuva turi padaryti kelis žygius. Pirmutinis — unija su broliška latvių tauta. Toji politinė, ūkinė ir kultūrinė unija tebūtų atitaisymas to sužalojimo, kurį istorija mums yra padariusi. Tuodu kraštu, susijungę, taptų žymiai galingesni ne vien politiškai, ūkiškai, bet ir savo rankose turėtų esminius uostus, kurie galėtų visam užnugariui patarnauti. Sunku pasakyti, ar ton unijon įeis estai, labiau gravituoją į Suomiją. Tolimesnis Lietuvos - Latvijos tikslas — siekti plačios sąjungos, pradedant Suomija, Estija, apimant Gudiją ir Ukrainą.

Toji sąjunga turėtų eilę sunkumų sudaryti glaudžiai politinei, ūkinei ir karinei santarvei. Kitokios istorinės sąlygos ir netolydi kultūrinė raida neretai parodytų skirtingumus. Tačiau Lietuvai neliktų kito kelio savo saugumui užtikrinti, kaip toji sąjunga. Visa eilė veiksnių mus labiau jungia, o mažesnis jų skaičius — skiria. Didžiosios Lietuvos Kunigaikštijos plotai maždaug patektų į šios sąjungos sienas. Istoriškai imant, politinė tradicija būtų atkurta pasipriešinti naujam imperializmui. Toji sąjunga galėtų pasipriešinti ne vien rusiškai veržlai, bet pažaboti ir lenkiškąjį imperializmą, jei toks vėl ateityje pasirodytų. Tokią sąjungą sukūrus, lenkai liktų sukalbamesni ir atsisakytų nuo daugelio istorinių klaidų, kurios juos pačius nustumtų į vergovę.

Vokietijos "Drang nach Osten" politikai sužlugdyti neužtektų vien Pabaltijo-Ukrainos užtvaros. Šis reikalas apimtų beveik visos Europos politinių jėgų talkininkavimą, kuris neabejotinai būtų svaresnis, turint apjungtas valstybes tarp Baltijos ir Juodųjų jūrų.

Čia sąmoningai praleisiu eilę klausimų, kurie mums nepaprastai svarbūs: tai — etnografinių žemių atgavimo politika, ūkinis bendravimas, Ukrainos ir Gudijos gėrybių tranzitas per Lietuvą, kaikurių naujų žaliavų perdirbimas Lietuvos suorganizuotoj pramonėj, politinis Gudijos nesubrendimas ar Pabaltijo dispersija. Tie klausimai reikalingi atskirų studijų, kuriose galėtų būti aptariami nors esminiai pradai.

Numanu, kad toji sąjunga tarp Baltijos ir Juodųjų jūrų negali būti statiška. Tas branduolys turėtų būti skirtas daryti platesnėms sąjungoms, jei gyvenimiškoji tikrovė pareikalautų.

Politinis saugumas yra svarbus veiksnys. Tokiame tarptautiniame bendravime negalime pamiršti eilės kitų veiksnių — ūkinių, socialinių, kultūrinių. Ir jiems reikia surasti tinkamą vietą tarptautinėje bendruomenėje.

Nūdieniai mūsų uždaviniai įpareigoja ne vien kovoti dėl lietuvių tautos laisvės, bet ir tirti sąlygas, kuriose Lietuvos saugumas ir tarpimas būtų didžiausias. Kaip tik čia mes atsiduriame ganėtinai didelių pagundų kelyje, kai, patys neapsisprendę, pasiduodame svetimoms įtaigoms: federatyviniai sąjūdžiai, intermariumai ar polėkis nuo Baltijos ligi Adrijos. Šie ir eilė kitų sąjūdžių tegali dalimi patarnauti išlaisvinimo kovai vesti, bet tik jau ne ateities Lietuvos saugumui. Čia mes ir turime peržiūrėti ikišiolinę blaškymosi "politiką" ir surasti sveikus pradus, kurie sutelktų mūsų jėgas suderintai prie tikslo eiti.

Savaime aišku, kad visa tai reikia pradėti nuo vidinio susitvarkymo, aiškios aptarties, o jau vėliau panaudojant eilę tautinių ar tarptautinių telkinių. Jie yra ne tikslas, bet tik priemonė dabar Lietuvos bylai, rytoj — pačiai Lietuvai sustiprinti. Visi įvairių federacijų ar unijų šalininkai negali pamiršti, kad pirmiausia reikia sklypo ir žaliavos, o vėliau tegali sekti rūmo statyba. Tokių sąjūdžių dalyviai tenesideda autokratais lietuvių tautą, be jos valios pareiškimo, jau šiandien įjungti į santarves, pažeidžiant Lietuvos interesus, jei jie nori išvengti Benelux valstybių tremties vyriausybių tuščiažodžiavimo.

G. Rouault — Prieblanda

ALFONSAS NYKA-NILIŪNAS

INFERNO

J. G.

Palikit visą viltį, kurie
čia įeinate.
Lautreamont

Tamsiomis cerebralinės sistemos upėmis dažnai prasimušu į niekados nebuvusį pasauly
[mėnesį,
Kur pilkas horizontas su aistringais medžiais
(Jų šaknys, kaip ir mūsų, galingesnės už kamienus)
Ir saulė mėlynais plaukais tebedainuoja
Įšalusi žaliam ašigalio lede;
Mergaitės mėnesio varpų skambėjimas (bet po žeme),
Laukiniai paukščiai mus išplėšdavę kiekvieną rudenį iš tamsiaplaukių sutemų —
Familiariškų vaikystės kambarių šešėlių,
Ir klaidžiojantis užsidarančių medinių durų girgždesys, pripildydavęs vakarus, sutinka
[vėl mane.

Aš prieinu taip melancholišką miestelį.
Kažkoks šventasis, aptrupėjusia ranka mane sustabdęs, šaukia: "Tu žinai — tai
[pragaras".
Bet aš einu neatsigręždamas gatve tolyn.
Prie tilto pūvančių turėklų vėl randu, kaip gimto namo veidrodyje, laukiančią Ivonne
[de Gallais, plaukais nykaus šviesumo,
Ir ji man pasakoja, kad namų tamsos aksome tebemiega, tartum perlas šviečiantis
[Atsiminimas iš Mortefontaine'o
Ir medžio šakose nukritusi šiltai geltona pilnatis.

Apsivyniojusi namus, bet jau išdžiūvus, guli upė.
Tik ežeras dar padidėjęs ir nuo liūdesio, ir nuo lietaus.
Geriau įsižiūrėjus pasimato vandeny bažnyčios siluetas, kaip skenduolis, sraigėm ir
[maurais aptekęs.
Pridedu prie žemės ausį ir klausau.
Baltais marškinėliais aprengtų kurmių choras dar tebedainuoja:
Tavo pasaulyje gyvena tik ironiškos atsiminimų formos — Eumenidos;
Tavo pasaulis mirė, tavo Dievo nebėra.

Prie griūvančių šventoriaus vartų stovi jaunas ir soutiniškai raudonu švarku būgninin-
[kas.
Krūtis giliai paslėpusios mergaitės
Neproporcingais kūnais, lyg seniai jau būtų motinos,
Išsiveda beveidę nuotaką, kurios dar vaikiškame kūne matosi susėdus aplink tuščią
[stalą didelė šeima.
Veidai. Varpai. Veidai. Varpai.
Ir elgetaujantis, su kepure ant kelių, paukštis.

Bet mes pasineriam į šio nerealaus miestelio labirintą ir surandame palaikį namo
[siluetą.
Darbštus, kaip piemenukas, žilas kirminas, kažinką rūpestingai dirbęs priemenėje,
[krūpteli.
Jis praveria duris ir, apsipylęs ašaromis, įveda į kambarį, kur aslos viduryje guli
[mano veido sudaužytam veidrodyje gabalai.
Už stalo sėdi brolis. Bet manęs jis jau nebepažįsta.
Ant rankų ta pati pelė iš Gorkio knygos,
Kurią norėjome kadaise išaugint į arklį
Ir iškeliauti, kur yra daugiau šviesos.
Bet Dievas jos neleido išauginti,
Ir taip palikome, užgesus išsilaisvinimo vilčiai,
Beprasmiškame mums, kitiems — šventam skurde.

Prie sienos sėdi motina, turbūt, galvodama, kaip mano tėvas kas pavasarį pradėdavo
[sapnuoti būrlaivius ir vėjus.
Senasis kirminas kažinką rūpestingai ruošia priemenėje.
Brolis pakelia akis ir jie abu su motina staiga man sako:
"Tai neparnešei mums Dievo?"
Ne. Aš Jo niekur neradau.

Aš dar norėčiau juos raminti (jūs vistiek juk prisikelsit),
Bet kirminas už durų pradeda dainuoti
Ir aš, supratęs, kad nepažinimo džiaugsmas buvo jiems didesnis ir už amžino buvimo
[viltį,
Dar ilgas valandas degu keista iliuzija,
Kad miręs prisikelsiu miegančius smėly ie savo angelus
Ir tolimose laiko erdvėse pavysim milžino sparnais, kaip Bellini paveiksle. Angelą,
[pas Dievą nešantį jų kūnus,
Ir po sunkios kovos jiems sugrąžinsim prarastąjį dangų,
Kurio tik geležinis raktas ir pėdų aidėjimas į žemę atrakins duris.

AMERIKONIŠKOJI AUKLĖJIMO FILOSOFIJA

DR. A. ŠERKŠNAS

1.

Lietuvos mokykla buvo organizuota vokiečių pavyzdžiu. Vokiškoji pedagogika dominavo Europoje. Dėl to lietuviui mokytojui europinėje mokykloje, bent kuriame krašte, nesunku būtų susigaudyti. Kas kita Amerikoje. Tarp vokiškos ir amerikietiškos mokyklos yra labai daug skirtumų. Tie skirtumai randami ne tik terminologijoje ir mokyklinėje organizacijoje, bet ir auklėjimo tiksluose ir metoduose, kas jau yra auklėjimo filosofijos dalykai.

Mes Lietuvoje auklėjimo teoriją vadindavome pedagogika. Tai vokiečių per ilgą laiką išpopuliarintas graikiškas žodis, labai giliai prigijęs visuose Europos kraštuose. Anglų kalboje, ypač amerikiečių, šis terminas nėra vartojamas. Vietoje graikiško, jie vartoja lotynišką žodį education (iš lotyniško veiksmažodžio educare, ne iš veiksmažodžio educere). Education jiems reiškia lygiai tą patį, ką mums auklėjimas. Tai, ką mes lietuviškoje mokytojų seminarijoje ar universitete supratome pedagogikos vardu, amerikietiškoje mokykloje vadinama auklėjimo filosofija (philosophy of education).

Iš jų auklėjimo filosofijos (kaip mokomojo dalyko) yra aiškiai išjungta didaktika, kas neįprasta būtų lietuviui mokytojui. Didaktikos termino jie visai nevartoja. Bendrieji mokymo metodai (general methods of teaching) jiems reiškia tai, ką europiečiui reikšdavo didaktika. Tai nereiškia, kad amerikiečiai šitų terminų—pedagogika, didaktika — nepažįsta. Prieš vadinamuosius eksperimentalizmo laikus amerikietiškame auklėjime šie terminai buvo vartojami. Nacionalinės terminologijos tendencijos, kaip ir visose tautose, jų tarpe ir mūsų pačių, padarė šituos skirtumus.

Tinkamai nesusipažinę su amerikietiška mokykla europiečiai linksta daryti šias išvadas: 1. amerikietiškoji mokykla yra Europos mokyklinių sistemų kompiliacija; 2. amerikietiškoji mokykla neturi filosofinių pagrindų, kaip kad, sakysime, vokiškoji mokykla; 3. amerikietiškoji mokykla nepajėgia pakankamai išlavinti žmogų, kaip kad išlavina europietiškoji mokykla.

Nei viena iš šitų išvadų neturi nieko bendro su tikrenybe. Amerikietiškoji mokykla yra perdaug originali, filosofiniai jos pagrindai yra tiek stipriai sucementuoti, kad giliai galvojantieji Amerikos pedagogai, matydami jog tie pagrindai yra klaidingi, yra labai susirūpinę dėl jų stiprumo. Amerikietiškoji mokykla žmogų išlavina nei kiek neprasčiau už europietišką mokyklą, tik ji išlavina amerikietiškai. Šitoji filosofija ir šitas amerikietiškasis žmogaus išlavinimas kaip tik ir yra šio straipsnio tikslas.

Didelių skirtumų tarp privatinės ir valstybinės amerikietiškos mokyklos nėra. Konfesinė mokykla, ypač katalikų, moko tikėjimo tiesų ir stengiasi tų tiesų šviesoje formuoti žmogų. Kitas klausimas, kiek jiems tai pasiseka. Eksperimentalizmo teorijos čia yra tiek efektyvios, ypač kai demokratija, industrializmas ir augšti gyvenimo standartai yra šių teorijų kertiniai akmens, kad privatinei mokyklai, jeigu ji ir norėtų, neįmanoma išlaikyti savitą veidą. Katalikų įtaka Amerikos švietime yra tiesiog kolosalinė, bet ir jai nėra įmanoma nuveikti sekularistinių jėgų ir auklėti savąjį jaunimą grynoje katalikiškoje aplinkoje ir dvasioje.

Mokytojus ruošiančiose institucijose standartai yra labai rimti. Studentų studijos apima dvi dalykų grupes: specialybės dalykus, kuriuos jis ruošiasi dėstyti, ir pedagoginius - psichologinius - metodinius dalykus. Iš visų būsimų mokytojų — pradžios ir vidurinės mokyklos — reikalaujama auklėjimo filosofija, bendrieji mokymo metodai, specialybių metodika, bendroji psichologija, vaiko psichologija, jaunuolio psichologija, auklėjimo psichologija, eksperimentinė psichologija, pedagogikos istorija. Kiti psichologiniai, pedagoginiai, metodiniai ir filosofiniai dalykai vienų valstijų reikalaujami vieni, kitų — kiti, net atskiros mokyklos įvairuoja šiuo atžvilgiu. Kursas — keturių metų. Iš studentų reikalaujama apie 180 valandų praktikos. Kadangi mokytojų algos, palyginti su industrijos darbininkų atlyginimais, yra labai menkos, tai didelis trūkumas rimtai paruoštų mokytojų.

2.

Nustatyti auklėjimo tikslą reiškia tą patį, ką nustatyti žmogaus gyvenimo tikslą. Žmogaus gyvenimo tikslas apsprendžia bendruomenės gyvenimo tikslus. Vadinasi, auklėjimo tikslai apsprendžia ne tik individo gyvenimo tikslus, bet ir visos tautos. Štai dėl ko mokyklinio auklėjimo tikslai visada buvo ir yra politinių grumtynių objektas.

Auklėjimo tikslo supratimas reiškia žmogaus prigimties supratimą. Suprantama, tas, kurs nepripažįsta jokio gyvenimo po mirties, nepripažįsta ir žmogaus sielos. Arba vėl, tas, kurs nepripažįsta visiems žmonėms lygių teisių, tuo pačiu netiki, kad visi žmonės objektyviai yra lygūs. O tai jau doktrinaliniai klausimai. Dėl to auklėjimo tikslai yra ir doktrinistų kovos objektas.

Auklėjimo tikslai nebuvo tokie jautrūs dalykai anais laikais, kada vaiko mokymas ir auklėjimas buvo tik tėvų privačių pastangų reikalas, kiek jautrūs jie yra dabar, kada yra visiems privalomas mokymas ir kada bendruomenės, pagal priimtus auklėjimo tikslus, suformuojamos tokios, kokių vadovaują toms bendruomenėms asmens nori. Pasaulėžiūra ekonominėje, socialinėje ar politinėje doktrinoje yra tik grūdas, kuris sudžius ir nunyks, jeigu jo nepasėsi į tinkamą dirvą. Jaunimo siela yra dirva šitiems grūdams. Kadangi jaunimas šiandieną yra privalomai sukoncentruotas mokykloje, tai mokykla savaime pasidarė doktrinalinių kovų objektas. Rousseau, Spencer ir Dewey buvo tie, kurie efektyviausiai nukreipė savo doktrinas į mokyklą ir dėl to daugiausia laimėjo.

Kova dėl viešojo mokyklinio auklėjimo tikslų Amerikoje buvo atkakli ir tęsėsi ilgai. Scholastiniai tikslai buvo atstovaujami ir ginami ne tik katalikų, bet ir kitų krikščioniškų bažnyčių. Senoji humanizmo dvasia čia taip pat pradėjo rasti sau pasekėjų. Tačiau prieš natūralizmą niekas nepajėgė atsilaikyti. Rousseau idėjos, turėjusios milžiniškos įtakos nepriklausomybės deklaracijai ir konstitucijai, pavergė amerikietiškąją mokyklą ir viešpatavo joje iki šio šimtmečio pradžios. Rousseau formuluotieji auklėjimo tikslai buvo: 1. auklėjimas turi išlaikyti natūralinį žmogaus gerumą; 2. auklėjimas turi vykti pagal žmogaus prigimtį; 3. auklėjimas turi suformuoti bendruomenę, pagrįstą žmogaus prigimtimi ir individualinėmis jo teisėmis; 4. mokykla religiniu auklėjimu neprivalo rūpintis, religiniu atžvilgiu individas apsispręs užaugęs. Šitie dalykai amerikietiškoje mokykloje tapo nepajudinamomis vertybėmis.

Tarp žmogaus ir gyvulio natūralizmas skirtumo nedaro rūšies atžvilgiu. Skirtingi jie natūralistui yra tik išsivystymo laipsnyje. Vadinasi, apie žmogaus sielą ir jos auklėjimą jų auklėjimo filosofijoje nėra vietos. Protą ir valią jie laiko kūno turtu, ne sielos, kurios, nemirtingos ir amžinos, jie nebepripažįsta. Proto veiksmus jie stengiasi išaiškinti fiziologiniais dėsniais. Natūralizmo įtaka šio šimtmečio pradžoje buvo tokia stipri visur, kad 1907 m. William James rašė: "Per paskutinių pusantro šimto metų mokslas praplėtė gamtos ribas ir sumažino žmogaus reikšmę gamtoje. Tai natūralizmo ir pozityvizmo pastangų rezultatas. Žmogus pagaliau nėra įstatymų davėjas prigimčiai, bet tik paprastas absorbuotojas . . . Romantiškos svajonės apie žmogaus paskirtį praėjo, liko grynas materialistiškas vaizdas. Net idealai yra fiziologiniai produktai". (Pragmatizm), 1617 p., New York 1907. "Pagal natūralistus, prigimties dėsniai kontroliuoja žmogaus gyvenimą, jo atsiradimą, jo išsivystymą ir visą socialinę organizaciją, kurią žmogus susikuria' (F. De Hovre and E. Jordan, Philosophy and Education, 3 p., New York 1931).

Amerikietiškoje mokykloje prigijo ne tik Darvino biologinis natūralizmas, bet taip pat Herbarto psichologinis natūralizmas, kurį jau amerikietis W. James, o vėliau ir J. B. Watson, modifikavo ir išvedė tai, kas šiandieną psichologijoje vadinama behaviorismu. Amerikietiškoje mokykloje rado sau puikią dirvą ir kitos natūralistinės psichologijos srovės, kaip Titchenerio strukturalizmas, McDougall purposivizmas, Dewey funkcijonalizmas ir Freudo psichoanalizė. Visos šitos psichologinės teorijos yra grynai materialistinės, su pilnutine asmenybe nieko bendro neturinčios. Ypatingai dramatiškas kelias į Ameriką buvo Freudo psichoanalizės teorijų. Šiandieną jo raštai yra išversti čia iki paskutinės eilutės ir išleisti milžiniškais tiražais.

3.

Europinis natūralizmas tačiau buvo tik tam tikra įžanga į originalią ir nepaprastai efektyvią, grynai amerikietišką, auklėjimo filosofiją. Amerikietiškoji auklėjimo filosofija yra žinoma eksperimentalizmo vardu. Jos autorius yra John Dewey, kuris pernai mirė, sulaukęs 93 metų. J. Dewey rašė ir mokė ištisus septynis dešimtmečius. Jis mokė ir vadovavo tokiuose universitetuose, kaip Chicago ir Columbia. Jis bus bene pirmutinis filosofas, kurs pats matė ir pergyveno tokius efektyvius savo darbo vaisius. Ne tik šiandieninė amerikietiškoji mokykla, bet ir jos produktas, amerikietiškoji visuomenė, yra lygiai tokia, kokios Dewey prieš pusę šimto metų norėjo ir suprojektavo.

Minint Dewey 80 metų amžiaus sukaktį, 1939 m., Columbijos universitetas specialiu leidiniu išleido jo raštų bibliografiją. Leidinyje 158 puslapiai užimta tik jo knygų ir straipsnių vardams. Likusieji 60 puslapių apima išvardintus komentarus, daugiausia daktaratų tezes, apie jo filosofiją (M. H. Thomas and H. W. Schneider, Bibliography of John Dewey, Columbia University Press, 1939). "Visi šiandieną sutinka, kad joks filosofas moderniškais laikais, žinoma, joks amerikietis nėra padaręs gilesnės ir efektingesnės įtakos Jungtinių Valstybių mokyklinei teorijai ir praktikai, kaip John Dewey". (Rev. J. A. Hardon, S. J., The Catholic Educational Review, 433 p., September, 1952.). Pasauliečiai, ypač jo pasekėjai, eina toliau, Dewey reikšmę aptardami. "John Dewey yra iš karto didžiausias filosofas Amerikos istorijoje, didžiausias mintytojas auklėjime ir garbingiausias pilietis. Jo įtaka auklėjime yra nepalyginama tiek apimties, tiek ir gilumo atžvilgiu. Kiekvienas mūsų krašto pradžios mokyklos vaikas Dewey dėka gyvena laimingesnį ir geresnį gyvenimą, net ir tie vaikai, kurie mokosi ne viešose mokyklose. Ir ne tik šiame krašte, daugelyje kitų pasaulio kraštų jaučiama jo įtaka". (W. H. Kilpatrick, Saturday Review of Literature, October 22, 1949).

Kad daugelyje pasaulio kraštų Dewey įtaka yra jaučiama, pasakymas nėra perdėtas. Pedagoginės garsenybės, kaip prof. Findlay Anglijoje, Kerschensteineris Vokietijoje, buvo taip "apvai-

sinti" Dewey mokslo, kad kaip lyginamosios studijos rodo, jie buvo tik Dewey idėjų kompiliatoriai. Garsioji Kershensteinerio Arbeits Schule esanti tik kopija amerikietiškosios progressive education. Tik pasibaigus pirmajam pasauliniam karui, Dewey buvo pakviestas duoti eilę pedagoginių paskaitų Tokyo Imperatoriškame Universitete. Po to jis praleido dvejus metus Pekino ir Nankingo universitetuose Kinijoje. Iš čia jis buvo pakviestas Turkijos vyriausybės, o po to — Meksikos, kur jis davė specialų ciklą paskaitų apie demokratinį auklėjimą. Tarp kitko, garsusis sovietų Lunačarskis buvo labai didelis Dewey garbintojas, o priešstalininio siautėjimo laikais Dewey buvo stipriai prisidėjęs prie sovietų auklėjimo sistemos organizavimo.

4.

Dewey filosofijos sistemą suimti į žurnalo vieno straipsnio rėmus nėra įmanoma. Dėl to pasistengsime padaryti tik schemą, kurioje būtų matyti tos sistemos esmė. Pirmiausia tačiau atkreipiame skaitytojo dėmesį, kad Dewey filosofija yra kurta ne tik mokyklai, kas būtų, žiūrint į filosofijos suskirstymą, tik pritaikomoji filosofija, bet pirmiausia gyvenimui, kas jau apima visą filosofijos sistemą.

Dewey filosofijos pirmoji prielaida buvo: *istorijos revoliucija*. Istorija, kaip praeitim, jis nesirūpina, jam rūpi tik dabartis ir ateitis. Istorijoje jis ima tik tris sektorius: kultūrinį, ekonominį ir socialinį, kuriuos atitinka mokslas, industrija ir demokratija. Dewey ir sako: pakelk mokslą, industriją ir demokratiją iki augšto laipsnio ir padaryk juos praktiškai prieinamus ir panaudojamus masėms, ir gausi krašto gyvenime tikrą revoliuciją, be armijų, be ginklų, be kraujo praliejimo.

Koks instrumentas turėtų būti panaudotas šitai istorijos revoliucijai įvykdyti? *Filosofija*, — Dewey atsako. Tai yra antroji jo prielaida. Filosofijos šviesoje jis ima visus tris vykstančios istorijos sektorius — mokslą, industriją ir demokratiją. Mokslas tarnauja tiesai. Bet tiesa yra prieinama tik patirtimi. Intelektualinė spekuliacija tiesos nepateikia. Supra-organinės žmogaus jėgos neegzistuoja, antgamtinės sąmonės nėra, viskas išaiškinama gamtos dėsniais. Eksperimentas yra vienintelis kelias tiesai patirti. Iš čia kilo ir pats *eksperimentalizmo* vardas.

Industrija tarnauja žmogaus ir bendruomenės gerbūviui kelti. Industrija suprantama kaip visų gyvenimo sričių supramoninimas, pradedant susisiekimu ir baigiant žemės ūkiu. Kolektyvizacija bendradarbiavimo ir rivalizacijos principais, laisvo žmogaus apsisprendimo pagrindu. Žmogaus uždavinys čia yra suorganizuoti jėgas taip, kad lengviausiu būdu, trumpiausiu laiku būtų pagaminama daugiausia ir geriausios kokybės produktų. Industrinis procesas yra vienintelis konkrečiai ir praktiškai naudingas žmogui. Žmogaus parengimas suprasti ir praktiškai pasinaudoti šita nauda yra pagrindinis mokyklos tikslas. Siekti tik to, kas naudinga. Iš čia kilo *pragmatizmo* vardas.

Demokratija tarnauja žmogaus laisves aiškinti, tobulinti ir jas saugoti. Dewey nuomone, laisvės neišaiškinsi, nepatobulinsi ir neapsaugosi tuščiomis frazėmis, net stipriais reikalavimais. Laisvė turi būti išplėsta pačiame žmoguje. Žmogus turi jausti savo ir kito laisvę ir pajėgti jas derinti. Šitai galima pasiekti tik per socializaciją žmogaus veiksmų, pradedant vaiko veiksmus. Iš čia kilęs ir Dewey *socializmo* vardas, kuris, žinoma, maža bendro turi su tradiciniu socializmu.

Į ką šitas filosofinis instrumentas turi būti nukreiptas, kad galima būtų praktiškai realizuoti istorijos revoliuciją: kultūroje per eksperimentalizmą, ekonomijoje per pragmatizmą ir socialiniame gyvenime per socializmą? Į auklėjimą,— atsako Dewey. Štai kodėl jis yra žinomas daugiau kaip auklėjimo, ne kaip gyvenimo filosofas, nors jo filosofinė sistema yra pati gyvenimiškiausia. Mokykloje Dewey pagavo taip pat tris sektorius: *mokomuosius dalykus, mokymo metodus* ir *mokinių gyvenimą*.

Eksperimentalizmo objektas yra mokykliniai metodai. Eksperimentalistai nepripažįsta jokio teoretizavimo klasėje. Mokinys turi patirti, pergyventi, tada jis savaime supras kiekvieną dalyką. Eksperimentalistai savo metodą vadina moksliniu metodu. Tai senas Spencerio vartotas terminas, kuriuo siekiama pabrėžti, kad visi kiti keliai pasiekti tiesai yra nemoksliški. Eksperimentalizmas pripažįsta tik induktyvinę proto eigą, o dedukciją jie visai atmeta, kaip neturinčią atramos patirtyje. Auklėjimas yra maitinimasis mokomąja medžiaga. Mokomoji medžiaga pasisavinama tik pergyvenimu. Dėl to "auklėjimas galutinam rezultate yra vystymasis pergyvenime, pergyvenimu ir pačiam pergyvenimui". (John Dewey, Experience and Education, 17 p., New York 1938).

Pragmatizmo objektas yra mokomieji dalykai. Programų srity pragmatistai reikalauja trijų dalykų: industrinių mokomųjų dalykų (industrial subjects), mokymosi per veikimą (learning by doing) ir mokyklos aktyvumo (active school). Šitame punkte Dewey sugestijonuoja lyginti primityvų neišsivysčiusios industrijos charakterį vadinamosios "dvasinės" kultūros praeityje su milžiniška pažanga materialinės kultūros moderniškais laikais ir mestis nuo "senovės ir viduramžių" augštesniųjų dalykų, kurie yra grynai intelektualinės ir "dvasinės" prigimties, prie paprastų "praktiškų" ir "materialinės prigimties dalykų". (John Dewey, Challenge to Liberal Thought, Fortune 184 p., 1944). Tik šituo keliu galime tikėtis pakilti iš "stagnacijos į naudingą karjerą ir tęsti progresą". (Ibid., 184 p.). Mokykla yra atsakinga už šitą kiekvieno bendruomenės nario "naudingą karjerą".

Ir pagaliau socializmo objektas yra mokyklinės bendruomenės gyvenimas. Mokyklinės organizacijos socializavimas yra pirmas Dewey sie-

ROMAS VIESULAS

MOTINA IR VAIKAS
(litografija)
V. Maželio nuotr.

kimas. Jis sako, kad žodyje "socializacija" yra randamos visos pagrindinės mokymo ir auklėjimo sąvokos. "Mokykla ir tie, kurie ją veda, atsakingi yra tik prieš bendruomenę". (John Dewey, Moral Principles and Education, 7 p., Boston, 1909). Dėl to mokykla ir jos organizacija, įskaitant programas, metodus, disciplina ir idealus, turi būti socializuota. "Socialiniai interesai, socialinė inteligencija ir socialinis pajėgumas turi būti tiesioginis mokyklos tikslas". (Ibid., 43 p.). Socialinį formavimą Dewey laiko morale. "Išskyrus dalyvavimą socialiniame gyvenime, mokykla neturi jokio kito tikslo". (Moral Principles and Education, op. cit. 11 p.). Suprantama, Dewey turi galvoje dalyvavimą socialiniame demokratinės bendruomenės gyvenime, kuri reikalauja socializuoti ir mokyklos gyvenimą.

5.

Dewey, padėjęs šituos filosofinius pagrindus, kuriuos cementuoti padėjo tokie milžinai, kaip Thorndike, Woodworth, Kilpatrick, Peirce, Childs, Briggs ir net William James, pradėjo atkaklią kovą laimėti patį vaiką mokykloje ir per jį realizuoti savąsias idėjas ateities visuomenėje. Išėjęs į sceną, jis rado Amerikoje dėl mokyklos ir vaiko besirungiančias dvi europietiškas doktrinas: *pedagoginį autoritarianizmą* ir *pedagoginį laissez faire*. Pirmoji iš šių dviejų doktrinų, dažnai vadinama pedagoginiu tradicionalizmu, yra sena kaip žmonija. Tai klasiškoji auklėjimo pažiūra. Jos atstovai pirmiausia suinteresuoti mokykloje ir vaikų akyse bei sielose išlaikyti *tvarką* ir *autoritetą*. Nuo šio paskutinio žodžio ir pati

doktrina gavo pedagoginio autoritarianizmo vardą.

Pedagoginis laissez faire yra pozityvizmo padaras. Net patys terminai paimti iš pozityvistų ekonominių teorijų. Šios doktrinos atstovai ignoruoja autoritetą ir "perdėtos tvarkos varžtus", o yra suinteresuoti tik *individo laisvės* išlaikymu ir plėtimu. Tai pats charakteringiausias visų materializmo šakų bruožas, tiek ekonominiame ir socialiniame gyvenime, tiek ir auklėjime. Tai kertinis akmuo viso Rousseau pastato. Šitomis idėjomis žavėjosi ir gyveno "visi pažangieji" beveik du šimtmečiu. Jų poveikyje savo pedagogines idėjas formavo ne tik Herbart, Spencer, bet ir Pestalozzi, Frocbel, Decroly, Montessori.

Dewey buvo pirmas iš materialistinių socialistų, kurs atmetė pedagoginio laissez faire principus auklėjime. Prieš pedagoginį autoritarianizmą jis taip pat griežtai pasisakė. Greit jis pasisakė nejieškosiąs net vidurio ir jokio kompromiso tarp šių dviejų doktrinų. Jis nėra suinteresuotas nei autoritetu mokykloje, nei formalinės tvarkos (mokyklinės disciplinos) dėsniais, nei individo laisve, atitrūkusia nuo individo pergyvenimų. Jis *suinteresuotas tik pačiu pergyvenimu* (in experience itself). Kadangi šita pažiūra mokyklinėje praktikoje yra paremta eksperimentalizmo teorija, tai ir pati pedagoginė doktrina liko pavadinta *pedagoginiu eksperimentalizmu.*

Neišgyventa mokomoji vertybė nepaliečia pakankamai auklėtinio iš vidaus ir nepalieka jame reikiamo įspūdžio. Vadinamasis protinis susilietimas su mokomosiomis vertybėmis yra nepakankamas auklėjime. Mokomųjų vertybių pasisavinime turi dalyvauti visa asmenybė, intelektualinė ir sensualinė. Iki čia visos trys minėtos mokyklinės doktrinos eina dar tuo pačiu keliu. Nuo šio taško visos radikaliai išsiskiria. Pedagoginio laissez faire atstovai sako, kad mokiniai patys turi apsispręsti, kokias vertybes jie pasirenka savo lavinimuisi ir kokiais metodais tas vertybes pasisavina. Šituo keliu prieita prie vadinamosios *darbo mokyklos,* kurios idėjomis mokytojai sirgo visą trečiąjį šio amžiaus dešimtmetį. Amerikoje ji buvo žinoma *progressive education* vardu. Tiek vokiškoji Arbeits Schule, tiek amerikietiškasis progressive education mokyklinėje praktikoje tiesiog susibankrūtavo. Ir vienur ir kitur visuomenė pasidarė skeptiška šios mokyklos atžvilgiu, o vyriausybės kai kur, pavyzdžiui, Austrijoje, padarė tiesioginių intervencijų, pareikalaudamos grįžti prie "rimtų" metodų, o kitos, kaip Amerikos kaikurių valstijų, davė suprasti, kad šie kraštutinumai viešame auklėjime nepageidaujami.

Pedagoginis eksperimentalizmas šito nepasisekimo nebuvo perdaug diskredituotas, nors jis labai daug prisidėjo prie amerikietiško progressive education. Dewey pakreipė savąją doktriną vadinamosios socialized education kryptimi. Auklėtinio pergyvenimus eksperimentalistai suskirstė į šešias kategorijas: priklausomumo, socialumo, motyvavimo, kuriamuosius, atrenkamuosius ir vieningumo pergyvenimus. Šitą pergyvenimų gradaciją jie nustatė taip: pirmiausia sprendžiamas klausimas — individas priklauso nuo aplinkos, ar aplinka nuo jo? Atsakymas — individas priklauso nuo aplinkos. Vadinasi, individas turi išgyventi savąją aplinką. Mokykla yra tik tos aplinkos organizatorė ir išgyvenimų reguliuotoja. Antras klausimas: individas savąją aplinką pergyvena moraliai, ekonomiškai ar socialiai? Atsakymas: savąją aplinką jis pergyvena *socialiai.* Tokiu pat keliu eksperimentalizmas atsako, kad individas socialiai savąją aplinką pergyvena motyvuotai (žinodamas kodėl), kūrybiškai (progresuodamas), selektyviai (pasirenkant svarbesnius dalykus) ir vieningai (žmogiškųjų jėgų ir pergyvenamos aplinkos atžvilgiu). Šitoje schemoje mokytojui nėra sunku organizuoti mokinių pergyvenimus. Šių dienų Amerikos viešoji mokykla yra tik mokinių pergyvenimų šia tvarka organizatorė. Laboratorija, biblioteka ir vadinamieji community resources yra pastatyti tradicinės mokyklos mokytojo vietoje, o mokytojas yra tik vadovas per visus tuos dalykus.

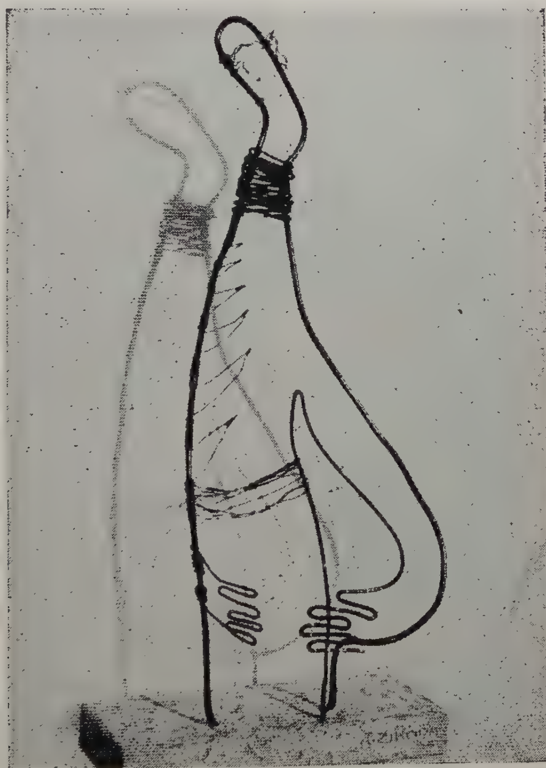
6.

Įkinkę mokinį, mokytoją ir visą mokyklą į šitą "processing machinery", eksperimentalistai pradėjo paskutinį kovos etapą: kurios žmogiškosios galios turi būti tiesiogiai ugdomos mokykloje — *sensualinės* ar *intelektualinės?* Ši kova buvo grynai ideologinė, kova dėl žmogaus supratimo, nors tikroji ideologinė mintis šioje kovoje eksperimentalistų buvo rafinuotai paslėpta. Šitoje kovoje eksperimentalistų nebuvo kalbama apie žmogaus prigimties koncepciją, bet tik apie "mokyklinio lavinimo naudingumą praktiškam gyvenimui, kuriam mokykloje žmogus rengiamas". Katalikai tačiau greit suprato, kad čia reikalas eina apie žmogaus asmenybės integriteto sugriovimą, degraduojant jį iki paprastos sensualinės būtybės. Rivalizacija šioje kovoje Amerikos katalikams padėjo nepaprastai išaugti su savo mokyklomis ir patraukti prie savęs milžiniškas mases jaunimo, nemaža net nekatalikų.

Eksperimentalizmas pasisakė tik už sensualinių galių ugdymą mokykloje. Jau William James Harvardo universitete pastebėjo, kad treniruojant vieną sensualinių galių grupę, pavyzdžiui, regėjimo galias, progresuoja ir kitos galios (žiūr. jo Principles of Psychology, 666-668 p., vol. I, New York 1890). Po jo sekė Thorndike ir Woodworth, kurie padarė eilę tyrimų su žmogaus perceptyvinėmis galiomis, įrodydami, kad tuo pačiu automatiškai progresavo ir kitos sensualinės galios, nors jos eksperimentų metu tiesiogiai nebuvo liestos (žiūr. jų "The Influence of Improvement in One Mental Function upon Efficiency of Other Functions", Psychological Review, 247-261; 384-395; 553-564, 1901). Po jų sekė Judd, kurs nepaprastai ekspresyviai įtikino mokykloms vadovavusių ir pačių mokytojų ma-

ses, kad užtenka treniruoti "tik pačias praktiškiausias" žmogaus galias, o visos kitos galios "paskui treniruojamąsias" savaime išaugs stiprios (žiūr. jo Psychology of High School Subjects, 1915). Žinoma "pačiomis praktiškiausiomis" galiomis buvo priimta sensualinės galios. Intelektualinės ir voluntarinės galios paliktos "progresuoti paskui treniruojamas sensualines galias".

Po šito eksperimentalistai pradėjo kovą dėl vadinamųjų "praktiškų" mokomųjų dalykų įvedimo į mokyklą, o "nepraktiškų" — išmetimo iš mokyklos. Kaip "nereikalingiausius" mokyklinėse programose eksperimentalistai rado *senovės klasikus*, įskaitant graikų ir lotynų kalbas, *matematiką*, visas *metafizikos disciplinas* ir visus kitus dalykus, neturinčius praktinės naudos pomokykliniam gyvenimui. Šitos idėjos padarė nepaprastą įtaką švietimo politikams, mokyklų organizatoriams ir mokytojų masėms. Prasidėjo milžiniškos mokyklinių programų reformos "supraktinimo" kryptimi. Vadinamoji *formalinio ugdymo doktrina*, trukusi nuo Platono ir Aristotelio laikų, skolastikų priimta ir ištobulinta, ypatingai garsi viduramžiais, kai vadinamieji trivium ir quadrivium sudarė visų mokyklų programas, eksperimentalizmo buvo atmesta ir pakeista *praktinio ugdymo doktrina,* kuri Amerikoje yra žinoma *transfer of training* vardu. Bendrasis asmenybės ugdymas šiai doktrinai nesvarbu, ji rūpinasi tik specialiu žmogaus lavinimu. Ne universali asmenybė, bet specialybės technikas svarbu šiai doktrinai. Net ne protu, bet juslėmis ir jauslėmis dalyką žinąs. Tai sutampa su moderniškos industrijos dvasia. Industrijos, kurios pirmutinis reikalavimas yra *experience.*

T. Zikaras — kompozicija

ŽIURKIŲ KAMERA

TRIJŲ VEIKSMŲ DRAMA

JONAS GRINIUS

II

IŠPAŽINTIS PER PRIEVARTĄ

(TĘSINYS)

JOANA (sėda). Aš viską pasakiau. Jei kas neaišku, prašyčiau klausti.
MORKUS. Tu — beprotė, drauge Joana.
JOANA. Kodėl?
MORKUS. Dėl to, kad tu su savo herojiškais melais pati lendi į torturas ir mirtį, kai tuo tarpu aš jau daug padariau tau išgelbėti.
JOANA (karčiai nusišypsodama). Man išgelbėti...
MORKUS. Taip, tau... naivioji idealiste! (Tyla). Aš iš tavo sesers neseniai išgavau prisipažinimą, kad laidotuves suorganizavo ji, o dabar tu kartoji tą pačią kvailą istoriją! Net Sakalo nusikaltimą priskiri sau.
JOANA. Argi tu tiki, kad mano sesutė būtų tokia pajėgi viskam suorganizuoti?
MORKUS. Ką aš tikiu, tai kitas reikalas. Bet oficialiai svarbu, kad Ramunė prisipažino ir tai patvirtino savo parašu. Panašiai pasielgė ir Staknienė. Ji paliudijo, kad šis medinis kryželis yra kunigo Ginkaus.
JOANA. Bet šis kryželis yra mūsų. Ramunė jį atpažino.
MORKUS (prisėsdamas šalia jos). Klausyk, Joana. Tų kryželių aš jau turiu visą kolekciją. O tavasis dabar jau vėl kabo ant sienos tavo kambary.
JOANA (stodama). Ir tu tai padarei?
MORKUS (taip pat stodamas). Taip, Joana. Tai buvo pagrindinis įrodymas, kad tu aktyviai dalyvavai laidotuvėse. O dabar tu savo giminystę su broliu ir pasyvų dalyvavimą laidotuvėse gali išpirkti.
JOANA. Bet jeigu aš gyventi nebenoriu?
MORKUS. Aš sakiau, kad tu — beprotė, Joana. Atleisk, Joana. Atleisk už žodį, bet geresnio nesurandu.
JOANA. Galbūt. Gal aš ir buvau beprotė, kovodama prieš tą milžinišką tironų sąmokslą sunaikinti mūsų tėvynę. Bet dabar man nebelieka nė vienos mylimos širdies — nei brolio, nei sesers. O vienai man perdaug klaiku. Klaikiau negu mirti.
MORKUS (padaręs beviltišką gestą, pereina per kambarį ir vėl grįžta). Aš suprantu, kad tavo brolio mirtis baisiose aplinkybėse tave labai sukrėtė. Bet sveiko žmogaus instinktas liepia išgerti gyvenimo taurę iki dugno. Jei tu priimtum mano pasiūlymą, tu, be to, dar atliktum vieną herojiškiausių darbų tavo požiūriu — tu išgelbėtum savo priešą, kuris stovi prieš tave.
JOANA (šyptelėjusi, beveik švelniai susijuokdama). O kodėl ne? Ypač jei tu iš manęs nori padaryti gelbėjimo specialistę. (Rimtai). Bet... yra viena kliūtis. Aš nenorėčiau konkuruoti su Vara ir paveržti jos pareigą.
MORKUS. Tu jau kelintą kartą mane puoli dėl Varos. Ir tu — teisi, Joana. Sakau atvirai. Tu iš karto pastebėjai, kad Vara mane seka. Ji apsimeta net didele drauge, bet stengiasi įsibrauti iki pat širdies plakimo paslapčių.
JOANA. Tavo išpažinties man nereikia. Bet tavo santykiai su Vara mane labai keistai nustebino.
MORKUS. Perdaug nesistebėk. Vara gal visus mus seka. A man ji, — kaip girnų akmuo prie kojų. Užtai man ir tenka visaip jai pataikauti ir vaidinti įsimylėjusį draugą.
JOANA (nueidama, lyg sau). Kaip tai žema!...
MORKUS (eidamas į ją). Todėl aš ir prašau tave, Joana: padėk man nutrenkti tą girnų akmenį ir gelbėkis pati.
JOANA (atsigrįžusi). Bet kur įrodymas, kad tavo siūlymas man nėra žabangai, kuriais tu koptum į augštybes?
MORKUS. Aš, rodos, tau nemaža padariau. Bet jei to nepakanka, sakyk, kokių įrodymų tu dar norėtum?
JOANA. Pavyzdžiui, paleisti mano seserį. Ji — tokia jauna ir trapios sielos. Kalėjimas ir tardymai ją visai sulaužys.
MORKUS. Ne. To negaliu. Ji dabar svarbiausia kaltininkė. (Jis vaikšto).
JOANA. Bet tu žinai, kad tai netiesa. (Tyla). Arba, klausyk. (Eidama į jį). Yra dar vienas dalykas, kuris man suteiktų daug stiprybės.
MORKUS (sustojęs). Įdomu.
JOANA. Atiduok man tą auksinį kryželį, kuris buvo rastas ant brolio krūtinės.
MORKUS. O kuo jis tau gali padėti?
JOANA. Tai mano krikšto močios dovana, kurią aš nešiojau nuo pat mažens. Atsisveikindama su broliu, aš tą kryželį uždėjau jam ant kaklo. Ir dabar labai norėčiau, kad mirties atvejui jis būtų su manim.
MORKUS (nueidamas). A, kokia tu — nepataisomai prietaringa!
JOANA. Tai tu negali man nė šito patarnavimo atlikti?
MORKUS. Gerai. (Jis nueina prie spintos ir grįžta su auksiniu kryželiu). Aš darau rizikingą žingsnį, Joana. Bet aš noriu, kad tu tikėtum mano gera valia. (Atiduoda kryželį).
JOANA (paimdama). Dėkui. (Ji tą kryželį jautriai pabučiuoja, greitai užsideda ant kaklo, susega vieną sagutę taip, kad beveik nebematyti jokio iškirpimo). Aš tavim tikiu, Antanai.
MORKUS (patraukdamas kėdę). Sėskim, Joana. Dabar aš tau pasakysiu, ką tu turi prisipažinti ir ką padaryti. (Kai abu atsisėda). Klausyk. Tavo sesuo jau prisipažino. Bet ji viena laidotuvių suorganizuoti negalėjo. Jai, aišku, padėjo kunigas Ginkus. Grasin-

damas partizanų kerštu, jis privertė ne tik ją, bet ir tave dalyvauti prie duobės.
JOANA. Tu nori visą kaltę suversti jam?
MORKUS. Palauk. Dar neviskas. Tu taip pat turi paliudyti, kad kunigas Ginkus grasinimais anksčiau tave buvo privertęs tapti jo meiluže. Jis taip pat sukurstė Sakalą nužudyti sargybinį. Supranti?
JOANA. Bet tai baisi netiesa!
MORKUS. A, baisi netiesa!... Bet argi tu žinai, kas yra tiesa? Ne. Nežinai, nes tiesos nėra. Arba, jei nori, tiesa yra tai, kas tau šiuo momentu naudinga.
JOANA. Klausyk! Tai savinauda, o ne tiesa.
MORKUS. Bet kitokios tiesos pasauly ir nėra, kaip gudresnio ir stipresnio pergalė kovoj dėl būvio. Todėl viskas leista, kas naudinga. Ir tu gali be skrupulų išduoti visus banditų bendradarbius.
JOANA (stodama). Ne, Antanai. Ne!
MORKUS. Kas — ne? Ar neišduosi?
JOANA. Jei nebūtų nieko amžino — nei tiesos, nei meilės, nei sąžinės — gal tada ir būtų viskas leista.
MORKUS (atsistodamas). Tai yra faktas, Joana, milijonais pavyzdžių paliudytas. Tik praverk savo naivias idealistės akis, ir tu pamatysi, kad žmonės tik šitaip tesielgia. Nauda jiems apsprendžia ir tiesą ir meilę. Viską.
JOANA. Žmonės daug ką išduoda, Antanai. Ne tik tiesą ir meilę, jie išduoda ir tėvą ir motiną. Bet argi tai reiškia, kad jų nėra?
MORKUS (degdamas cigaretę). Išdavikais taip pat tu perdaug čia nesisvaidink. Taip. Smerktinas tik tas išdavikas, kuris kenkia. O jei jis atlieka naudingą darbą, jis neblogesnis nei už tave, nei už mane.
JOANA. Nebesuprantu. (Sėda). O gal jau mano galva nebeveikia? (Tyla). Sakyk, į ką turėtų pavirsti mūsų gyvenimas, jei geri darbai prilygtų nusikaltimams išdavikų, kuriems nėra nei tiesos, nei meilės? Kaip tada?
MORKUS. Palik, Joana, tuos buržuazinės metafizikos burbulus! Juk iš tikrųjų nieko nėra, išskyrus žemę. Štai, šitą juodą trąšią žemę, — mūsų motiną, kurios pavainikiais vaikais esame ir tu ir aš. Bet užtai mes, tie pavainikiai, visi turime galingai paduot vieni kitiems rankas, susiglausti tarp savęs, kaip girios medžiai, kaip ąžuolai, giliai įleisti šaknis žemėj ir čia pasistatyti savo laimės šimtabokštę pilį su žydinčiu sodu.
JOANA. Tu kalbi vaizdžiai; bet man vistiek neaišku, kokiu stebuklu ten galėtų atsirasti laimė be tiesos ir meilės rožių. Ypač kad tu ir tavo draugai jau dabar sodinate usnis ir dilgėles — melą, prievartą ir kitas niekšybes. (Stoja).
MORKUS (nervingai užspaudžia cigaretę). O tu, dorybių garbintoja, ar tu daug geriau padarai negu mes, tie apšaukti niekšai?
JOANA (susvyravusi). Tu sakai, aš?
MORKUS. Taip, tu... Antai tu užsispyrei palaidoti savo brolį, atseit gerą darbą padaryti. Bet kokia kaina? Žmogžudyste. Dėl lavonų palaidojimo turėjo žūti geras pareigūnas. Jo maži vaikai liko be tėvo, jo našlė iš sielvarto raunasi plaukus. Jei dabar ji tave sutiktų, gal pasmaugtų. Bet gal ir tai tu pavadinsi tiesos ir meilės rožėmis?
JOANA (prislėgta). Ne, Antanai. Aš nesu tokia akla. Tik aš nemaniau, kad mano geras darbas bus suteptas krauju ir našlaičių ašaromis. Dėl to aš labai graužiuosi. Bet Šimkovo mirties aš tikrai nenorėjau.
MORKUS. O tie tavo partizanai, vadinamieji tavo broliai, ar geresni už mus? Jie skalina, kad kovoja dėl laisvės ir žmoniškumo, o daro žiaurybes ir niekšybes — sukursto ramius gyventojus lįsti į mirtį, naikina valstybinį turtą, žudo ištikimuosius valdžios pareigūnus...
JOANA (nutraukdama). Valdžios, kuriai viskas leista?
MORKUS. Užtai ji ir valdžia, o ne tavo kruvinieji broliai...
JOANA. Ir jie, kai blogai pasielgia, jie bent gailisi. Iš blogybių jie nepadaro viešojo gyvenimo taisyklių, kaip jūs... Ir koks baisus jų likimas! Tik pagalvok. Amžiname pavojuje, nuolat gyvybės ir mirties slenkstyje jie gundomi svaigios dilemos taip, kaip aš dabar, — arba mirti už tai, kas brangu, arba gyventi, viską išduodant.
MORKUS (eidamas prie centrinio stalo). A! jei tu vėl mane įtarinėji, tai kam mums tuščiai ginčytis? Baikim.
JOANA (eidama į jį). Neužsigauk. Aš nesakau, kad tavo intencijos — blogos. Bet komunistų doroviniai principai — baisūs, jų idealas — fikcija...
MORKUS. O tavo Dievas ar tik nedidesnė fikcija? (Nueina).
JOANA. Ne, Antanai. Tu labai klysti. (Tyla). Tą momentą, kai tu atsidursi mirties slenksty, kaip aš dabar... kada aplink tave atsivers begalinė amžina naktis, be jokio pragiedrulio, be jokios vilties atgal, — tada gal tu taip pat pajusi, kad Dievo uola ir amžinojo gyvenimo šviesa žmogui yra viskas, viskas.
MORKUS. (atsigręždamas). Bet kuo gi aš kaltas pagaliau, jei aš tikėjimo neturiu?
JOANA. Aš tavęs nė nekaltinu. Bet jei tu Dievo negirdi, tai ir nekovok. Arba, dar geriau, padėk man.
MORKUS (eidamas į ją). Argi tu nematai, Joana, kad aš noriu tau padėti. Gal net perdaug. Bet tu stengies būti heroje, tokia išmintinga ir be galo kilnia Tu pasiryžusi suvaidinti Antigoną, Joaną d'Arc ar kokią kitą šventuolę...
JOANA. Ne, Antanai. Aš nieko nevaidinu. Aš tik noriu likti ištikima iki galui.
MORKUS. O kas gi tai? Ar tai nėra herojizmo noras?... Bet tu neužmiršk, kad mes tebegyvename pusiau buržuaziniame šiukšlyne, kur herojų visai nėra. Dabar pilkojo žmogaus amžius. Arba, teisingiau, dabar kiekvienas pilkasis žmogus, kuris savo pūslėtomis rankomis stato socializmo rūmą, kaip proletarų partija nurodo, yra tikrasis herojus. Todėl ir tu sek jo herojišką pavyzdį — įsijunk į tą milžinišką proletarų armiją ir pasiduok jos vadams.
JOANA. Deja. Tapti skruzdėlyno įrankiu aš nematau prasmės.
MORKUS (nepatenkinto gestu). A!... O būti herojė, kaip tu ją supranti, šiais laikais tu nebegali. Taip, nebegali... Kai tau rūsy bus paleistas šūvis į pakaušį, tu nesuspėsi net sušukti: "tegyvuoja Dievas ir tėvynė". O kartais tavo mirtis gali būti dar baisesnė. Pavyzdžiui, žiurkių kameroj.
JOANA (sudrebėdama). Žiurkių kameroj?!
MORKUS. Taip. Jei iš nuovargio užsnūsi, išbadėjusios žiurkės suės tave gyvą.
JOANA (užsidengusi veidą rankomis, valdydamosi). Žiurkių kameroj...
MORKUS. Ir jei šitokios mirties išvengsi, tu merdėsi priverstinuose darbuose. Išbadėjusi ir ligota tu vieną dieną sukniubsi purviname griovy be žodžio. Ir tada apie tavo kvailą herojizmą net šuva nesulos.
JOANA (nuleidusi rankas atsidūsta). Ką gi padarysi!... Jei draugas tokiai mirčiai mane išduos, man bus svarbu nors jausti, kad dėl sąžinės ir meilės įstatymo aš stengiaus kovoti iki galo. (Nueina).
MORKUS. Tai kodėl tu to draugo nenori paklausyti ir jį išgelbėti, jei savo įstatymą vykdai iki galo? Ar

mano rizikingos pastangos, kurias diktuoja senasis draugiškumas, tau nieko nebereiškia?
JOANA (atsigręžusi). Aš jas vertinu, Antanai. Bet aš bijau, kad tu nebūtum vienas tų politikų, kurie bekovodami dėl žmonijos gerovės, sumindo atskirą žmogų — Dievo paveikslą padaro šiukšle arba pakopa savo garbės ir savimeilės laiptams.
MORKUS. Tai blogai. Blogai, Joana, jei tu šitaip abejoji. (Sėda).
JOANA. Labai norėčiau neabejoti. Bet tu už draugiškumą reikalauji nebeklausyti sąžinės balso ir nekaltai įduoti kitus.
MORKUS. Tai kas man daryti? Gal verkti? Ar prisidėti prie tavo žuvimo ir liktis su Vara?
JOANA. Su Vara?
MORKUS (stoja). Jeigu tu mano pasiūlymą atmeti, tai kas gi man belieka? Tik Vara. Tik jos glėby dar ieškoti išsigelbėjimo.
JOANA (nueidama). Ieškok!
MORKUS. Tu nori šito? (Tyla). Sakyk, Joana, ar tu nori, kad aš likčiaus su Vara?
JOANA (neatsigręždama). Jei tau ji tokia brangi...
MORKUS. Kiek ji man brangi, aš tau neseniai aiškinau. Bet man dabar reikia apsispręsti už save ir už tave.
JOANA (atsigręždama). Ne, Antanai. Ne!
MORKUS. Kokia prasme — ne?
JOANA (atsidususi). Padėk man likti ištikimai iki galo.
MORKUS. Tu nori mano mirties, Joana?
JOANA. Ne!... Aš noriu tavo atsivertimo.
MORKUS (susimąstydamas). Mano atsivertimo?
JOANA. Taip, atsivertimo. Kad tu atsiplėštum nuo Varos ir nuo visko, kad mes vėl taptume draugais.
MORKUS. Deja. Tai neįmanoma.
JOANA. Kodėl? Kol šis kalėjimas tau atviras, tu dar gali pabėgti pas mūsų brolius, kurie kovoja dėl laisvės ir tiesos.
MORKUS. Ne, Joana. Tu tuojau turi prisipažinti, kaip tau nurodžiau. Arba kitaip, viskas sugrius nepataisomai. Ir tau ir man.
JOANA. Tai mirk kartu su manim, išpirkdamas ir kovodamas, kaip laisvas žmogus.
MORKUS (patylėjęs). Ne, Joana! Aš nesu beprotis, kad eičiau į mirtį. Aš dar noriu gyventi ir kovoti. Aš taip pat noriu būti ištikimas, kaip tu.
JOANA. Kam? Ar tai ištvirkusiai Varai, ar Lietuvos pavergėjams?
MORKUS (kietai). Savo žydinčiam sodui, Joana! (Jis eina prie vidurio stalo. Tuo tarpu dešinėse duryse pasirodo Kamniovas).

10.

KAMNIOVAS (žiūrėdamas į Joaną). Draugas Morkau, ar pas tave visą laiką šviesu?
MORKUS. Šviesu. (Rodydamas į Joaną). Štai...
KAMNIOVAS (žiūrėdamas į sieną). Tai kodėl tu man šviesą užsukai? (Priėjęs atsuka sienoj jungtuką).
MORKUS. Kamniovai... neieškok, ko nepametei. O jei kalinei nori pasakyti komplimentą, prašom — aš užsimerksiu.
KAMNIOVAS. Verčiau pasakok tu. (Eina dešinėn ir vėl grįžta). Arba... ne! Aš jai turiu porą klausimų.
MORKUS. Tik trumpai. (Jis nueina ir žiūri pro langą į tamsą).
KAMNIOVAS. Girdėjau, kad tu — labai išmintinga. Pasakyk man, kas yra žmogus pagal tave?
JOANA. Argi čia katekizmo pamoka? Ir jai aš — jau per sena.
KAMNIOVAS. Mėšlas visa tai. Man reikia žinoti, kaip tu manai. Ar žmogus — alkana žiurkė, ar ištobulėjusi bezdžionė?
JOANA. Man atrodo, kad Dievo paveikslas, tik sužalotas.
KAMNIOVAS. Kas jį sužalojo? Kapitalistų vergija, ar klasių kova?
JOANA. Nuodėmė.
KAMNIOVAS. O kas jį gali atitaisyti? Buržuazinis idealizmas, ar komunizmas?
JOANA. Ne. Tik Dievas—Išganytojas.
KAMNIOVAS. Bet jeigu Dievo nėra? Tai tą sužalotą žmogų gali suremontuoti tik komunizmas, ar ne?
JOANA. Ne.
KAMNIOVAS. Kodėl?
JOANA (nedrąsiai, bet ironiškai). Jūs... jūs iš manęs, kalinės, perdaug norite veltui išmokti.
KAMNIOVAS (žvilgterėjęs į ką tik atsigrįžusį Morkų). Išmokti ar neišmokti, o tu man atsakyk: kodėl?
JOANA. Todėl, kad kiekvienas materializmas tą Dievo paveikslą dar labiau sužaloja. Padaro jį bezdžione ir žiurke.
KAMNIOVAS. Atsakymas reikšmingas. Morkau, gal tu jį užrašysi?
MORKUS (sugrįžta prie stalo). Ar jau baigei?
KAMNIOVAS. Palauk. Dar vieną klausimą.
MORKUS pastūmęs bylą ant stalo, vėl nueina į šalį, dešinę ranką pakiša po kairiąja, o šia suėmęs kaktą, mąsto).
KAMNIOVAS. Sakyk tu man, išminties bokšte, koks skirtumas tarp ištvirkėlės ir buržuazinės herojės? Ir kuo tu save laikai: viena ar kita? (Tyla). Kodėl neatsakai?
JOANA. Tai mane perdaug įžeidžia. O jūs manykit, kaip jums patinka.
KAMNIOVAS. Tu dedies perdaug jautri?
JOANA. Taip. Jautri.
KAMNIOVAS. Dresiruota bezdžione!... Aš tau čia pat snukį sukruvinsiu, arba tu man tuojau atsakysi: koks skirtumas tarp ištvirkimo ir vadinamosios skaistybės?
JOANA (pasisukusi į šoną). Bezdžionei ir žiurkei — jokio skirtumo, o krikščioniui jis — begalinis, kaip amžinybė.
KAMNIOVAS. Melas ir veidmainystė, banditų drauge...
MORKUS (atsigręždamas, griežtai). Kamniovai! Prašau baigti...
KAMNIOVAS (pasvyravęs). Aš jau baigiau. (Išeina į dešinę).
JOANA. Dėkui tau, Antanai.

11.

MORKUS (paniuręs, bet pasiryžęs, prieina prie centrinio stalo, ištraukia iš mikrofono nosinę, atsisėda ir kreipiasi oficialiai). Drauge Švelnyte, prašau sėsti. (Kai ši atsisėda, jis kurį laiką rašo). Ar apsigalvojai?
JOANA. Dėl ko?
MORKUS (pakėlęs galvą). Kaip — dėl ko? Aš gi tau sakiau. (Nuleidęs žvilgsnį). Ir kartoju paskutinį sykį — prisipažinti, kad buvai Ginkaus meilužė ir, kaipo tokia, negalėjai atsispirti prieš jo grasinimus, kai jis organizavo banditų laidotuves.
JOANA. Ne. Tai būtų šlykštus melas.
MORKUS (rašydamas). O tai, ką prisipažinai apie brolio laidotuvių organizavimą, ar palaikai?
JOANA. Taip.
MORKUS (dar kurį laiką rašo, o paskui pastumia popierių). Prašau persiskaityti ir pasirašyti. (Kai Joana, trumpu žvilgsniu permetusi protokolą, pasirašo, jis

pakelia telefono ragelį). Alio, prašau priimti Švelnytę ir man atvesti pilietį Ginkų. (Jis padeda ragelį, į bylą įdeda Joanos pasirašytą popierių ir, atsistojęs, šaltai taria). Piliete Švelnyte! Kadangi pasirašydama šį melagingą parodymą tu nori suklaidinti sovietinį teismą ir neparodei geros valios...
JOANA (stodama). Argi mano prisipažinimas nėra geros valios ženklas?
MORKUS. Tas tavo prisipažinimas yra apgalvotas melas. Ir už tai aš tave pasiųsiu į žiurkių kamerą apsimąstyti.
JOANA (išsigandusi). Draugas Morkau... Tu... tu šitaip kuri savo žydintį sodą? (Įeina sargybinis).

12.

MORKUS. Prašau nuvesti Švelnytę į kamerą tryliktą.
SARGYBINIS. Į žiurkių kamerą?
MORKUS. Taip.
JOANA (prispaudusi ranką prie krūtinės, kur yra jos kryželis). Draugas Antanai... Dėkui tau... nors už šitą stiprybę. Ir linkiu sėkmės su drauge Vara. (Išeina su sargybiniu).
MORKUS (pereina keletą kartų per kambarį, plačiai atidaro duris į dešinę ir stovi tarpdury). Na, Kamniovai! Ar tu patenkintas dabar? (Tyla). Kodėl tu toks paniuręs? Ar nekeptą musę suvalgei? (Tyla). Nenusimink. Kitą kartą aš jai trenksiu į žandą, o tau bus šviesu. Viskas pagal planą, Kamniovai. O tuo tarpu palinksmink draugę Varą. Matai, kad jai nuobodu su tais raštais. (Negavęs atsakymo, jis uždaro duris ir grįžta. Bet jos tuoj vėl atsidaro ir įeina Vara).

13.

VARA. Morkau, ko tu norėjai?
MORKUS. Ar daug turi darbo šį vakarą.
VARA. Aš nemėgstu, kad kas klausinėtų apie mano darbus.
MORKUS. Kokia tu pasišiaušusi! O aš kaip tik šį vakarą norėjau tave palydėti į namus.
VARA. Dabar tuojau?
MORKUS. Šiek tiek vėliau, Vara. Dabar dar turiu pamokyti tą juodvarnį, kuris vakar tave įžeidė.
VARA. Puiku, Morkau. Aš tavęs lauksiu. (Išeina į dešinę).
MORKUS (žiūrėdamas į dešines duris). Ne, bičiuliai. Aš nesu išdavikas. Ir jūs manęs taip greit nesuvalgysite. (Pro kairiąsias duris sargybinis įveda Ginkų).
MORKUS (sargybiniui išėjus, sėda prie centrinio stalo). Kunige, prašau sėsti.
GINKUS. Pirma leiskite padėkoti jums už praėjusios nakties vaišes ir paprašyti nors lašelio kokių srutų. (Jis sėda).
MORKUS (eidamas prie šalutinio stalo). Nei srutų, nei vyno neturiu. Tik vandens. (Pripila stiklinę ir paduoda Ginkui). Prašom.
GINKUS (nugėręs keletą gurkšnių). Dėkui. (Atiduoda stiklinę).
MORKUS (eidamas į savo vietą). Tai gal pradėsim.
GINKUS. Už ką jūs mane kankiante su ta ištvirkusia merga, draugas Morkau?
MORKUS (atsisėdęs). Trumpai tariant, už tai, kad jūs apgavikas ir veidmainis.
GINKUS. Šituos, tokius draugiškus žodžius gal būtų galima grąžinti jums, draugas Morkau?
MORKUS. Man?
GINKUS. Jūs vakar sakėtės norįs atlikti išpažintį, nes pikti darbai slegia jūsų sąžinę. O po to, kaip jūs pasielgėt su manim? Ir šiandien?.... Šiandien jūs vėl senajame vežime ir vėl prievartaujate žmones.

MORKUS. Aš pasielgiau pagal jūsų taktiką ir skonį, kunige. Ir todėl šiandien išpažintį pas mane atliksite jūs.
GINKUS. Turbūt, išpažintį per prievartą?
MORKUS. Taip. Ir man ir jums tai bus daug įdomiau.
GINKUS. O man būtų įdomiau susikeisti rolėmis, draugas Morkau.
MORKUS. Pasakykit man, kodėl jūs vakar melavote? Jūs teigėte, kad į banditų laidotuves jūs patekote atsitiktinai. O šiandien liudytojai man patvirtino, kad jūs tas laidotuves pats suorganizavot. Antai, jūsų šeimininkė Stakniene. (Jis pakėlė lapą iš bylos). Ji ne tik atpažino šį jūsų kryželį, bet taip pat paliudijo, kad į banditų laidotuves vidurnaktį jūs išėjot ne su milicininku Sakalu, kaip man sakėte, bet su vienu banditu.
GINKUS. Manau, kad šis melagingas liudijimas išgautas arba prievarta, arba įtakoje tų įspūdžių, kuriuos sukėlė šiurpas miestelio įvykiai ir grasinimai ištremti į Sibirą.
MORKUS. Staknienės ištremti niekas negrasino. Ji visiškai laisva. Be to, čia dar yra antras liudijimas. Būtent, Joana Švelnytė, kurią jūs vakar pavadinote šventa, paliudijo, kad pasipriešinti valdžiai buvo jūsų iniciatyva. Jūs sukurstėte miestelį, grasindamas banditų kerštu, ir į laidotuvių organizaciją įtraukėte net savo nelaimingą meilužę, tą pačią Švelnytę...
GINKUS (stoja). Ir vėl jūs su tuo pačiu šmeižtu?... Žmogau be sąžinės!
MORKUS. Prie ko čia mano sąžinė? Jei būtų melavusi švelnytė, jūs galėtumėt kreiptis nebent į jos sąžinę. Bet dabar ylos maiše nepaslėpsi.
GINKUS. Aš jums garbės žodžiu tvirtinu, kad tai grynas šmeižtas. Iš Joanos lūpų jis negalėjo išeiti.
MORKUS. Jūs, kunige, kitiems pamoksluose dažnai kalbate apie dangišką teisybę, o pats ligšiol dar neišmokote trokšti net žemiškos teisybės. Ir jei toliau savo kaltę taip atkakliai išsiginsite, aš būsiu priverstas jus nubausti troškulio kamera.
GINKUS. Morkau! Ar šita niekšybė taip pat už mano paslaugą jums?
MORKUS (stoja). Už jūsų paslaugą banditams. (Tyla). Bet, prileiskime momentui... sakau prileiskime, kad jūs su banditais nebendradarbiavote. Bet jeigu šitokiu prisipažinimu jūs galite išgelbėti kitus, visai nekaltus?
GINKUS. Jūsų pasiūlymas įdomus. Bet aš turiu paprastesnį. Nekaltuosius reikia paleisti.
MORKUS. Bet jei visų banditų sėbrų susekti nepavyksta? Be to, jie ginasi. (Vaikščioja). Štai, pavyzdžiui, jūs. Nors sakėtės man, kad esate patenkintas, bet aš esu tikras, kad savo mintyse ir jausmuose jūs esate sovietinės valdžios aršiausias priešas, visų reakcionierių inspiratorius, banditų bendradarbis ir t.t.
GINKUS. Mano menkystei jūs priskiriate perdaug reikšmės. Na, ką gi? Dėkui ir už tai. Tik norėčiau pridurti vieną pastabėlę. Žmogų teismas baudžia ne už mintis ar jausmus, bet už blogus darbus, kurių aš, dėkui Dievui, nesu padaręs.
MORKUS (stabtelėjęs). O jūsų Dievas už mintis ir jausmus ar nebaudžia?
GINKUS. Bet jūs, rodos, ne Dievas.
MORKUS. Kuo proletarų valdžia, arba aš, menkesni už Dievą?
GINKUS. Todėl, kad jūs — ne Dievas, o dulkė. Mėšlas.
MORKUS (kietai). Tu pasakei — mėšlas.
GINKUS (taip pat kietai). Taip. Jei nėra nei Dievo nei nemarios sielos, kaip sakote jūs, materialistai, tai

jūs ir aš esame mēšlas diktatorių rankose, nē kiek negeresnis už kitą mēšlą.
MORKUS (trinktelėjęs krumpliais į stalą). Reakcionieriau! Tu įžeidi sovietinę vyriausybę arba tyčiom užmiršti, kad niekas taip nebrangina žmogaus, kaip ji.
GINKUS (karščiuodamasis). Labai, ponas dievaiti. Ji tiek žmogų brangina, kiek jis naudingas būti mēšlu ar įrankiu komunistinei diktatūrai. Štai visa vertybē. O jūsų vyriausybēs aš visai neįžeidžiu. Priešingai. Aš be galo patenkintas ir džiaugiuos, kad ji net akliems atvērē akis. Visi dabar mato, kad kiekviena valdžia, kuri paneigia amžinuosius Dievo duotus įstatymus, yra nusikaltēlių disciplinuota gauja.
MORKUS (eidamas į Ginkų). Tai komunistinē valdžia — tau nusikaltēlių gauja, šventakupri?
GINKUS. Atleisk, prakilnusis. Aš pasakiau — kiekviena valdžia. O jei jūsų tobulosios ausys neišgirdo, dar pakartosiu, kad kiekviena valdžia tampa tironu, kai pamina įgimtuosius įstatymus bei atsakomybę prieš sąžinę ir Dievą.
MORKUS (nueidamas). Dēkui, dvasiškas tēveli! Dabar man išaiškinai ir savo jausmus, ir kodēl Skaudēs gyventojai kvailai sukilo prieš valdžios potvarkius. Užteko vien to, kad tu buvai jų tarpe.
GINKUS. Ir užtai jūs pasisavinat Dievo teises, kad manęs nebebūtų?
MORKUS (atlyžęs). Tai nuspręsime vēliau. O dabar aš dar noriu paklausti. Kodēl tu, dieviškų įstatymų ir atsakomybēs advokatas, pats nebejauti atsakomybēs?
GINKUS. Kokios atsakomybēs?
MORKUS. Už tas suvedžiotas mergaites, Švelnytes. Jos be tavo pragaištingos įtakos būtų buvusios naudingos pilietēs. O dabar, kai jos atsidūrē kalējime, tu net nepaklausi, kaip jas galētum grąžinti į laisvę.
GINKUS. Gaila. Bet ligšiol aš net nežinojau, kad jos suimtos.
MORKUS. Nevaidink kvailo, kunige. (Sēda prie šoninio stalo). Tu viską žinojai. Tu taip pat žinojai, kad daugumas Skaudēs gyventojų, tavo parapijiečių atsidūrē kalējime ir gali būti ištremti. Bet tau sąžinē rami. Už tuos nelaiminguosius, tavo pamokslų sukvailintus žmones, tu nejauti nē menkiausios atsakomybēs.
GINKUS. Tik jums mažiausia tiktų man atsakomybę priminti.
MORKUS. Kodēl?
GINKUS. Iš savo patyrimo jūs turētumēt puikiai žinoti, kad nelaimēje niekam neatsisakiau padēti. Ir dabar man gaila tiek tų nelaimingų Švelnyčių — tos mergaitēs man tikrai buvo geros, — tiek tų parapijiečių, kuriems gresia Sibiras. Deja, aš — bejēgis. Arba, jeigu jūs — dievaitis, tai duokite man galios, ir aš jiems atidarysiu kalējimo vartus.
MORKUS. Prašom. Prisipažink, išduok nusikaltimo bendrininkus, ir atidarysi.
GINKUS. Koks jūs geraširdis! Melaginga išpažintimi per prievartą įrodyti savo kaltę?
MORKUS (nepatenkintas stoja). Ir vēl ta pati daina! (Tyla). O jei net būtum nekaltas, tavo auka parapijiečiams padēti būtų vietoj.
GINKUS. O kas garantuos, kad mano mirtis jiems suteiks laisvę?
MORKUS. O! nebūtinai mirtis. Jei pasirodys tavo gera valia, bausmē gali būti labai maža. Bet pirma svarbu prisipažinti. (Iš kairēs įeina Bobrovas ir sargybinis).

14.

BOBROVAS. Draugas Morkau. Čia toks svarbus reikalas. Nutrauk tardymą ir kalinį atiduok sargybiniui.
MORKUS. Ar taip labai skubu? (Iš dešinēs įeina Vara ir pasilieka prie durų).
BOBROVAS. Labai.
MORKUS. Draugas Smirnovai. Paimk kalinį ir nuvesk į troškulio kamerą.
GINKUS. Morkau! Už ką?
MORKUS. Kad išmoktum trokšti teisybēs ir pajustum didesnę atsakomybę.
VARA. Teisingai.
MORKUS. Draugas Smirnovai, prašau vykdyti įsakymą.
SARGYBINIS. Prašau su manim. (Išsiveda Ginkų).
MORKUS (žvelgdamas nuo Bobrovo į Varą). Kas tai per reikalas, draugai?
BOBROVAS. Čia tokia naktinē akcija. Ar turi ginklą?
MORKUS. Turiu.
VARA (vis prie durų). Bobrovai!
BOBROVAS (eidamas į ją). Kas yra?
VARA. Draugą Morkų prašau nuo tos akcijos atleisti.
BOBROVAS. Kodēl, Vara?
VARA. Su Morkum mes esame anksčiau sutarę kitą akciją.
BOBROVAS. Kada?
VARA. Tuojau pat. (Eina arčiau Morkaus).
BOBROVAS. Tada atleidžiu.
VARA. Eiva, Morkau. (Paima jį parankiu ir išeina į kairę).
BOBROVAS (žvilgsniu išlydējęs išeinančius, vienas garsiai juokiasi).

U ž d a n g a

(b. d.)

KUNIGAS IR DVASININKAS (DVASIŠKIS)

PR. SKARDŽIUS

Dabartinēj lietuvių kalboj *kunigas* vartojamas jau nuo senesnių laikų, o *dvãsininkas*, arba *dvasìškis*, tēra pradētas vartoti visai neseniai, tik pastaraisiais dešimtmečiais.

Pats žodis *kunigas* yra nelietuviškas — paskolintas iš vid. vok. augšt. (mittelhochdeutsch) *kunig* "karalius", kuris savo keliu toliau yra kilęs iš germ. **kuningaz:* sen. vok. augšt., sen. saksų *kuning*, sen. anglų *cyning* (dabar *king)* ir kt. Ši germanų prolytē yra su priklausomybine priesaga *-inga-* sudaryta iš * *kunja-*(got. *kuni*, sva. *kunni* ir kt.) "giminē" ir iš pradžios reiškē "giminēs, kilnios kilmēs vyras"; čia germ. šaknis *kun-* atitinka liet. *gim-: gimti, giminē* ir kt.; plg. dar got. *fulls* iš germ. **fulnaz:* liet. *pilnas*, got. *ga-munds* "atminimas": liet. *mintis* ir kt. Antram ar trečiam amžiuj po Kr. iš germ. **kuningaz* suomiai yra pasiskolinę savo *kuningas* "karalius"; plg. dar suom. *ansas* "sija" iš germ. **ansaz:* got. *ans;* suom. *rengas* "žiedas" iš germ. **ringaz:* sen. island. *hring*, sen angl. *hring* (dabar *ring)* ir kt. Iš to pat šaltinio, tik gal kiek vēliau, yra kilęs ir slavų *kunęgu, kunęzi* (čia raidēmis *u, i* žymimi sen. slavų pusbalsiai, arba jerai): rus. *knjaz'* "kunigaikštis", ček. *kniez* "kunigaikštis; kunigas", lenk. *ksiądz* "kunigas" (XVI. a. dar ir "valdovas, viešpats") ir kt. Dēl to žr. dar K. Būga, Kalba ir senovē 69 t., K. Alminauskis, Die Germanismen des Litauischen I 17 t., Fr. Kluge, Etym. Woerterbuch d. deutsch. Sprache (1934) 319, W. Streitberg, Urgerm. Grammatik (1943) 47, A. Preobraženskij, Etim. slovar' rus. jazyka I 324, A. Brueckner, Slownik etym. języka polskiego 277, M. Vasmer, Russ. etym. Woerterbuch 581.

Dabartinē liet. *kunigo* reikšmē "priest" yra pačioj lietuvių kalboj išriedējusi iš senesnēs reikšmēs "viešpats, ponas". Visų pirma, kaip iš istorinių šaltinių žinome, senovēj lietuvių valdovai dažnai vadindavosi *kunigais;* plg. lenkų *wielki ksiądz litewski* "didysis lietuvių kunigas". Žr. dēl to dar A. Šapokos Lietuvos istorija 32. Iš dalies senovinē *kunigo* reikšmē dar atsispindi ir tolimesniame darinyje *kunigaikštis* "duke", kuris su priesaga *-aikštja-* yra sudarytas iš *kunigas*. Dēl darybos plg. *bandà* "kaimenē": *bandýkštis* "bandos gyvulys, galvijas", *šeimýna: šeimýkštis* "šeimos narys" ir kt.; čia priesaga *-ykštja-* taip santykiauja su *-aikštja-*, kaip pvz. *-aitja-* su *-ytja-*, kaip antai: *gimináitis* "giminietis", *kálvaitis* "kalvio sūnus" ir žem. *šiaulýtis* "šiaulietis", *veliuonýtis* "veliuonietis, veliuoniškis", taip pat pavardēs *Kumutaitis* šalia *Kumutytis* (t. y. Kumučio sūnus) ir kt., žr. ŽD 356, 359t. Toliau *kunigas* "viešpats, ponas" dar vietomis sutinkamas senovinēj lietuvių raštų kalboj; pvz. 1605 m. rytiečių katekizmo prakalboj M. Daukša vadinamas *kunigu* (iš *kunigas):* nuog io milistos *kungo* Mikaloiaus Daukszos Kanoniko Bažniczios Zemayciu (žr. E. Sittig, Der poln. Katechismus des Ledezma . . . 11 psl.). *Kunigo* "pono" pēdsakų dar randame ir dabartinēj lietuvių kalboj, pvz. *kunigystà* "baudžiava, t. y. ponysta, dvarysta" (Jušk. Žod. II 196) arba *kunigỹstē* "t. p." (Armoniškēs, Lydos aps.), *kunigỹstininkas* "baudžiauninkas" (Liškiava, Alytaus aps.), *kunigỹstinis* "t. p." (Rēkliai, Panevēžio aps.) ir *kunigìškis* "t. p." (Rimšē, Zarasų aps.). Šalia *kunigystinyko* "baudžiauninko" E. Volteris (Ob etnografičeskoj pojezdkie po Litvie i Žmudi letom 1887 goda, 25 psl.) iš Lydos, Ašmenos, Trakų, Kalvarijos ir Seinų apskričių dar mini posakį *kunigystēn eiti* "dvaryston, arba ponyston, eiti", t. y. eiti dvaran ponui dirbti. Plg. latvių *kungs* "ponas, Herr" (iš **kunigas)* ir *kunguos* (t. y. kuniguosna) *iet* "baudžiavon eiti (zur Fronarbeit gehen, idti na barščinu), baudžiavą atlikti, vergauti", *kunga gaitas* "baudžiava". Tame pačiame kelionēs apraše (3-4 ir 25 psl.) dar minimos ir dvi liaudies dainelēs, kur *kunigas*, atrodo, tebevartojamas "pono" reikšme. Pirmoji iš jų buvo J. Juškevičiaus 1867 m. rusų "Zapiski Imperatorskoj Akademii Nauk" XIII. tomo priedēly rusiškomis raidēmis paskelbta; dabartine rašyba pirmoji jos pastraipa maždaug šiaip skamba:

Ko tujei, *kunigēli*, sudaičio!
Sudaičio, sudaičiulēle!
Ilgai pamiegēli?
Miegą bemiegantiem
Iškirto karelius,
Išpylē pylelę.

Antroji dainelē, rytų Lietuvoj Šventosios paupiais vaikų dainuota ir vysk. A. Baranausko E. Volteriui pranešta, yra tokia:

Rytoj, porytoj!
Ar bus giedri diena?
Kunigo rugius sēt.

Kodēl *kunigas* "ponas" yra, palyginti, neseniai išvirtęs *kunigu* "šventiku", tuo tarpu, dar kaip reikiant neištyrus visų aplinkybių, nelengva pasakyti. Galimas daiktas, kad seniau, veikiausiai dar prieš Lietuvos krikštą, *kunigai* vienu metu yra buvę ne tik "valdovai", bet ir "šventikai". Iš kitos pusēs galima manyti, kad senesniam *kunigui* "viešpačiui, ponui" vēliau padējo išvirsti *kunigu* "šventiku, priest" dar ta aplinkybē, kad seniau kunigai, ypač augštieji dvasininkai, daugiausia buvo bajorai arba kunigaikščiai, pvz. kunigaikštis vysk. M. A. Giedraitis ir

kt. kt. A. Brueckneris l. c. mano, kad šiai reikšmės atmainai kiek įtakos galėję turėti ir lenkų *ksiądz* "kunigas" šalia *książę* "kunigaikštis".

Dabar šalia *kunigo* vartojamas *dvãsininkas* arba *dvasìškis* nėra iš senesnių laikų paliudyti: pirmasis iš jų dar atmenamais laikais yra J. Jablonskio sudarytas ir paleistas apyvarton, o antrasis pradėtas kiek anksčiau vartoti, veikiausiai XIX. a. pabaigoje. Visai tikslios datos, kada atsirado *dvasiškis*, dabar, neturint reikiamų šaltinių ir esant svetur, visai tikrai negalima pasakyti, juo labiau, kad ir J. Balčikonio redaguoto "Lietuvių kalbos žodyno" II. tome neduodama užtenkamai pavyzdžių, iš kurių būtų aiškiai matyti jo pradžia: pats *dvasiškis* "dvasininkas, kunigas" čia duodamas tik iš J. Šlapelio "Lietuvių ir rusų kalbų žodyno", išleisto 1921 m. Vilniuje, o *dvasiškija* "dvasininkai" šalia to dar minima ir iš V. Kudirkos (1858-1899) raštų. Žymesnieji lietuvių kalbos (pvz. Ruigio, Mielckės, Nesselmanno, Kuršaičio, A. Juškevičiaus, Miežinio ir kt.) žodynai jo dar visai nepažįsta. Bet vysk. P. Būčys 1951 m. kovo 8 d. man rašytame laiške sakosi šalia *kunigo* savo gimtinėj, Šakių aps., besimokydamas lietuviškai šnekėti, jau girdėdavęs ir *dvasiškį;* su *dvasininku* jis susipažinęs vėliau, beeidamas augštesniuosius mokslus. Kun. J. Skvireckas, tuometinis Žemaičių Seminarijos profesorius, o dabar arkivyskupas, savo 1909 m. šv. Kazimiero Draugijos išleistoje knygelėje "Kunigaikštis Merkelis Giedraitis, Žemaičių vyskupas apaštalas" (anksčiau tai buvo spausdinta "Draugijoj") tevartoja *dvasiškį* ir *dvasiškiją.* A. Lalys savo 1915 m. lietuviškai angliškame žodyne vartoja *dvasiškija* "clergy, churchman" I 82 šalia *dvasiškasis* "clergyman" II 102.

Tiek *dvasininkui,* tiek *dvasiškiui* atsirasti davė pagrindo ta aplinkybė, kad šalia *kunigo* pasidarė būtinai reikalingas naujas specialus terminas tam tikrai tikybinei sąvokai reikšti, būtent — kaip anglų *priest* (anglų saksų *prēost* iš vėlesniojo lot. *presbyter,* gr. *presbyteros* "senesnis") "kunigas", prc. *prêtre,* vok. *Priester* (tos pat kilmės, kaip ir angl. *priest)* "t. p." yra skiriamas nuo angl. *clergyman* "a member of the clergy", prc. *ecclésiastique* (iš lot. *ecclēsiasticus,* gr. *ekklēsiastikos* "bažnytinis, bažnyčiai priklausąs") "membre du clergé", vok. *Geistlicher* "eine dem Priesterstand angehoerige oder sich ihm widmende Person", taip ir lietuvių kalboje ilgainiui *kunigas* "religinio kulto atstovas, kuris, priėmęs kunigystės sakramentą, atlieka kunigines (aukojimo, sakramentų teikimo ir Evangelijos skelbimo) pareigas" buvo pradėtas skirti nuo *dvasininko (dvasiškio)* "dvasinio (kuniginio) luomo (klero) nario, pašvęsto (pasišventusio) Dievo tarnybai". Pirmas dvasinio luomo (angl. clergy, prc. clergé, vok. Geistlichkeit) atstovas yra tonzūrą gavęs *klierikas* (lot. *clericus).* Toliau eina žemesniųjų ir augštesniųjų šventimų dvasininkai, būtent — akolitai, egzorcistai, lektoriai, ostiarai iš vienos ir kunigai, diakonai, subdiakonai iš kitos pusės. Čia pat priklauso ir jurisdikciniai dvasininkai (vyskupai, kardinolai, popiežius) bei tituliniai (kanauninkai, arba kanoninkai, prelatai). Taigi *dvasininko* reikšmė yra žymiai platesnė kaip *kunigo: dvasininkas* yra bendrinė sąvoka, o *kunigas* tėra *dvasininko* porūšis; dėl to plg. dar Liet. Enciklopedija VII 290t. Šiuo atveju *dvasininkas* savo sąvokos turiniu primena *karininką,* kuriuo lietuvių kalboj gali būti vadinamas ne tik karys, karo žmogus, bet ir karinių kvalifikacijų žmogus, karybos specialistas, aficierius, būtent — leitenantas, kapitonas, majoras, pulkininkas ir net generolas, o *kunigas* atitinka tik tam tikrą *karininko* laipsnį, maždaug leitenantą ar vyresnįjį leitenantą, o gal ir kapitoną. Dėl *karininko* darybos ir reikšmės plg. dar GK 1935, 10-13, 87-89.

Šitoks *dvasininko* ir *kunigo* sąvokų skyrimas yra keleriopai naudingas: jis padeda lengviau orientuotis tikybinėj terminijoj ir griežčiau vieną nuo kitos skirti reikiamas sąvokas. Pvz. tonzūruoti klierikai ir vienuoliai, kurie tėra padarę vienuoliškus įžadus, bet neatlieka kuniginių pareigų, yra tik dvasininkai, ne kunigai. Taip pat tam tikros dalies protestantų tikybos skelbėjai veikiau yra tik dvasininkai (mokytojai, pastoriai), ne kunigai, nes jie kunigystės iš viso nepripažįsta. Panašiai ir žydų rabinai, ne tik krikščionių, bet ir pačių žydų manymu, laikytini dvasininkais, mokytojais; plg. hebrajų *rabbi* "mokytojas". Pačioj lietuvių liaudinėj kalboj pažįstamas tik katalikų *kunigas,* kuris, be to, dažnai dar vadinamas *dvasiškuoju* tėvu arba tėveliu. Kitų tikybinių kultų atstovai čia įvairiai vadinami: evangelikų reformatų ir liuterių kungai lietuviams yra *pastoriai* arba, iš dalies kiek paniekinamai, *bambizai* (žr. J. Balčikonio Liet. Kalbos Žodynas I 515), stačiatikių (pravoslavų) šventikai yra *popai,* o žydų dvasininkai — *rabinai.*

Kaip patys lietuviai senų senovėj, dar tebebūdami pagonimis, iš tikrųjų yra vadinę savo kunigus, tuo tarpu tikrai nežinome. Lietuvių liaudies dainų kalboje (pvz. A. Jušk. Liet. dainose 1228) sutinkamas *šventikas,* atrodo, turėtų būti gana senas darinys: viena, šis žodis lietuvių kalboje dar vartojamas ir pavarde *Šventikas,* kuris visiškai sutinka su sen. prūsų asmenvardžiu *Sventicke,* žr. R. Trautmann, Altpreuss. Personennamen 172; antra, liet. *šventikas* savo daryba visai atitinka slav. *svętici* (čia raide *i* žymimi sen. slavų pusbalsiai, arba jerai), iš kurio yra kilęs rus. *svjátec* (km. *svjátca)* "šventas, teisingas vyras", sen. čekų *svietec,* bulg. *svetec* "šventasis" ir kt. Dėl darybos plg. *šventas: šventikas, didis: didikas* "didžiūnas", *naujas: naujikas* "naujokas", rus. *staryj* "senas": *stárec* (km. *stárca),* serb. *starac* "senis" (iš *starici)* ir kt., žr. ŽD 127 t. W. Vondrák, Vgl. slav. Gram. I² 621. Pirmykštė šio žodžio reikšmė galėjo būti "šventas žmogus, šventasis, šventuolis". Matyti, sen. lietuviai, kaip ir kaikurios kitos senovinės indoeuropiečių tautos, savo tikybinio kulto atstovus tarp ko ki-

Vytautas Kašuba
NUĖMIMAS NUO KRYŽIAUS
D. Šulaičio nuotr.

to bus vadinę ir nuo šventumo; plg. sen. graikų *hiereús* "kunigas, aukotojas, žynys" (iš *hierós* "stiprus, galingas, dieviškas; šventas, pašvęstas"), lot. *sacerdos* (km. *-dotis)* "kunigas" (iš **sacro-dot-* "šventadavis": *sacer* "šventas" iš **sacros* ir *dos,* km. *dotis* "dovis"), rusų *svjaščennik* "šventikas, kunigas, popas" (iš *svjaščennyj* "pašvęstas, šventas") ir kt. Bet *šventas,* kaip ir sen. graikų *hierós,* be "sanctus", seniau veikiausiai dar reiškė "didelis, stiprus, galingas"; pvz. sen. liet. asmenvardis *Šventaragas* (arba *Šventaragis,* žr. K. Būga, Apie liet. asmens vardus 41) iš tikrųjų galėjo reikšti "turįs didelius, stiprius ragus", panašiai kaip rusų *Svjatoslav,* čekų *Svatoslav* iš pradžios yra reiškęs "turįs didelę šlovę" ir t.t. liet. Žr. Fr. Mikloisich, Die Bildung der slav. Personennamen 309, A. Brueckner, Slownik etym. języka polskiego 190t. Taigi dėl to ir *šventikas* senovėj galėjo būti ne tik šventas "sanctus", bet ir "turįs galios, galingas žmogus".

Sprendžiant iš kitų kalbų atitikmenų, liet. *šventikas* daugiau ar mažiau gali atitikti dabartinį *kunigą,* nes senovinių (pvz. egiptiečių, romėnų, izraelitų ir kt.) tikybinių kultų atstovai, tam tikri tarpininkai tarp dievų ir žmonių, paprastai buvo laikomi šventais ir tarp ko kito atlikdavo aukojamas pareigas. Dabartiniai katalikų kunigai, laikydami aukai mišias, tarp ko kito taip pat atlieka daugiau ar mažiau panašias pareigas. Tačiau dėl to vargiai būtų įmanoma dabartinį germanišką *kunigą* keisti *šventiku,* kaip kad, atrodo, dabar būtų gana sunku senos slaviškos *bažnyčios* (iš gudų ar lenkų *božnica)* vietoje įpilietinti visai naują ir mažai kam žinomą, bet taip pat svetimą *ekleziją* (iš lot. *ecclēsia,* gr. *ekklēsia* "susirinkimas"), nors arkivysk. J. Skvireckas savo IV. laidos Naujojo Testamento (1947 m.) vertime ir mėgina tai atsargiai daryti, žr. 1952 Draugo Nr. 280. Vienur kitur *šventiką* galbūt būtų galima vartoti *kunigo* sinonimu; pvz. P. Andriušis tai yra savotiškai pavartojęs savo apysakoj "Sudiev, kvietkeli!": Vinca Našliūnas . . . su kabliu vėl kėsnojasi kaip *šventikas* prieš altorių, vydamas kanapinę virvę (17 psl.).

Susipažinus šiek tiek su *kunigo* bei *dvasininko (dvasiškio)* istorija ir jų sąvokų skirtumu, toliau iš eilės galima mėginti atsakyti į klausimą, katras iš šių dviejų naujadarų yra teiktinesnis: *dvasininkas* ar *dvasiškis? Dvãsininkas* J. Jablonskio supratimu yra tos pat rūšies darinys, kaip ir *mókslininkas,* kuriam ypač rūpi mokslo dalykai, reikalai, kurs tuo ir verčiasi, kurs tam yra ir atsidėjęs, arba *kalbininkas, tautininkas,* kuriam kalba tauta, kalbos tautos dalykai ypačiai rūpi, kuris kalbą atsidėjęs, kiek mokėdamas, tiria, kuris kalbos dalykais ypačiai verčiasi, kuris tautos reikalais yra ypačiai susirūpinęs (žr. R. Gr. 220 t.). Taip pat ir J. Balčikoniui *dvasininkas* yra tas, kam "pavesta rūpintis dvasios reikalais, kas *dvasios ganymo yra mokytas"* (mano pabraukta. P. S. Žr. GK 1935, 87). Jis, kaip ir J. Jablonskis, visą laiką yra vengte vengęs *dvasiškio, ir todėl* "Liet. kalbos žodyno" II. tome prie *dvasiškio* neduoda jokių pavyzdžių, pažymėdamas tik vieną jo pliką reikšmę "dvasininkas, kunigas". Iš dalies už *dvasininką* ir aš esu pasisakęs GK 1935, 175, nes, tuometiniu mano supratimu, "priesaga *-iškis* mūsų kalboj daugiau žymi, kas iš kur yra kilęs arba kas kam priklauso", o *"dvasiškis* nežymi nei kilmės, nei priklausomybės". Kitų tuo atžvilgiu dar nevienodžiau elgiamasi. Pvz. M. Niedermanno, A. Senno ir F. Brenderio "Liet. rašomosios kalbos žodyne" yra *dvãsininkas* "Geistlicher, Priester", ds. *dvãsininkai* "Geistlichkeit, Klerus", *dvasiškija=dvãsininkai* ir *dvasìškis=dvasininkas.* Panašiai elgiamasi ir K. Tulsto-J. Talmanto "Liet. vok. žodyne": šalia *dvasiškis, dvasiškija* lygiaverčiai duodamas ir *dvasininkas; dvasininkijos* tame žodyne nėra. V. Pėteraičio "Liet. ang. žodyne" (1948) yra *dvasininkas* "clergyman, priest, minister", *dvasininkija* "clergy" šalia *dvasiškija* "t. p.", o *dvasiškio* visai nėra. V. Gailiaus "Vok. liet. žodyne" (1948), kurio lietuvių kalbos yra žiūrėjęs L. Dambriūnas, vok. *Geistlicher* teverčiamas *"dvasiškiu,* kunigu", o *dvasininkas* visai praleistas. Tai, matyti, buvo sąmoningai daroma, nes tas pats kalbos taisytojas 1950 m. Ateities Nr. 6 mano, kad *"dvasiškis,* reiškiąs dvasinių ypatybių turėjimą, labiau tinka kunigui vadinti, negu *dvasininkas,* kuris reiškia tik žmogų, dirbantį dvasinėje srityje" (15 psl.). Dar aiškiau jis tą savo mintį išreiškia ankstyvesniame to paties žurnalo numeryje: "Pagal savo pagrindinę reikšmę, — rašo jis čia, — *dvasininkas* reiškia žmogų, kuris apskritai dirba dvasinį darbą arba kuris su dvasia ar dvasiomis turi reikalų. Dėlto vartojimas šio žodžio vien šia siaura (kunigo) reikšme nėra pateisinamas, ypač kad ta siauresne reikšme tas žodis ir nereikalingas: jo vietoje turime daug geresnį *dvasiškį"* 1950 Ateities Nr. 5, 162 psl.). Pagaliau "Lietuvių kalbos vadove" *dvasininku* vėl vadinamas "dvasios ganytojas, kunigas" ir toliau lygiaverčiai duodamas *dvasiškis.*

Norint patirti, kuri iš šių minėtųjų nuomonių yra teisingesnė, yra pravartu, nors trumpai, susipažinti su atitinkamais objektyviniais lietuvių kalbos duomenimis, visų pirma su žymesnėmis priesagų *-ininka-* ir *-iškja-* reikšmėmis. Kaip jau GK 1935, 88 esu pastebėjęs ir vėliau ŽD 140-150 gausiais pavyzdžiais įrodęs, priesaga *-ininka-* reiškia žmogų, kuris ne tik kokį darbą dirba, kuo verčiasi arba iš ko gyvena, bet ir ką nuolat arba profesionaliai daro, kuo yra ypačiai susirūpinęs arba į ką linkęs, turi tam tikrų būdo ypatybių, yra tam tikro luomo, gyvena tam tikroje vietoje it t.t., pvz.: *barnininkas* "kas nuolat barasi, yra linkęs bartis", *daininiñkas* "kas gerai dainuoja ir mėgsta dainas; dainų kūrėjas", *drauginiñkas* "kas mėgsta draugystę, noriai draugauja; didelis draugas, bičiulis, bendras", *kieminiñkas* "kas mėgsta kieminėti, šventą dieną sulaukęs per kiemus vaikščioja; vaišių mėgėjas, vaišininkas", *klastiniñkas* "apgavikas", *kõpininkas* "kopų gyventojas", *mãtininkas* "žemės matuotojas", *naudiniñkas* "kas naudą krauna, savo naudos te-

žiūri", *pagálbininkas* "kas kitam pagalbą teikia, padėjėjas", *pelniniñkas* "kas pelnu susirūpinęs, kas ką įgyja, nusipelno", *prãdininkas* "kas pirmutinis ką daro, pradeda, iniciatorius", *rãštininkas* "kas rašo, atlieka rašomąjį darbą, rašytojas, vok. Schreiber", *sekmininkas* "sekmių sekėjas, sekmius" (K. Sirvydo žodis), *smuĩkininkas* "kas smuiku griežia, moka smuikuoti", *šerminiñkas* "šermenų dalyvis", *váišininkas* "kas mėgsta vaišes; kas į vaišes parvežamas, vaišinamas", *var̃dininkas* "kas varduoja, ligas užkalba, žiniuonis", *žvaigždiniñkas* "žvaigždžių stebėtojas, aiškintojas" ir kt. Šitos rūšies ir daugeliu kitų panašių pavyzdžių remiantis, ilgainiui su šia priesaga buvo sudaryta visa eilė naujadarų, kurie dabar yra jau visuotinai įsigalėję, pvz.: *apýsakininkas* "apysakų rašytojas", *dailiniñkas* "dailės kūrėjas", *kalbiniñkas* "kas rūpinasi kalbos dalykais, kas tiria kalbą, kalbatyrys, lingvistas", *kariniñkas* "specialiai išmokslintas karys, aficierius", *mėnininkas* "meno kūrėjas", *tautiniñkas* "kas pirmoj vietoj rūpinasi tautos reikalais, nacionalistas" ir kt. Šalia to net ir viena kita tarptautinė svetimybė yra jau panašiai aplietuvinta, pvz.: *ãkcininkas* "akcinės bendrovės narys, akcijos ar akcijų turėtojas, akcionierius", *bánkininkas* "bankierius", *márksininkas* "Markso šalininkas, marksistas", *reãkcininkas* "reakcionierius" ir kt.; dėl to žr. dar GK 1936, 90t., LKV 35. Taigi pagal tai ir *dvasininkas* gali būti ne tik tas, kas dirba dvasinį darbą arba aplamai rūpinasi dvasiniais reikalais, bet ir kas priklauso dvasiniam luomui, kas yra linkęs į dvasinį darbą, kas turi tam tikrų dvasinių ypatybių, kas specialiai yra mokytas dvasios ganomojo darbo ir tam darbui yra pasiruošęs. Šiuo atveju *dvãsininkas* tiek savo daryba, tiek reikšme yra artimas *dailiniñkui* arba *mėnininkui,* kuris iš tikrųjų ne tik rūpinasi dailės meno dalykais arba dirba dailės meno srityje, bet ir yra linkęs į dailę meną, turi tam tikrų dailinių meninių ypatybių, yra dailę meną studijavęs, sugeba dirbti dailės meno darbą, įstengia dailės meno dalykus kurti. Savo reikšmės raida nuo *dvasininko* nesiskiria ir *kalbiniñkas* su *karininkú:* pirmasis iš jų iš tikrųjų yra ne tiek paprastas kalbos mėgėjas, kuris kalbos dalykais rūpinasi daugiausia praktiniais sumetimais,—dėl to jis vieno kito juokais ir *kalbovu* tevadinamas, — kiek didesnis ar mažesnis kalbos žinovas, kalbos ar kalbų specialistas, tyrinėtojas, t. y. lingvistas, o antruoju dabar paprastai laikomas ne eilinis karys, karo žmogus, bet tam tikrų karinių kvalifikacijų, specialiai kariškai mokslintas žmogus, karybos žinovas, t. y. aficierius.

Ta aplinkybė, kad priesaga *-ininka-* yra daugiareikšmė ir todėl *dvasininkas* gali būti keliareikšmis, nei kiek nekliudo jam būti "dvasinio luomo nariu, dvasios ganytoju arba mokytoju, šventiku, kunigu": viena, daugiareikšmiškumas yra ne koks nors kalbos trūkumas, bet jos kultūros ir pažangos išdava (dėl to pvz. prancūzų ar anglų kalbos pasižymi dideliu daugiareikšmiškumu); antra, reikiamą žodžio reikšmę mes sužinome ne vien tik iš jo darybos, bet dar daugiau iš žodžių junginio, iš konteksto, iš vartosenos ir taip pat iš jo paskirties; ir trečia, *dvasininkas,* kaip ir *kalbininkas, karininkas* ir kt., yra specialus, aiškiai apibrėžtos reikšmės tikybinis terminas, todėl jis pirmoj vietoj gali būti vartojamas savo specialine, susiaurinta reikšme. Tai yra visai natūralus reikšmės kaitos atvejas, plačiai pažįstamas ne tik lietuvių, bet ir kitose kalbose. Ypač tai dažnai pasitaiko specialybinėj terminijoj, kur tam tikrų gyvosios kalbos žodžių bendroji, platesnioji, reikšmė prireikus esti tinkamai susiaurinama, suspecialinama, t. y. pritaikoma kuriai nors apibrėžtinei specialinei sąvokai žymėti. Tik čia svarbu yra, kad žodžių reikšmės ir prasmės reikiant būtų keičiamos tokiais būdais, kurie gali būti pateisinti kalbos ir logikos mokslo dėsniais, žr. St. Šalkauskis GK 1935, 52. O priesaga *-ininka-* kaip tik gerai nusako specifinę *dvasininko* reikšmę — jo priklausomybę dvasiniam luomui ir, be to, dar tam tikrą pašaukimą ir atitinkamų kvalifikacijų turėjimą, pvz. vienuolių įžado darymas, kunigų šventimas ir kt. Iš kitos pusės šitoji specifinė reikšmė *dvasininką* (kaip dvasinio luomo narį) tuo pat metu lengvai atskiria nuo tarminio, mažai kam tepažįstamo *dvasininko* "armonikos atkvapo (t. y. tam tikro vožtuvėlio su mygtuku armonikos orui, t. y. dvasiai, išleisti)" arba *dvasininko* "dvasių gaudytojo, kas turi reikalų su dvasiomis". Šiuo atveju liet. *dvasininkas* "clergyman, Geistlicher" savo reikšmės raida visai primena rusų *duchovnik* "dvasios tėvą, išpažinties klausytoją, šventiką", kuris su priesaga *-nik* (=liet. *-ininkas)* yra sudarytas iš būdvardžio *duchovnyj* "dvasinis, dvasiškas" ir šalia kurio dar vartojamas liaudinis *duchovnik* "krosnies atkvapas, garlaidė, otdušnik". Taip pat latvių *virsnieks* savo daryba visai atitinka liet. *vir̃šininką* "vyresnįjį piemenį, kerdžių", bet tai nei kiek nekliudo jiems tuo vardu vadinti "karininką, aficierių", o lietuviams turėti savo apskrities arba štabo *viršininką,* t. y. vyriausią apskrities arba štabo valdininką, vadovą: juk iš tikrųjų *vir̃šininkas* yra ir gali būti tas, kas turi viršų arba, kaip J. Jablonskis seniau yra išsireiškęs, "viršenybę ant kitų žmonių" (žr. Jablonskio raštai IV 17). Visai panašiai senovinių liet. raštų kalbos *karinyko* (arba *kariaunyko)* "kario, karingo žmogaus, karžygio" (žr. ŽD 142, 148) arba nepriklausomybės pradžios laikų *karininko* "kario, karo žmogaus" (žr. GK 1935, 87) vietoje dabar yra atsiradęs *karininkas* "karinių kvalifikacijų žmogus, aficierius" arba šalia latvių liaudinio *valodnieks* "kas daug kalba, visokius gandus nešioja, kitus apkalba arba daug kalbų moka" yra vėlesniais laikais pradėtas vartoti ir *valodnieks* "kalbininkas, kalbatyrys, lingvistas". Taigi visi šios rūšies pavyzdžiai aiškiai rodo, kad suspecialinta *dvasininko* reikšmė "dvasinio luomo narys, dvasios arba sielos ganytojas, šventikas, kunigas" ne tik neprieštarauja natūraliai reikšmės raidai, bet gerai dera ir su specialinės terminijos pagrindais.

B. VILKUTAITYTĖ-GEDVILIENĖ — *MEDŽIAI (akvarelė)*
V. Maželio nuotr.

Kad *dvasininkas* iš tikrųjų yra ne kiekvienas, kuris rūpinasi tik dvasiniais reikalais arba dirba dvasinį darbą (plg. *darbininkas* "darbo žmogus", *ūkininkas* "kas turi ūkį, dirba ūkio darbus" ir kt.), bet tik tas, kas, be to, dar turi ir tam tikrą pašaukimą, kas savo tiesioginiam darbui yra paruoštas ir tam tikromis apeigomis (šventimu arba įžadais) yra įvesdintas į dvasinį luomą, rodo ir pats krikščionių mokslas. Pvz. The Catholic Encyclopedia IV 49 dėl to šiaip rašoma: "The clergy by Divine right form an order or state which is esentially distinct from that of the laity ... Christ did not commit the preaching of the Gospel and the administration of the sacraments to the faithful *in general*, but *to certain carefully defined persons* (mano pabraukta. P. S.), as the Apostles and seventy-two Disciples. They also received the power of governing the flocks ... That the distinction between clergy and laity was recognized in New Testament times is plain from St. Paul's statement that the bishops have been placed by the *Holy Ghost* (mano pabraukta. P. S.) to rule the Church (Acts, XX, 28), for the right to rule implies a correlative obligation to obey".

Visai kas kita yra *dvasiškis:* tai yra žymiai komplikuotesnis dalykas kaip *dvasininkas*. Visų pirma, sprendžiant iš analogijos pagal kitus atitinkamus pavyzdžius, šis darinys turi būti tolygios reikšmės, kaip ir kiti būdvardžiai arba daiktavardžiai su *-inis, -ietis -ėnas* ir kt., kurie reiškia priklausomybę arba kilimo vietą, būtent — *dvasiškis* "dvasinis". Plg. dar: *daubiškis* "daubos gyventojas", *dvariškis* "dvaro žmogus, darbininkas", *gališkis* "gale esąs, galinis", *kaimiškis* "kaimietis", *kálniškis* "kalno gyventojas, kalnėnas", *karãliškis* "karaliaus, karalinis; karaliaus valdžiai priklausąs žmogus" (: *karališkė* lazla, *karališkiai* ūkininkai=*karãliškiai), namiškis* "naminis; kas namie esti, pasilieka, nameišis, namiegas, namsėda" (: *namiškiai* rūpesčiai, žem. *namiškė karė), rytiškis (*=rytinis) pienas, *sodiškiai* žmonės (=sodiečiai), *šateikiškis (*=Šateikių, šateikinis) kunigas ir kt. Ypač įdomu, kad priesaga *-iškja-* (vs. vd.*-iškis)* kartais ta pačia reikšme vartojama pakaitais su priesaga *-ininka-*, pvz.: *baudžiaviškis* ir *baudžiauninkas, kalniškis* ir *kalnininkas* "kalnėnas", *kalviškis* ir *kalvininkas* "kalvos gyventojas", *pajūriškis, užmariškis* ir *pajūrininkas, užmarininkas* "pajūrio, užmario gy-

ventojas", *popiežiškis* ir *popiežininkas* "popiežiaus žmogus, šalininkas" ir kt. Žr. dar ŽD 144t., 158t.

Toliau yra pastebėta, kad tolimesnių vedinių priesaga *-ja-* (vs. vd. *-is*) dažnai žymi ne kokį nors visai naują dalyką, bet tik rūšinę pagrindinės reikšmės ypatybę. Todėl pvz. *dvariškis, kaimiškis, kalniškis, namiškis, pajūriškis, rytiškis, vyriškis* ir kt. tiek gali skirtis nuo *dvariškas, kaimiškas, kalniškas, namiškas, pajūriškas, rytiškas, vyriškas,* kiek *drobìnis, sidabrìnis, vilnõnis, pieningis* (pv. *nepieningē* kumelē), *ąsõtis* (t. y. ąsinis, su ąsomis, puodas), *gyslõtis* "traukažolē", *raupsuõtis* "sergąs raupsais" nuo *dróbinas, sidãbrinas, vìlnonas, píeningas, ąsótas, gýslatas, raupsúotas* ir kt. Vadinasi, būdvardžiai su *-iškas,* iš kurių sudaryti tolimesni dariniai su *-iškis,* iš pradžios galējo būti tokios pat arba artimos reikšmēs, kaip ir atitinkami vediniai, būtent — priklausomybinēs. Ir šios reikšmēs būdvardžių, kad ir neperdaugiausia, yra kiek išlikusių senesnių raštų ir retkarčiais dar gyvojoj žmonių kalboj, pvz.: *dangiškas* (=dangaus) tēvas (Kuršaitis), *dangiškasis* tēvai, išklausyk manęs (Jušk. žod. I 291); tu *dangiškasis* mūsų tē*tuli* (Donelaitis); garbinu tave, tēve *dangiškasis* (Valančius, Tamosziaus isz Kempis ... 1852, 127); *dvariškas* (=dvaro, dvarui priklausąs) ašvienis (Jušk. žod. I 375); *karališka* giria "karalgirē" (Jušk. žod. II 35, Kupiškis); nugis *karališkų* girių nebēr (Valančius, Wajku kningiele 56); daleido ... kirsti *karališkose* giriose (Žemaitiu wiskupiste II 117); *karališki žmonēs* (kurie seniau tiesiogiai priklausydavo karaliui ir neidavo baudžiavos, Subačius); akimis *kūniškomis* (Daukšos Post. 255); ką *kūniškomis* akimis matyti " etwas mit leiblichen Augen sehen" (Kuršaitis); *namiškas* "namui priklausąs, naminis" (Ruigio žod. I 92, Mielckēs žod. I 177); *namiškas* (=naminis, namų) gyvenimas (Daukanto Giwatas Didiuju Karwaidu 227); svetimus apsiējimus girs, o *namiškuosius* peiks (Daukanto Būdas 103); *namiška* (=naminē, prijaukinta) antis (Nesselmano žod. 414); kauras *persiškas* (=iš Persijos, Persijoj daromas, K. Sirvydo Dictionarium 1); *poniškus* (=ponų) butus suplēškina greitai (Donelaitis); *prūsiškais* dolerēliais (Jušk. Liet. dainos 1065); galvijus laikē — *prūsiškos* veislēs (Vaižganto raštai VII 38); *žemiški* daiktai "irdische Dinge" (Kuršaitis) ir kt. Plg. dar iš Nesselmanno žodyno: *dvariškas* "dvare esąs, dvarinis" 158, *giriškas* "girioj augąs arba gyvenąs, girinis" 257, *kalviškas* "kalvei priklausąs, kalvinis" 175, *velykiškas* "apie Velykas įvykstąs arba Velykoms priklausąs, velykinis" 62 ir kt. Čia pat tenka priskirti ir A. Juškevičiaus žodyne (I 375) vartojamą priklausomybinēs reikšmēs būdvardį *dvasiškas* "dvasinis, bekūnis, susijęs su Dievu, bažnyčia, tikējimu, žmogaus siela, su dvasininkais" (=duchovnyj, bezplotnyj, otnosjaščijsja k Bogu, cerkvi, vere, duše čeloveka, k duchovenstvu). Taigi *dvasiškis* taip gali santykiauti su *dvasiškas* "dvasios, dvasinis", kaip pvz. *dvariškis* su *dvariškas* "dvarinis", *kaimiškis* su *kaimiškas* "kaiminis", *karališkis* su *karališkas* "karaliaus, karalinis", *kunigiškis* su *kunigiškas* "kuniginis", *namiškis* su *namiškas* "naminis", *popiežiškis* su *popiežiškas* "popiežiaus, popiežinis", *rytiškis* su *rytiškas* "rytinis", *vyriškis* su *vyriškas* "vyro, vyrų" ir kt.

Ypač yra įdomu, kad šalia darinių su *-iškja-* lietuvių kalboj pasitaiko ir priesagos *-iška-* darinių, kurie savo reikšme niekuo nesiskiria nuo pirmųjų, pvz.: *bérniškas* "vyriškis, vyras" (: *berniškas* į namus ateina; *bernišku* būdamas, aš nesiduočiau taip pajuokiamas), *bóbiškas* "moteriškē" (: kur *bobiškas* pasisuka, tai visa bobiškai paverčia), *kùnigiškas* "kunigas" (: einu į klebonija su *kunigišku* pasikalbēti), *móteriškas* arba *móteriška* "moteriškē" (: pravirko kaip *moteriškas; moteriško* plaukas ilgas, o protas trumpas), *poniškas* "ponas", *vyriškas* "vyriškis, vyras" (: ten keli *vyriški* sustoję kalbējosi) ir kt. Panašių darinių pasitaiko ir kitose kalbose, pvz. latvių *meitisks, meitiska* arba *sievisks* "moteriškē", *vi:risks,* "vyriškis, vyras", čekų *ženska* "moteriškē, moteris", sen. graikų *nea:niskos* "jaunikaitis" ir kr., žr. ŠD 154, J. Endzelynas, Latviešu valodas skan'as un formas 97. Atrodo, kad seniau šalia dabartinių sudaiktavardējusių būdvardžių *berniškas, bobiškas, moteriškas, vyriškas* ir kt. galējo būti dar koks pažymimasis žodis, visų pirma "žmogus"; plg. *ąsinis* "ąsotas puodas", *kiaulinis* "kiauliaganis", *kunigystinis* "baudžiauninkas", *raistinis* "(pelkinis) velnias", *vaikinis* "jaunas vaikinas, jaunuolis", *vežiminis* "tepalas (vežimams tepti)" ir kt. Tai iš dalies dar rodo tai, kad tokie dariniai kaip *bobiškas, moteriškas* "moteriškē", latvių *meitisks, sievisks* "t. p." ir kt. tebeturi išlaikę vyriškosios giminēs galūnę *-as.* Antra vertus, tai matyti ir iš reikšmēs: pvz. *vyriškas* arba *vyriškis* iš tikrųjų yra ne kas kita kaip vyriškajai (vyrų) lyčiai priklausąs, vyriškosios lyties žmogus, t. y. vyro asmuo, vok. Mannsperson, angl. male, rus. mužčina, lenk. mężczyzna, o *moteriškas, moteriška* arba *moteriškē* — moteriškos lyties žmogus, moters asmuo, vok. Frauensperson, Weibsbild, weibliches Wesen, angl. female, rus. ženščina. Vadinas, ir čia pirmoj vietoj tebeslypi priklausomybinē reikšmē, kuri labai aiškiai dar matyti pvz. latvių kalboj: čia šaļia *vi:risks, vi:risk'is* "vyirškis, vyras" ir *sievisks, sieviska* "moteriškē, moteris" tomis pačiomis reikšmēmis dar vartojami ir *vi:rietis, sievietis, sieviete,* visai panašiai kaip liet. *klaipēdiškis svēdasiškis* šalia *klaipēdietis, šiaulietis* arba XVII. amžiaus pavardēs *Kulviškis* šalia *Kulvietis* ir kt.

Šita priklausomybinē priesagos *-iška-* (*-iškja-*) būdvardžių reikšmē iš dalies gali būti labai sena; plg. latvių *a:risks* (=*óriškas*) "ore esąs, orinis; geras, gražus", *purvisks* (=*pur̃viškas*) "baloj augąs, balinis", *vidisks* "vidinis, vidurinis" ir kt. Ypač plačiai šios priesagos būdvardžiai buvo vartojami senovēs germanų ir slavų kalbose priklausomybei ir vietai arba kilmei žy-

mėti; plg. gotų *judaiwisks* "juedisch (t. y. žydų žydinis)", *mannisks* "menschlich (t. y. iš Mannaus kilęs)", sen. vok. augšt. *burgisc* "urbanus", *dorfisc* "iš kaimo kilęs" (vėliau "kaimiškas, sodietiškas"), *farrisc "taurinus"*, sen. slavų *nebesisku* (čia raidėmis *i*, *u* žymimi sen. slavų pusbalsiai, arba jerai) "dangaus, danginis", *proročisku* (rus. *proročeskij*)"pranašų, pranašinis", čekų *mužský hlas* "vyro balsas", *mužské jméno* "vyro balsas" ir kt., žr. Fr. Kluge, Nominale Stammbildungslehre (1926) 104 t., K. Brugmann, Grundriss der vgl. Grammatik II[2] 1, 502, Vondrak, Vgl. slav. Gram. I[2] 624 t., aut. Archivum Philol. VII. 12t., ŽD 154t.

Dabartinėje lietuvių kalboje senų priklausomybinės priesagos *-iška-* reikšmės pėdsakų tėra likę visai nedaug, ir tai daugiausia tik senesnių raštų kalboj. Bet nemaža šios reikšmės būdvardžių dalis gali būti ir vėliau atsiradusi, iš dalies dėl svetimos (slavų) įtakos, pvz. *kunigiškas (*=kunigų) urėdas, *lietuviškas* liežuvis (plg. lenk. język *litevski), popiežiška (*=popiežiaus) karalysta, *žydiškas (*=žydų) rabinas ir kt. Šiuo atveju ypač yra įdomu, kad pačiuose senuosiuose raštuose dar daug kur sakoma *dangujęjis (*=dangaus) tėvas, *dangujis* valdovas ir kt., žr. ŽD 66 t.; *dangiškas tėvas* (plg. lenk. ojcec *nebieski)* pradedamas plačiau vartoti tik vėlyvesniuose raštuose, o *dangaus karalystė* (angl. kingdom of Heaven, prc. royaume des cieux, vok. Himmelreich) beveik kitaip ir nebuvo vadinama nuo pat pradžios. Taip pat geresniuose to meto raštuose užuot šios reikšmės būdvardžių su *-iškas* dažnai vartojamas kilmininkas, pvz.: *žemės karalysta* (=ziemskie królewstwo) Daukšos Post. 27, *žydų daktaras* (=żydowski doktor) ib. ir kt., žr. ŽD 155t.

Pastaraisiais laikais senos priklausomybinės priesagos *-inja-* (vs. vd. *-inis)* vietoje kartais imama vartoti priesagą *-iška-* priklausomybei arba kilmei žymėti; pvz. šalia *daubiniai* Šepučiai (kurie dauboj gyvena), *kareiviniai* (=kareivių) žirgai, *prūsinis (*=iš Prūsų parvežtas) spiritas, *ryginė (*=iš Rygos parvažiavusi) Petronienė, *pilviškinis (*=Pilviškių) kunigas, *urvinė* kregždė, *vidinės (*=į vidų einančios) durys, *žeminiai* (=žemės) gyviai, *žeminė* uoga *(*=žemuogė) ir kt. dabar kartais jau naujai pasakoma ir daniškos (=iš Danijos kilusios) avižos, *rusiškos (*=rusų, rusinės) dešimtrublinės, *švediški (*=švediniai) dobilai ir kt., o spaudos kalboje savo laiku buvo plačiau pradėta vartoti ir *valdiška (*=valdinė) įstaiga, *valdiškas (*=valdinis, valstybinis) miškas, taip pat *kariškas (*=karinis) laivas ir kt. Seniau (pvz. 1899 m. Varpe) pasitaikydavo net ir tokių kurioziškų dalykų kaip *mergiška (*=mergaičių, moterų) gimnazija ir kt. Bet ši naujovinė vartosena dabartinėj žmonių ir juo labiau bendrinėj kalboj nėra labai išplitusi: čia priklausomybinė reikšmė visdėlto daugiausia žymima priesaga *-inja-* (vs. vd. *-inis)*, o priesaga *-iška-* visų pirma reiškiamas kokių nors būdingų ypatybių turėjimas, panašumas, kartais paprastas, paviršinis, bet dažniau vidinis, susijęs su pačia daikto esme, pvz.: *čigoniškas (*=kaip čigono) gudrumas, *galvijiškas (*=kaip galvijo, galvijui pritinkąs) darbas, *gimimiški (*=tokie kaip giminės, geri) žmonės, *kalviškas (*=kaip kalvio) kūjis, *kunigiški (*=kaip kunigo, geri, puikūs) arkliai, *moteriškas* darbas (kurį moteris turi atlikti, kuris moterims tinka, yra joms privalus), *piemeniškas (*=kaip piemens, piemeniui pritinkąs) darbas, *poniška (*=tokia kaip ponų) liga, *velykiškas (*=toks kaip per Velykas esti, šiltesnis) laikas, *veršiškas (*=kaip veršio) džiaugsmas, *vokiška (*=panaši į vokiečių) kepurė, *žydiškas* (=kaip žydų) pyragas, *žvėriškas (*=kaip žvėris, piktas, bjaurus) grafas ir kt., žr. GK 1937, 149t., ŽD 150tt. Todėl J. Jablonskis teisingai pastebi, kad *dvasiškas* penas pagal žmonių kalbos pavyzdžius nereiškia "peno, pagaminto su dvasia, pačios dvasios" (plg. *pieniškas, mėsiškas* valgis, t. y. su pienu, su mėsa patiektas, iš vieno pieno ar vienos mėsos susidedąs valgis) ir todėl skirtinas nuo *dvasios (*=dvasinis, dvasios reikalams skiriamas) *penas;* plg. *žmogaus maistas, širdies paguoda* ir kt., žr. RGr. 222. Šią nuomonę patvirtina ir žmonių kalba, pvz.: *dvasiškas (*=su dvasia, geras, doras, sukalbamas) žmogus, *gėdiškas* (=toks, kurio reikia gėdytis, nesąžiningas, nedoras) darbas, *gėdiški* žodžiai ir kt.

Tačiau ši vėlyvesnė, būdinamoji, panašybinė, priesagos *-iška-* reikšmė visai nepaneigia ir nepašalina jos santykinės, priklausomybinės, reikšmės: tenka pripažinti, kad ši pastaroji reikšmė seniau buvo plačiau pažįstama, ir kad kaip tik ji (būtent — priklausomybinės reikšmės priesaga *-iška-)*, ne kas kita, yra davusi pagrindo atsirasti priklausomybiniams būdvardžiams, vėliau daiktavardžiams su *-iškis* šalia *-iškas;* pvz. *dvariškis*, kaip jau minėta, tegalėjo susidaryti šalia *dvariškas* "dvaro, dvarinis", *karališkis* šalia *karališkas* "karaliaus, karalinis", *kunigiškis* "kuniginis, (vėliau) kunigystinis, baudžiaviškis, t. y. baudžiauninkas" *(Kunigiškis* yra ir pavardė) šalia *kunigiškas* "kuniginis", *namiškis* šalia *namiškas "naminis"* ir t.t., taigi ir *vyriškis, moteriškė* šalia *vyriškas* "vyro, vyrų", *moteriškas* "moteries, moterų". Pagal šitą santykį ilgainiui, be abejonės, yra atsiradęs ir *dvasiškis* šalia *dvasiška* "dvasios, dvasinis", taip pat *kariškis* šalia *kariškas* "karinis" ir kt. Plg. dar A. Lalio *dvasiškasis* "clergyman" šalia *vyriškas* "vyriškis" ir kt.

Taigi iš visa to, kad augščiau pasakyta, galime jau matyti, kad *dvasiškis* pagal atitinkamus lietuvių kalbos duomenis visų pirma yra "dvasinis, dvasiniam luomui priklausąs asmuo" (ne *pasauliškis* arba *pasaulietis)*, visai panašiai kaip *vyriškis* yra "vyriškosios lyties asmuo" (ne *moteriškė, moteris), dvariškis* — "dvarinis, dvaro žmogus", *kalniškis* — kalninis, kalno gyventojas, kalnietis", *kunigiškis* — "kuniginis, kunigui (t. y. ponui) priklausąs žmogus, baudžiaviškis", *namiškis* — "naminis, namų gyventojas", *popiežiškis* — "popiežinis, popiežiaus žmogus, po-

piežiaus šalininkas", *rytiškis* — "rytinis (pvz. pienas)" ir kt. Kas kita yra *dvasininkas:* kaip jau minėta, pagal savo darybą jis gali reikšti ne tik paprastą priklausomybę, bet ir tam tikrų dvasinių ypatybių turėjimą, palinkimą į dvasinius dalykus — tai, ko *dvasiškis* iš esmės neturi. Tuo būdu savo reikšme veikiau *dvasininkas,* ne *dvasiškis* gali būti lyginamas su *kalbininku, karininku, menininku* ir kt., būtent — kaip *kalbininkas* yra arba gali būti ne tik tas, kas bendrai rūpinasi kalbos dalykais, bet ir kalbos tyrinėtojas, lingvistas, arba *karininkas* yra ne tik karys (kariškis), bet ir karinių kvalifikacijų žmogus, aficierius, taip ir *dvasininkas* gali būti ne tik dvasinio luomo žmogus, dvasiškis, kuris rūpinasi žmonių dvasios arba sielos reikalais, kuris dirba dvasinėje srityje, bet ir tas, kuris turi tam tikrą pašaukimą, yra linkęs savo pasirinktuoju keliu eiti ir, be to, savo pareigoms yra dar specialiai pasiruošęs, t. y. mokęsis tam tikrų dvasinių mokslų, reikalingų dvasios arba sielos ganomajam darbui.

Tas faktas, kad *dvasiškis* yra truputį senėlesnis už *dvasininką,* dar nerodo, kad *dvasininkas* iš tikrųjų būtų prastesnis už *dvasiškį;* priešingai, kaip jau augščiau sakyta, jis (dvasininkas) yra žymiai reikšmingesnis ir todėl, palyginti, kur kas geriau ir pilniau kaip *dvasiškis* nusako dvasios ganytojo arba mokytojo darbą, pareigas ir ypatybes. L. Dambriūno argumentai, kad *dvasiškis* esąs 1. senas žodis (jo naujadarumo jis nei neprisimena!), 2. vienareikšmis ir 3. reiškiąs dvasios žmogų, turintį dvasinių ypatybių, o *dvasininkas* esąs 1. naujas, per nesusipratimą (!) atsiradęs žodis, 2. daugiareikšmis ir 3. rodąs, kurioje srityje žmogus dirba (žr. 1950 Ateities Nr. 6), nėra kaip reikiant suderinti su kitais atitinkamais lietuvių kalbos duomenimis, ypač su pagrindiniais semantikos bei terminijos reikalavimais ir pagaliau net su tų pačių žodžių istorija. Todėl jis taip lengvai galėjo pasidaryti augščiau minėtas dirbtines išvadas ir dar lengviau pasmerkti *dvasininko* sudarytoją, J. Jablonskį, nors, taip darydamas, jis jo vardo aiškiai ir nemini — tesako "vienas mūsų kalbininkas". Bet iš kitos pusės, kaip jau matėme, taip pat ir *dvasiškis,* būdamas aiškios priklausomybinės reikšmės, pakenčiamai gali reikšti "dvasinio luomo asmenį" ir, vėliau suspecialintas, savo reikšme daugiau ar mažiau prilygti anglų *clergyman,* prc. *ecclésiastique,* vok. *Geistlicher.* Tuo būdu *dvasininkas* iš dalies suartėja su *dvasiškiu,* panašiai kaip *baudžiauninkas* su *baudžiaviškiu, popiežiškas* su *popiežiškiu* ir kt., todėl, atrodo, J. Jablonskio su J. Balčikoniu ir kt. buvo savo laiku kiek persiaurai žiūrima į *dvasiškio* darybą bei jo reikšmę. Už *dvasiškį* iš dalies kalba ir ligšiolinė jo vartosena.

Trumpai suglaudę visa, kas šiame straipsnyje pasakyta, galime sau pasidaryti tokias išvadas:

1. *Kunigas* yra germaniškos kilmės, senesnė jo reikšmė buvo "viešpats, ponas", kurios vietoje jau pačioj lietuvių kalboje atsirado "šventikas, priest".

2. Dabartine savo reikšme *kunigas* skirtinas nuo *dvasininko* arba *dvasiškio:* pastarasis yra bendrinė sąvoka, o pirmasis tik tam tikras jos porūšis.

3. *Dvasininkas* tiek savo daryba, tiek savo reikšme yra visai tinkamas darinys ir todėl pirmoj vietoj gali būti vartojamas specialiniu tikybiniu terminu, juo labiau, kad jo darybą iš dalies patvirtina ir kitos kalbos; plg. latvių *gari:dznieks* "dvasininkas" (iš *gari:gs* "dvasinis, dvasiškas": *gars* "dvasia, siela" šalia *ma:ci:ta:js* "mokytojas; pamokslininkas, pastorius"), rus. *duchovnik* "dvasios tėvas, dvasininkas, šventikas, išpažinties klausytojas" ir kt. Bet šalia to iš dalies gali būti pateisintas ir lig šiol daugelio vartotas, bet taip pat nesenas naujadaras *dvasiškis,* ir todėl toliau jis nebeturėtų būti taip griežtai smerkiamas, kaip kad savo laiku anksčiau tai buvo daroma.

Dažnesnių šaltinių santrumpos:

GK=Gimtoji Kalba, Kaunas, 1933tt.
LKV=Lietuvių kalbos vadovas, 1950.
RGr.=Rygiškių Jono Lietuvių kalbos gramatika. 2. leidimas. Kaunas-Vilnius, 1922.
ŽD=Pr. Skardžius, Lietuvių kalbos žodžių daryba. Vilnius, 1943.

ALGIRDAS LANDSBERGIS

ROŽĖ

Rože,
Mąstanti save
Varsų įvairuma,
Mintijanti
Lapelių susiklostymu,
Kaip mokslininko
Sakiniais.

Tavi krašteliai
Švelnūs, tartum bičių
Papilvės, tačiau
Kokia opi tavoji
Švelnuma gilyn,
Nelyg naujagimio
Paausė šalia senio
Plaštakos,

Atsiskleidžianti
Vien tik žinančiajam.
(Basa pėda panirus
Vandeny, iškyla
Mylinčiajam.)
Kas yra stipresnio
Užu tavąjį gležnumą?

Tu paslepi atskleisdama
Ir atskleidi paslėpdama,
Bet paslapčiausioji,
Kada balčiausioji;
Viena su snaigėm
Klystančiom pieno ąsotin
Pro pūgos siaučiamą
Skarą.

Ar tavo žalvarį menąs
Žvilgėjimas yra žinąs
Žvelgimas visaton,
O visata, sujungianti
Savy lediną raštą
Su krauju? Vidurvasario
Vakarų varteliuos
Vakarojančių merginų
Tolimi balsai yra tavy,
Avies suskirdusios nagos
Sutrėškiama šermukšnio kekė,
Žarija ugniakure,
Merginų kojų nerimas
Prieš patį šokį,
Rudenio rusvam vėlyvume;
Sutingęs šoki,
Išbaigtas ir niekados
Nesibaigiąs;
Žemės goda
Dar sujungta
Virkštim su
Gimdytoja;

Saulės neriamu
Gyslelių neriniu,
(Visi mes tos
Pat medžiagos),
O rože, siekianti taikos,
Ir lygsvaros,
(Visi mes,
Visi),

Kaip išsakyt
Tave, kuri
Esi?

RANKOS

Tarp mano rankos
Ir tavosios
Tėra atodūsis
Dvejojimo.

Žinok, žinok, o
Būsimoji mylimoji:
Rankos, sunkios,
Kaip esa, apsunkina
Rankas lytėjimu,
Mylėjimu. Klausyk
Javų bangos drebėjimo
Ant lauko mylinčios krūtinės.
Dienų dienomis vienas
Kitame. Niekad,
O, niekad:
Viena.
Žiūrėki,
Saulės sužydėjime
Ir sodų svaigulyje
Glūdi vakaro artėjimas
Ir medžio sutrūnijimas.

Tu neklausai. Šypsodamosi
Pajudi. O, džiaugsme,
Mano rankos
Ir tavosios
Jau nebeskiria dvejojimas.

Priglusk, arčiau priglusk,
O, mylimoji.
Sunertom rankom
Mes žiūrėsime
Į sodus, saulę, javus
Ir gęstančią
Vėsumą.

LIETUVIŲ TEATRO PROBLEMOS

JURGIS BLEKAITIS

Lietuvių teatro tremtyje nėra. Nėra jo nė Lietuvoje. Teatras liko tik, kaip kultūrinė problema, kuri iškils realiai, jei valstybė atgaus laisvę, tautai dar tebeegzistuojant. Tikint šia ateitimi, ankstyvesne ar tolimesne, teatras kaip problema įgyja ir šiandien saviško aktualumo.

Kaip turinti pagrindo savo realumui *ateity*, mūsų teatro problema lengvai skyla ir į kitus, laiku aprėžtus perijodus: *praeitąjį* — užbaigtą laisvosios Lietuvos teatro gyvenimą, ir *dabartinį* — merdėjimą čia ir namie. Iš galimai objektyvaus ir sintetizuoto šios praeities ir dabarties suvokimo ir įvertinimo galėtų išplaukti kai kurios išvados, kurios padėtų formuoti ateitį. Žymiai sunkiau, bet vis dėlto su tam tikru patikimumo laipsniu, galima spekuliuoti ir apie teatrinę ateities situaciją, kuri susidarytų Lietuvoje, jei maždaug dešimtmečio būvy ji taptų laisva.

Šios pastabos nepretenduoja į problemos ar bet kurio jos sektoriaus išsprendimą, bet sudaro vieną iš daugelio galimųjų galvojimo būdų, kalbant apie Lietuvos teatrą keliose laiko situacijose. Tikslas būtų atsiektas, jei teatru besidomįs skaitytojas, mąstydamas siūlomuoju planu, išvystytų savas, gal žymiai nuodugnesnes ir realesnes idėjas, kuriomis būtų galima pasinaudoti.

TEATRAS LIETUVOJE

Praeitąjį ir istoriškai jau atbaigtąjį lietuvių teatro laikotarpį tenka aprėžti nepriklausomos Lietuvos profesinio teatro ribomis, pratęsiant jas dar ir per pirmuosius okupacijų metus — iki antrojo bolševikmečio. Tik šis laikotarpis tebėra visais saitais surištas su mumis, su mūsų teatro supratimu. (Griežtai istoriškai imant, tektų neišleisti iš akių nė jėzuitų dvarų, svetimų žemių — Peterburgo, Amerikos ir taip pat vadinamo kluonų teatro.)

Kaip menas, gal artimiausias gyvenimui — aktualijai, dienos situacijai, jos skoniui ir problemoms, be to — gyvų, *tos epochos* žmonių kuriamas *per pačius save*, kaip mediumą, — teatras svarstytinas, neišleidžiant iš akių bendrosios laikotarpio situacijos: politinės, ekonominės, socialinės, kultūrinės. Lemiamas aspektas, be abejo, yra estetinis, tačiau teatre jis itin ryškiai priklauso nuo kitų, būdamas jų įvairaus ir komplikuoto poveikio rezultatas. Šis priklausomumas teatre labiau lemiamas, negu bet kuriame individualiame meno žanre: individualusis kūrėjas gali pralenkti savo visuomenę tiek vidinio turinio, tiek formos suvokimo ir kūrimo prasme, — teatras gi, būdamas kolektyviškas, t. y. kuriamas visos grupės žmonių ir būtinai realizuojamas tik santyky su visuomenę atstovaujančia žiūrovų minia, neišvengiamai eina drauge su ta visuomene, ištikimai atstovaudamas jos dvasines aspiracijas, kultūrinį lygį ir skonį. Todėl teatras ir istoriška prasme — savo visuomenės veidrodis.

1. Besikuriančio mūsų krašto visuomenė pasižymėjo veržliu gyvastingumu, optimistiška kūryba. Valstybė kilo iš griuvėsių, daug ką kūrė iš nieko, uoliai kaupdama tiek materialines, tiek dvasines gėrybes. Pradmenys teatro Vilniuje ir Kaune — dar pačioje drumstoje pradžioje, keliaujanti Vaičkaus grupė, vėliau — Valstybinis Teatras, su dygstančiais padaliniais: drama, opera baletu, Tautos Teatras, satyrinis ir gyvas Vilkolakis — visa tai kūrėsi valstybės pirmaisiais metais. Jau pats tų organizacijų atsiradimo faktas rodo dideles pilietines dorybes — mokėjimą organizuoti, ryžtą, mostą, kultūrinių reikalų vertinimą. Turint galvoje, kad kvalifikuotų darbuotojų trūko visose valstybinio gyvenimo srityse ir kad kraštas tebestovėjo prieš dideles ekonomines problemas, panašūs žygiai atrodo beveik neįtikimi. Tačiau jie buvo entuziastų įvykdyti, ir jaunasis Lietuvos teatras buvo pakrautas visos tautos gyvento pakilimo ir kūrybingumo. Kadangi pirmasis Lietuvos laisvojo gyvenimo dešimtmetis buvo viena didelė statyba visose srityse — ūkio, pramonės, prekybos, susisiekimo, švietimo ir t.t., — teatras taip pat tebebuvo savo realizavimosi, statymosi eigoje. Jis kaupė negausius pasiruošusius veikėjus (jie visi buvo grįžę iš Rusijos), jų jėgomis skubiai ruošė prieauglį ir traukė jį darban, jis augino dramaturgus, pratino į save žiūrovus, energingai ir ambicingai žengė visus pirmuosius žingsnius į meninę kūrybą.

Apie žymesnį *meninį* rezultatą šiame laikotarpy būtų per anksti kalbėti, beveik per įžūlu norėti. Aukštiems menams nebuvo priaugusi nė lankančioji visuomenė — kaip ant mielių augančio Kauno miestiečiai tik vakar buvo nuspyrę klumpes ir apsiavę lakuotiniais. Lygiai ir patiems menininkams nebuvo daug progų giliau domėtis estetinėmis problemomis. Jie vykdė savo žiūrovų valią, sveikai atsirėmę į patį gyvenimą, ir, turbūt, stipriausias teatro kontaktas su visuomene buvo kaip tik tais pirmaisiais, dar labai primityvaus skonio, bet didelio veržimosi ir tikėjimo laikais. Labai reti ambicingesnio mosto menininkų bandymai sukurti ką nors neeilinio būdavo be vargo nušluojami, be pagiežos pamirštami: jiems nebuvo atėjęs laikas. Repertuare vyravo priimtini, patogūs, suprantami veikalai. Verstiniai labai retai buvo šios dienos (kaip pvz. Pirandello), bet jau kitur, ir tai — senokai, išbandyti ir patikę. Žiūrovai mėgo melodramą ir lengvą komediją. Buvo ir rimtos klasikos, nes jos reikalavo save gerbiančio teatro afiša, jaunos miesčionijos snobizmas ir mokyklų progra-

mos. Tačiau Šekspyras, Šileris ir net Ibsenas dar ilgai buvo nekalti mūsų scenos kankiniai ir žiūrovų kankintojai. Savajam repertuare, nors stipriausias veikalas buvo Krėvės "Skirgaila", nors buvo vaidinamas ir Putinas, — tvirtą ir per visą Lietuvos gyvenimą dominuojančią poziciją užėmė Petras Vaičiūnas. Jo veikalai tiek idėjiškai: kupini naivaus idealizmo, nuoširdaus, bet plakatiško patriotizmo ir pernelyg nepainių "problemų", — tiek sceniškai: leidę aktoriams pareikšti visą savo tuometinį mokėjimą ir skonį, — buvo tiksli ne tik teatro, bet ir visos epochos išraiška. Vaičiūnas išliko pagrindinis ir rodomasis mūsų teatro dramaturgas, maždaug kas metai nauju veikalu sudarydamas teatro repertuaro pagrindą. Jis laikytinas taip pat vieninteliu *lietuviškoje* tradicijoje susiformavusiu dramaturgu, kadangi jo veikalai tėra lyg aukštesnio laipsnio "kluoninių" Vilkutaičio, Landsbergio - Žemkalnio ir kitų gabių mėgėjų tęsinys. Vaičiūnas buvo "liaudiškas": intelektualiai — sveiko proto valstiečio lygyje, miesčionio skonio, bet iš prigimties gabus, turįs paprasto, sveiko jumoro, jaučiąs situacijos sceniškumą (dažniausiai — komiškumo prasme), suprantamas ir artimas primityviausių reikalavimų žiūrovams. Radęs sau tobulus interpretatorius pirmosios mūsų scenos veikėjų kartos tarpe, savo režisierių — lanksčiam B. Dauguviečio asmeny, Vaičiūnas buvo, suglaudus, didelė maga žiūrovams, stipri paspirtis teatro kasai ir dar negana įvertintas ano meto mūsų kultūros rodiklis ir drauge — stabdys.

2. Praėjo naujakurystės periodas. Mokyklos, universitetas pribrandino naująją kartą. Į gyvenimą ėmė įsijungti jaunimas, apsišvietimo prasme laimingesnis už savo tėvus. Jis ėmė reikštis žiūrovų salėje, jo dalis nuėjo ir scenon. Paaugo kultūrinis lygis ir reikalavimai. Teatras, gražiai gimęs ir augęs, sąmoningai atsistojo prieš esminę estetinę problemą — savo meninio veido kūrimą.

Žilinskinis laikotarpis (apie 1928-1934 m.) buvo stiprus atsakymas į šiuos suaugusiojo meno klausimus, pirmasis didelis meninis mūsų teatro žydėjimas.

Jei ligi šiol teatras nesivargino savo meno problemomis, pasitenkindamas iš esmės provinciališko trafaretinio aktoriaus amato kultyvavimu; jei iki šiol aktoriams tobulas meniškumo rodiklis buvo salės pritarimas; jei repertuaro sudaryme nebuvo aiškios vedamos minties, — tai dabar atsirado ir susirūpinimas, ir ieškojimas tikrųjų vertybių: gilesnio ir tobulesnio savo meno apvaldymo, vertingesnio ir prasmingo veikalo, savitos sceninio išreiškimo formos.

Aktoriaus menas technine prasme skyla į dvi lygiai svarbias, bet labai skirtingas, nevisuomet drauge einančias sritis: vidinę ir išorinę techniką. Išorinė technika — judesio ir žodžio — yra akyvaizdžiau būtina, jos padarinius tiesiogiškiau priima žiūrovas, pagaliau — su jos reikalu susiduria jau ir eilinis mėgėjas, suprasdamas, kad jį žiūrovai turi matyti ir girdėti. Tad ir dėmesys šiai technikai, jos apvaldymas mūsų teatre buvo ankstesnis, negu įsigilinimas į labai komplikuotas ir įvairiai sprendžiamas vidinės technikos problemas. Griežtai imant, vidinės technikos vardas yra gerokai sąlygiškas, prigijęs, greičiausiai, dėl lygiagretumo su išorinės technikos vardu. Vaidmens vidinis išgyvenimas scenoje, į kurį ši technika veda, faktiškai neturi savy nieko techniško, t. y. mechaniškai išmokstamo, bedvasio. Priešingai, vidinė technika bando suorganizuoti grynai kūrybišką, t. y. esmingai iš pasąmonės plaukiantį procesą. Ji neišmokstama, jei nėra talento — natūralaus linkimo ir gebėjimo visu savimi įsijungti į įsivaizduotųjų problemų, situacijų, charakterio bruožų ir nuotaikų išgyvenimą. Sceninis išgyvenimas nieku būdu nėra "tikras", bet abstrahuotas iš įsivaizduojamojo tikro, sintetiškai sutrauktas iki simbolio, pasireiškiąs ne vien gero aktoriaus kūrybinės pasąmonės prasiveržimu, aukštu intensyvumu, bet ir visiškai sąmoningai sukurtu ir apvaldytu teksto, judesio, tempo ir ritmo piešiniu. Nemažos reikšmės turi ir sceniniam išgyvenimui būtinas, kuriančio aktoriaus visada jaučiamas ryšys su žiūrovais — tam tikra labai subtili rūšis abipusio poveikio, kuriame aktorius pririša prie savęs žiūrovų sielas, iš jų drauge pasisemdamas savo daugeriopai scenoje užaugusio dvasinio intensyvumo. Toks išgyvenimas tiek aktoriuje, tiek žiūrovuose yra pakilus, ekstatiškas, skaidrus net savo tragizme ir tuo būdu kokybiškai nieku būdu nelygus gyvenimiškajam, natūraliajam, dažnai — animališkam tikros situacijos išgyvenimui.

Kadangi tiek realybėje, tiek mene vartojama panaši terminologija — "išgyvenimas", "tiesa", ir pan., naivesnieji protai šiuos skirtingus reiškinius suplaka. Tokiais atvejais dažnai net aktoriui sceninis išgyvenimas, prichologinė tiesa yra gąsdinantys terminai, tolygūs bukam, besparniui natūralizmui. Tuo tarpu, intensyvus, kūrybiškas išgyvenimas yra viena didžiausių *estetinių* scenos vertybių, nepavaduojama rafinuočiausios technikos. Būdamas kūrybiškai sintetizuotas ir sąmoningai aktoriaus kontroliuojamas, sceninis išgyvenimas gali būti reiškiamas išraiškos prasme bet kuriais stiliais ir drąsiausiomis, eksperimentinėmis formomis. Išorinės technikos turtingumas išgyvenimą tik iškelia ir pabrėžia, — priešingai, natūralistinis gyvenimiškumas — sujaukia, užtemdo ir nuestetina. Prietaringas sceninio išgyvenimo, paremto estetine "tiesa", baimė dažnai nuveda į liūdnus nukrypimus, kuriuose tikima, kad forma egzistuojanti, kaip kažkas nepriklausomo nuo idėjos, užmirštama, kad mene idėja yra tapatiška su "vaduojamąja" forma, ir nukrypstama į šaltą, bedvasį, savo esmėj — nebekūrybišką formalizmą, "meną" be kuriančiosios žmogaus sielos, scenoje — į mechaniško roboto "meną". Formalistiniai eksperimentai gali būti labai įdomūs grynai jų mechanikos atžvilgiu, gali prieiti tam tikro virtuoziškumo išorinės technikos valdyme, bet, likda-

mi bedvasiai, jie ir negali byloti į žmogaus dvasią, negali sukelti žiūrovų atliepiančio, atjaučiančio reagavimo, kuris yra būtinas jo estetiniam išgyvenimui. Kūryba tampa menu, kai forma ir reiškiamasis turinys susilieja į neišskiriamą vienumą.

Intensyvus sceninis išgyvenimas, išreikštas ne gyvenimiškai, bet *ryškiai teatriška forma*, suskambėjo mūsų teatre, kaip didelis ir naujas meno laimėjimas, Žilinskui vadovaujant. Jo mokykloje, iš kurios užaugo beveik visi geriausieji tada augusios kartos aktoriai, buvo mokomi vidinės technikos, vedančios į išgyvenimo meną. Ši aukštoji vaidybos mokykla ėmė palaipsniui išstumti seniau vyravusią provinciališko skonio deklamacijos ir amatinių trafaretų techniką.

Patobulėjusi aktoriaus vidinė technika patraukė eilę naujų meninių problemų, kurių esmę būtų galima suvesti į išgyvenimą išreiškiančios, savitos, šviežios, ryškios sceninės formos ieškojimą. Nebepasitenkinta išbandytais keliais, nudėvėtomis "užtikrinto pasisekimo" priemonėmis ir imta kiekvienam veikalui, kiekvienam vaidmeniui siekti tik jam vienam būdingos, iš jo išplaukiančios išraiškos. Tuo būdu, išorinės technikos dalykai, tiek judesio, tiek žodžio srityse, liovėsi buvę išmokstamo amato būdai ir tapo dalimi vis naujos kūrybos. Gausėjančius kultūringus žiūrovus salėje ėmė atstovauti naujo tipo, kultūringas aktorius scenoje.

Tačiau formos problema spektaklyje nėra individualinė — ji liečia visą vaidinimą, visus dalyvius. Vienam meniniam kalbos ir judesio principui, vienam būdui santykiauti su vaidmeniu pajungiama spektaklio visuma. Tatai yra jau nebe aktoriaus, o viso spektaklio kūrėjo režisieriaus — statytojo uždavinys. Žilinskas buvo pirmas mūsų menininkas, kuris taip talentingai ir vaizdžiai kūrė spektaklį — pastatymą.

Repertuaras taip pat ėmė kitėti. Jame atsirado linija, atliepianti meninius teatro siekimus. Kadangi vidiniam išgyvenimui ieškota ryškaus sceninio išsakymo, veikalai imta rinktis tokie, kurie leidosi įdomiai, savitai sceniškai išreiškiami, t. y. tokie veikalai, kurių tiek stilius, tiek atdaras statytojo kuriančiai vaizduotei pobūdis leidos savaip išradingai interpretuojamas, kurių pastatyminės galimybės nebuvo perdaug buitiško tikroviškumo aprėžtos. Taip vienas po kito skirtingi, bet visi ryškūs, visi įnešą naujo į mūsų scenines formas, išėjo reikšmingi žilinskiniai spektakliai: "Dėdės Tomo lūšnelė" (su Jaunųjų teatru — Žilinsko studijos absolventais), Žulavskio "Sabbatai Cevi", Dickenso "Varpai", spektaklis koncertas Bairono "Manfredas", Krėvės "Šarūnas", Sruogos "Milžino paunksmė", Musset "Meile nežaidžiama" ir kt. Į tą pat eilę įsirikiavo svečio režisieriaus ir žymaus aktoriaus bei teatro pedagogo, daug padėjusio mūsų aktoriams, M. Čechovo darbai: Šekspyro "Hamletas" ir "Dvyliktoji naktis", Gogolio "Revizorius". Kiekvienas šių spektaklių buvo naujas meninis atskleidimas žiūrovams ir didelė teatro mokykla patiems aktoriams.

Kadangi toli siekią pastatyminiai sumanymai reikalavo ne tik aktoriškųjų, bet ir visų pagelbinių teatro jėgų sumobilizavimo, — stipriai užaugo scenos dailininko reikšmė, padažnėjo ir pagilėjo muzikinis palydėjimas, judesio kultūra pareikalavo šios srities specialisto pagalbos, o visi šie menai, susijungę spektaklin, patraukė su savim ir didesnių techninių, ypač — šviesos, patobulinimų ir išvystymų. Spektaklių išlaidos nepaprastai užaugo, teatras vis labiau darėsi prabanga, kurią sau galėjo leisti jau stipriai ūkiškai susitvarkiusi valstybė.

Šiame mūsų teatro aukso amžiuje, meniškam lygiui augant ir scenai aristokratėjant, neišvengiamai pasireiškė ir tam tikra neigiamybė: teatro anksčiau toks glaudus kontaktas su žiūrovų mase, su jų dauguma ėmė silpnėti. Toji dauguma, būtent, nebespėjo priaugti revoliucinio teatro šuolių augštyn, atsiliko, pasijuto "nebeatspindima" scenoje, nebematė teatre savo veidrodžio, (kad ir kreivo, kaip kadaise Vilkolakyje) ir ėmė protestuoti jieškodama svaraus argumento savo nepasitenkinimui pareikšti.

Toks argumentas lengvai, iš pačių aplinkybių susiformulavo. Kadangi, kaip ir visų kitų sričių, vyresnės kartos specialistai, mūsų vadovaujantys kultūrininkai buvo išėję dar ne lietuviškas mokyklas, jie suprantamai atnešė į savo sritis ir tų svetimųjų pavyzdžių rutiną. Visi senesnieji mūsų teatro vadovai ir kelių skynėjai buvo dar rusiškų scenų mokiniai: Glinskis, Sutkus, Dauguvietis ir kt., o Žilinskas jų tarpe buvo stipriausias menininkas. Visi jie, daugiau ar mažiau veikdami mūsų teatro formavime, kreipė jį ta linkme, kuria patys buvo auklėti, ir mūsų teatras vystėsi rusiškos teatrinės mokyklos dvasioje, dirbo rusų metodais, atspindėjo jų amžiaus pradžios stilistines tendencijas — stanislavskinę realistinę ir įvairių individualių polinkių formalistines.

Pats Žilinskas išgyvenimo, vidinio aktoriaus paruošimo ir "prisotinimo", "tiesos" prasme ėjo Stanislavskio pėdomis, o formoje, nors ir būdamas gana originalus, turėjo bendrų bruožų su Vachtangovo kryptimi ir su MChaT II, iš kurio buvo atėjęs. Štai, šie bruožai, esmėje — tikrai didele dalimi svetimi lietuvių kūrybinei prigimčiai, bet visiškai pateisinami iš istoriškai kultūrinės situacijos, Lietuvoje susilaukė aštrios kritikos. Priekaištas buvo — teatro rusiškumas. Pozityvusis reikalavimas — lietuviškos dvasios, lietuviškos formos reikalavimas.

Deja, koks suprantamas ir teisėtas toks reikalavimas beatrodytų, kiek stipriai jis bebūtų atremtas į stiprėjančią lietuvio tautinę savigarbą ir individualumą, — vis dėlto tenka jo iškėlimą priskirti ne augštesnio meninio pajutimo ir veiklumo atstovams, bet, priešingai, minėtai atsilikusiai daugumai, nesupratusiai to didelio ir

tikro meno, kurį nešė Oleka-Žilinskas, ir tik radusiai savo nesupratimui pridengti ir pateisinti vykusią priekabę. Šiaip ar taip, kiekvienas, pažįstąs meno istoriją, žino, kad joks stilius, jokia meninė forma neužaugo, nesusiformavo pagal pareikalavimą, kad ir tokį racionalų ir žmoniškai suprantamą. Liūdni sovietų "socialistinio realizmo" vaisiai, arba panašiai bekraujai hitlerinio režimo užsakymai, rodo, kad nei lėšomis, nei grasinimais, nei ilgiausiais teoretiniais išvedžiojimais joks stilius nėra sukuriamas. Tatai yra tiesa kiekvienam žanrui, tad ir teatrui. Visi žinomieji didieji tautiniai teatrai augo ir kūrė savo ryškiąsias epochines formas organiškai ir be prievartos, kartais — šimtmečių būvy. Reikalauti tad iš jauno, dar savęs nepažįstančio, dar savo dramaturgų neradusio Lietuvos teatro, kad jis po dešimties metų gyvavimo sukurtų "lietuviškąjį stilių", buvo arba nesupratimas, arba demagogiškas šūktelėjimas.

Kaip bebūtų, opozicija prieš Žilinsko rusiškumą teatre augo, rėmėsi į šį lietuviškumo reikalavimą ir, galbūt, didele dalimi prisidėjo prie to, kad šis menininkas, savo misijos neužbaigęs, išvyko iš Lietuvos į Jungtines Valstybes sau dirvos ieškoti. Kaip jo atvykimas ir darbas Lietuvos teatre atnešė tikrą pražydimą, taip jo išvykimas patraukė staigų ir liūdną nugrimzdimą, trukusį bent pora metų, atgal į seną, nemenišką rutiną, į eilę bedvasių, paskubom įvairių daugviečių iškeptų menkaverčių vaidinimų. Ar bereikia kalbėti, kad lietuviško stiliaus teatre reikalas nė kiek nepažengė, tik augštesniąją savo meniškumu įtaką teatre vėl pakeitė ta pati svetimoji, provinciališkoji?

Žilinsko perijode buvo atsiekta dar viena teatrinė viršūnė, kurios reikšmė lietuvių teatrui nebuvo tuo metu pakankamai ryški ir kuri gal dar turės progos ateity pilnai prasiskleisti: 1930 m. buvo parašyta Balio Sruogos "Milžino paunksmė". Pirmas didelis ir autentiškas lietuvių dramaturgas pasibeldė į teatrą, atnešdamas savo kūryboje eilę pradmenų, kurių sceninis atskleidimas ir išvystymas galėtų padėti realų pagrindą *lietuviškajam* teatrui. Deja, be kelių tada dar nepavykusių bandymų perkelti į sceną, Sruogos veikalai liko teatrinės literatūros plotmėje: medžiaga, laukianti savo teatro. Kaip žilinskinio perijodo visuomenė buvo atsilikusi nuo teatro, taip pats teatras buvo atsilikęs nuo savo tikrojo dramaturgo. Dar nebuvo surasta kalba jam scenoje pasakyti. Gal ypač dėl to galima tikėtis, kad, būtent, Sruogos kūryba galės būti tas lieptas, kuriuo būsimoji nauja teatro kūryba Lietuvoje susisieks su negrįžtamai pabaigtu praeities laikotarpiu. Savo šaknimis — nepriklausomame Lietuvos gyvenime, Sruoga savo kūrybos nauju poetiniu dramatizmu, saviška konstrukcija, žmogaus vaizdavimu ir žodžiu praauga gyventąjį laikotarpį ir laukia savo teatro ateityje.

3. Po keletą metų trukusio atkritimo į senas, jau nugyventas vėžes, ėmė reikštis procentai nuo žilinskinio kapitalo: jo išaugintoji, naujai parengta aktorių grupė vis ryškiau ėmė dominuoti teatre, prisidėdama savo pastangomis prie tų atskirų kiek vyresnės kartos aktorių, kuriems Žilinsko ir Čechovo pamokos išėjo į naudą ir kurių tarpe vadovaujantis buvo H. Kačinsko talentas ir atsiekimas. Šiai moderniajai teatro grupei ėmė vadovauti talentingas Žilinsko mokinys ir po jo žymiausias Lietuvos režisierius R. Juknevičius.

Šis paskutinis, tretysis nepriklausomojo gyvenimo teatro laikotarpis, gal dėl to, kad jis arčiausiai laike, atrodo šiandien ir mažiau ryškus ir sunkiau apibūdinamas, negu du pirmieji. Tvirtinimų apie jį reliatyvumas didėja, gal ir didesniam nuomonės subjektyvumui reiškiantis. Atsargiai darant išvadas, vis dėlto galima būtų kai kas pastebėti. Taip, atrodo, visas šis laikotarpis (iki 1940 m.) buvo lyg įėjęs į kažkokias ramesnes, jau supastovėjusias, solidžiai subrendusias, bet ir kiek apstingusias formas. Nebebuvo nei pirmųjų laisvės metų entuziazmo ir savo jėgas pervertinančio veiklumo, nebebuvo nei drąsaus, kūrybiško žilinskinio degimo, naujo atradimo su kiekvienu spektakliu. Laikotarpiui ir jo gabiausiam atstovui ir formuotojui Juknevičiui buvo būdingas didelis ir ramus žinojimas, gal net — meistriškumas, jau nebe veržimasis į naujų šalių atradimą, o tarsi sustojimas gana konservatyviose formose ir užtikrintas eksploatavimas jau įgytųjų turtų.

Juknevičius žymiai pagilino vadinamąjį sceninį išgyvenimą, suteikė jam ligi šiol nebūto psichologinio spalvingumo, įtikinamumo, "tiesos". Eilė Žilinsko paliktų aktorių jo talentingose rankose sparčiai augo ir, gilindami savo vidinę techniką, sukūrė puikių vaidmenų. Drauge labai sumažėjo išorinės, pastatyminės formos reikšmė, neteko reikšmės judesio ir žodžio estetika, bet pasibrėžė jų nešamasis turinys, psichologinė pakrova, idėja. Juknevičiaus spektaklių stilius varijavo nuo ryškaus, pakilaus realizmo su tam tikromis Mejerholdo reminiscencijomis (Kleisto "Sukultas ąsotis"), su impresionistinio M. ChaT laikotarpio atskambiais, kuriant nuotaiką (Ibseno "Nora", iš dalies — Billingerio "Gigantas") — iki natūralizmo, kupino buitinių detalių, bet ir tirštos nuotaikos (Hejermanso "Viltis"). Laikysime tai realizmu ar natūralizmu, bet Juknevičiui dažnai rūpėjo gyvenimo iliuzija, toji ne estetinė, bet "šimtaprocentinė" buities tikrovė, kuriai buvo priešingas žilinskinis teatras, ieškojęs ir vidinės tiesos, ir teatrališkumo. Meninio principo skirtumas kartais esti ryškesnis fono, negu herojaus, labiau tekstu suvaržyto, traktavime: jei Žilinskui toks fonas dažnai būdavo monolitinė minia, muzikali ir skulptūriška, pajungta savo veiksmuos ryškiam estetiniam principui ir atsimušusi moderniai stilizuotam scenovaizdy, tai Juknevičiui panašias funkcijas ėjęs fonas buvo tikroviška, individualizuota žmonių masė, didesniam natūralumui pastiprinta gyvais šunimis, kanarėlėmis, vištomis, tikru maistu ir tikrais katilo garais, be to — visiškai gyvenimiškam scenovaizdy.

T. Zikaras
BELAUKIANT
K. Kazlausko nuotr.

Būtų šališka ir neteisinga tvirtinti, kad, paneigdamas Žilinsko laimėjimus grynai estetinėje teatro formos srityje, Juknevičius grąžino mūsų teatrą į pirmojo laikotarpio primityvumą. Tarp Juknevičiaus spektaklių ir vyraujančio anų dienų vaizdo, nežiūrint abiem perijodams bendro realizmo, skirtumas esminis: tai skirtumas tarp meno ir ne meno, skirtumas tarp meistriškumo ir mėgėjiškumo.

Jei šie žodžiai kartais nuskamba arbitrariškai ir atrodo teigią arba neigią pernelyg visuotinai, urmu, tai reikia pastebėti, jog jų tikslas — visur akcentuoti bendrąjį, esminį, vyraujantį vaizdą, ryškiausius asmenis ir atsiekimus, neliečiant eilės visai gerbtinų, bet neturinčių lemiamos meninės reikšmės asmenų ir spektaklių, kurių šen bei ten pasitaikydavo visais laikotarpiais. Ir prieš Žilinską būdavo laimėjimų, lygiai kaip ir jo laikais lygiagrečiai tebesitęsė senoji teatro rutina su visais jos trafaretais, ir lygiai kaip paskutiniajam perijode, šalia Juknevičiaus, buvo visa eilė tiek meniškų bandymų, tiek visokeriopo kratinio.

Jei Juknevičius savo menu neskynė naujų kelių ir nekūrė formų, tai sultingu, įtikinamu realizmu jis vėl laimėjo teatrui Žilinsko nugąsdintą žiūrovą. Nurimęs sau suprantamos išraiškos akivaizdoj, šis žiūrovas visiškai pamiršo reikalauti lietuviškojo teatro, nors Juknevičius buvo atviras juo rusiškiausio Maskvos Dailės Teatro sekėjas ir be A. Gustaičio "Slogučių", nebuvo pastatęs jokio lietuviško veikalo ("Kudirka" tebuvo Sutkaus pastatymo atnaujinimas su keliais įnašais). Staigus žiūrovų patriotizmo atoslūgis, atsikračius Žilinsku, vertusiu augti į naujas formas, ir atsidūrus patogiam Juknevičiaus spektakly, — atrodo, dar kartą liudija, jog lietuviškumo priekaištas Žilinskui buvo tik prie-

kabē, dengusi visai kitą nepasitenkinimą: amžiną minios opoziciją ieškotojui, novatoriui. Lygiai neteisingas, kaip Žilinskui, būtų tos pat rūšies priekaištas Juknevičiui. Eile puikių spektaklių, savo giliu psichologo ir menininko darbu su aktoriais, nors ir dirbdamas su svetima dramaturgine medžiaga (be abejo, dėl savosios stokos) ir svetimais metodais, Juknevičius praturtino, sustiprino mūsų teatrą, sukonsolidavo jį rimtoje meninėje tradicijoje, atnaujino ir pagilino darbinį priėjimą, suteikė psichologiniam vaizdui scenoje daug rafinuotumo, reljefingumo ir pagrįsto, nuoseklaus charakteringumo, paremto žmogaus studijavimu, bet ne išoriniais triukais.

Negalima nepaminėti šiam laikotarpiui priklausančios kitos gražiai užsimotos teatro krypties, bet dėl jos pagrindinio kovotojo ankstyvos mirties netęsėtos ir pasilikusios labiau idėjoje, negu rezultate. Algirdas Jakševičius, taip pat Žilinsko mokinys (vienintelis galėjęs būti savo draugo Juknevičiaus rivalas) buvo pasišovęs tęsti mokytojo kelią teatriškos formos kūrime. Jis tespėjo duoti vieną, bet neužmirštamą, didelį spektaklį Kauno teatre (1938 m.): O'Neill'o "Marko milijonus". Sruogos įsteigtoje Akademinėje Teatro Studijoje (1937-1939 m.) Kaune, šalia teoretinio teatro seminaro, buvo siekiama išugdyti naujų jaunų aktorių kolektyvą būsimajam teatrui. Ši Jakševičiaus vedama studija mokėsi aktoriaus technikos ir, svarbiausia, sėmės tos nerimstančio ieškojimo dvasios, kuri po Žilinsko buvo iš Lietuvos teatro išnykusi. Jakševičiui nespėjus savęs realizuoti, jo darbas ir studija gal tik ir paliko gyva ta viena idėja, kurią jakševičininkai nestipriomis, nesubrendusiomis rankomis bandė išnešti į ateitį: nepasitenkinimą natūralizmu, reikalą siekti naujų, savitų teatrinių formų, pradėtų kurti Žilinsko vadovybėje, reikalą rimtai ir nuosekliai ieškoti savo dramaturgijos ir savo meninio stiliaus. Į tą reikalą pažiūrėta ne kaip į dienos šūkį, bet kaip pagrindinę visos teatro veiklos programą neaprėžtiems laikams.

Paskutinis didelės reikšmės teatrinis įvykis, žymėjęs šią paskutinę nepriklausomos Lietuvos epochą, buvo Vilniaus Teatro sukūrimas. R. Juknevičiaus buvusiųjų Jaunųjų Teatro kolegų dauguma, prie jų prisidėję anksčiau ar vėliau už anuos į teatrą kitais keliais atėję aktoriai jau Klaipėdoje pradėjo lipdyti, o Kaune galutinai subūrė naują vieningą kolektyvą. Juknevičiaus spiečiui tereikėjo avilio, ir jis, istorijos pakištas, buvo labai dėkingas. Dėl Vilniaus rivalizavo abi Kauno teatro grupiruotės — senimas ir jaunimas — tačiau junknevičininkams pavyko šią reprezentacinę vietą laimėti. Į senąją sostinę atsikėlė jauniausioji, kūrybingiausioji lietuvių teatro dalis su talentingiausiu vadovu prieky.

Tuoj po to sekę fatališki Lietuvai įvykiai sustabdė ir sunaikino laisvąją kūrybą. Žlugus valstybei, tučtuojau ėmė irti ir griūti ir visų sričių, ne vien kultūrinių, veikimas, taip stipriai ir sveikai suorganizuotas ir vystytas Nepriklausomybės laikais. Tačiau žlugimas ėjo laipsniškai — įsibėgėjimas, inercija, o taip pat ir okupantų užimtumas pirmiausia politinio ir ekonominio pavergimo reikalais leido kurį laiką susikurti kultūrinės gyvybės iliuzijai. Teatras, kad ir gerokai suvaržytas, galėjo veikti toliau. Išliko ir ką tik gimęs Vilniaus teatras. Tiek dėl jo veiklos, kuria jis vertai įgijo pripažinimą, kaip stipriausias bet kada Lietuvoje veikęs teatrinis vienetas, tiek dėl eilės kitų, okupacijos sąlygose iškilusių reiškinių, šis paskutinis prieš galutinį sužlugimą periodas (1940-1944) tenka trumpai apžvelgti, prijungiant jo veikimą dar prie nepriklausomųjų laikų reiškinių.

4. Pirmasis bolševikmetis trukęs vienerius metus, nespėjo pagrindiniau sužaloti lietuvių teatro, o trejetą metų viešpatavę vokiečiai apskritai ne per daugiausia rūpinosi lietuvių teatriniais reikalais, užimti karu ir žymiai mažiau už bolševikus versdami sceną savo propagandos įrankiu. Todėl, turint galvoj visus laikmečio diktuotus suvaržymus, nepriteklius, cenzūrą ir tiesioginį spaudimą, vis dėlto šį laikotarpį galima laikyti dar lietuviškos veiklos tęsiniu. Mūsų teatras galutinai liovėsi egzistavęs jau antrajam bolševikmety, kada jis pavirto maskviškos propagandos lietuvių kalba sektoriumi.

Vilniaus teatro pobūdis apibrėžtas, šnekant apie Juknevičiaus darbą. Šis meninis veidas nepasikeitė ir net nepatobulėjo, tik išryškėjo ir supastovėjo, vadovui įgijus savo atskirą teatrą, savo susikonsolidavusią meno bendraminčių grupę ir visuotinį žiūrovų ir kritikos pripažinimą. Vilniaus Teatras įkūnijo *vieningo meninio ansamblio* idėją, pasodintą Lietuvoje dar Žilinsko ir reiškiančią viso kolektyvo bendrą stilių, vieną mokyklą, vienaip suprastus meno siekimus. Tai buvo reikšmingas įkūnijimas, leidęs šiam teatrui pasiekti ansambliniu darbu iki šiol niekur neturėto darnumo ir brandumo spektaklių. Be abejo, Vilniaus Teatras nesusidarė iš vienų talentų ir meistrų. Jame buvo ir nemaža vidutiniškų, blankių aktorių, buvo daug visiškai žalio, meniškai nereikšmingo jaunimo. Tačiau ypatingas Juknevičiaus mokėjimas kiekvieną aktorių pastatyti jam labiausiai tinkamon vieton, iš jo išgauti maksimumą, nušlifuoti net mažiausiai reikšmingą vaidmenį iki detalių, meistriškas kūrimas visumos, jos įtampos ir nuotaikos pavertė šį kolektyvą, būtent, ansamblinės, ne žvaigždžių, kūrybos pavyzdžiu, kurioje centrinė vieta priklausė pačiam Juknevičiui. Savarankiški jo kitų režisierių spektakliai rodė, kad ne Juknevičiaus rankose šis teatras gali ir labai silpnai pasirodyti tiek ansamblio, tiek atskirų, net šiaip gerų aktorių vaidyba. Geriausieji spektakliai buvo visada paties Juknevičiaus, ir jie buvo drauge tarpe geriausiųjų mūsų teatro istorijoje.

Juknevičiaus meno viršūnės buvo: Ibseno "Nora", Hauptmano "Prieš saulėleidį", Kleisto "Sukultas ąsotis", Hejermanso "Viltis" ir Pag-

JAUNŲJŲ TEATRO GRUPĖ SU SAVO VADOVAIS
Stovinčiųjų tarpe matyti: 1 iš kairės — R. Juknevičius, 3 — B. Sruoga, 5 — Alg. Jakševičius, 8 — Zdanavičiūtė-Gustaitienė, 9 — Pr. Skardžius. Sėdinčiųjų tarpe: 3 — V. Radauskienė, 5 — St. Šilingas, 6 — V. Krėvė-Mickevičius, 7 — M. Dobužinskis, 8 — J. Karnavičius, 9 — A. Oleka-Žilinskas. Visi kiti yra Jaunųjų Teatro aktoriai.

nolio "Topazas". Labai stiprių scenų buvo Ivanovo "Šarvuoty" ir Billingerio "Gigante", bet čia jau stigo spektaklinio vientisumo.

Reikia pažymėti, kad vokiečių okupacijos metu ir kitose scenose buvo stiprių pasireiškimų. Kauno teatre išsiskyrė J. Monkevičiaus darbai, Šiauliuose — J. Tvirbuto originalūs spektakliai, Panevėžy paaugo J. Miltinio vadovaujamas kolektyvas, taip pat savo istorijoje užregistravęs ambicingų darbų.

Šiame laikotarpy kurjoziškai pasireiškė nepaprastas teatro meno "pražydimas" grynai kiekybine prasme: kone kiekviename apskrities mieste mėgėjų pastangomis įsikūrė "profesionaliniai" teatrai, į kuriuos buvo kviečiami režisuoti, kai kur ir vaidinti, profesinės scenos atstovai. Vienu tarpu Lietuvoje (karo metu ir vokiečių okupacijoje!) veikė apie tuzinas teatrų, ir nė vienas jų nebuvo kokia privati komercinė antrepriza, — visi galėjo didžiuotis miestų ar kitų valdžios įstaigų pastoviai apmokami. Nemažesnis kiekybiškas laimėjimas buvo ir žiūrovų skaičius, nepaprastai užaugęs, užpildęs visas sales. Deja, ne kultūrinis renesansas ir ne tik patriotinė pareiga — remti kiekvieną savą iniciatyvą — iššaukė šį džiugų reiškinį. Didele dalimi teatrai turėjo būti dėkingi pinigo menkavertiškumui ir kitų pramogų, pvz., restoranų, balių ir pan., nebuvimui.

Tvirtinimą, kad šis pražydimas buvo vien kiekybiškas, paremia ir tas faktas, jog okupaciniais laikais Lietuvos teatruose nebeiškilo jokia reikšmingesnė nauja idėja, vistiek — dramaturgijos, aktoriaus technikos ar spektaklinio stiliaus srity. Vilniaus Teatro kūrybinės augštumos buvo siektos ir laimėtos jau anksčiau, laisvės laikais, lygiai, kaip jau tada buvo gimusios visos originalesnės teatrinės idėjos, kurios šen bei ten atsispindėjo ir šiam laikotarpy, tačiau nesukūrė nei judėjimo nei reikšmingesnių individualių rezultatų. Visas pražydimas buvo lygus žvakės skaidresniam sužibėjimui prieš užgęstant.

Su antruoju bolševikų atėjimu Lietuvon 1944 m. pasibaigė paskutinės savarankiškos ir dar lietuviškos dvasios kultūrinės pastangos. Lietuvių teatras mirė. Jo mažuma nuskilo merdėti emigracijon, gi likusioji didžiuma liko numarinta, okupantams atėmus jai bet kokio savitumo žymes, pasmaugus galimumą laisvai kurti, reikšti savo idėjas savo forma, tarnauti tikriesiems tautos interesams, kultūriškai bendrauti su likusiu pasauliu. Sovietinės propagandos institucijos, veikiančios šiuo metu, nėra nei lietuvių teatras, nei apskritai menas.

(Bus daugiau)

KŪRYBOS PASAULY

LITERATŪRA

VIENATVĖJE

Mykolas Vaitkus: VIENATVĖJE. Eilėraščiai. Išleido Nek. Pr. Seserų spaustuvė, Putnam, Conn, 1952. 182 p. Kaina 1.50 dol.

Jau arti penkiasdešimt metų Mykolas Vaitkus dirba lietuvių literatūroje. Niekas nėra surinkęs į vieną daiktą jo raštų, bet ir taip ryški jo verstoji vaga. O jisai reiškėsi įvairiai, galima sakyti, visuose žanruose. Skaitančiajai visuomenei geriausiai jisai žinomas kaip poetas, itin dėmesį atkreipęs nuo "Šviesių krislų". Jisai į mūsų lyriką atsinešė savo spalvą ir savo nuotaiką — kažką skaidraus ir ilgesingo. Jau patys jo knygų vardai dažnai atliepią jo pasaulį — "Liepsnelės", "Žvaigždės duktė", "Nušvitusi dulkė", "žaibas ir mergaitė", "Brėkšta". Visa tai mena kažkokią šviesą, kuri neša grožį. Iš tikrųjų šis reiškinys nėra atsitiktinis: Mykolo Vaitkaus estetikoje grožis yra kito pasaulio dovana, mus pasiekianti lyg kokiu spinduliu iš aukštybių. Istoriškai tai būtų neoplatonistinė pažiūra, kaip ją skelbė Plotinus ir jo pasekėjai. Ir "Vienatvėje" mūsų poetas keliais atvejais panašiai pasisako: "Jo įkūnyta mintis stebuklais veržias iš daugaus" (11 p.). Arba jisai kalba, kaip poetas girdi "lyg dainą, lyg spindulio ilgesį" (156 p.). Nepasilikdamas grynai idėjinėje plotmėje, jisai tai ima ir religinė prasme, savo poeziją jungdamas su Amžinuoju Grožiu, Kūrėju, Tėvu. Šiai minčiai pavaizduoti įsidėmėtinas paskutinis šio rinkinio dalykas —"gyvenimo laivelis".

Taigi, žinome Mykolą Vaitkų — poetą, daugiausia lyriką. Tačiau jisai nemaža reiškėsi ir kaip poetas epikas. Betgi jo kelias literatūroje tuo nesibaigė. Mykolas Vaikus savo plunksną yra išbandęs ir dramoje, už "Žvaigždės dukterį" net gaudamas premiją konkurse 1924 metais. Nepasiliko jam svetima beletristika, į kurią įeina jo "Tvanas" ir kiti dalykai. Vienuose iš jų jisai yra lengvas realistas, o kituose pasirodo ir nauja jo savybė — savotiška fantazijos egzotika, kaip "Tvane".

Itin šiltai Mykolas Vaitkus minėtinas, kaip atsiminimų autorius. Nesvarbu, ar jisai rašytų apie didžiuosius mūsų poetus, kurių artumoje jisai gyveno, ar apie politikos vyrus, — visur jisai yra įdomus, pagaunąs pagrindinius asmens bruožus ir prisirinkęs daugel smulkmenų. Reikia atkreipti dėmesį, kad šie atsiminimai rašyti būdingu savo žanro stiliumi, menančiu geras tradicijas, taktą, tam tikrą memuarinį toną ir yra savotiškai grakštūs savo išraiškoje. Tuo būdu Mykolas Vaitkus labai nusipelno mūsų atsiminimų literatūrai, o mums juo brangesnis, kad davė gyvų paveikslų apie pačius stambiuosius mūsų lietuviškojo žodžio kūrėjus.

Norint padaryti vaizdą apvalesnį, dar reikėtų kalbėti apie Mykolą Vaitkų, kaip apie vertėją, redaktorių ir leidėją. Juk ilgus metus jisai dirbo su Švento Kazimiero draugija — vienu iš stambiųjų lietuviškos knygos pionierių.

"Vienatvėje" Mykolo Vaitkaus lyrika sueina į šiuos tris didesnius skyrius: religinį, gamtos ir tėvynės bei jos atsiminimų. Religinių eilėraščių esama dvejopų — kur susitelkia prie kokio konkretesnio dalyko ir, antra, kur paliečia bendresnius būties klausimus. Vienas skyrius yra pavadintas — "Mistinei Rožei", giedant Aušros Vartų Motinėlei. Iš šio ciklo galima paminėti tokius eilėraščius kaip "Nakties dangus", kur skaitome:

Naktis atėjo. Auksinės, žvainos
sužibo žvaigždės. Plevena dangūs.
Švelniai alsuoja vėjelio bangos.
Aksomo tolyj lakštutės dainos...
Gili mėlynė — puošnus apsiaustas,
Kur dega žvaigždės, kaip akmens
[brangūs...
Tai Ji, Valdovė, taip apsirengus,
tai jos drabužis, Kūrėjo austas,
tai Karalienė pasaulių soste,
ir Paukščių kelias — Jos šydo klostė...
(39 p.)

Iš viso tai gana būdingas eilėraštis Mykolo Vaitkaus poezijai: tiek sakinio tvarka, tiek medžiagos parinkimu, kur tarpais esama švelnaus precioziškumo, tiek ir išvidiniu turiniu, kuriame dvelkia šviesusis Vaitkaus idealizmas bei grožinis jo ilgesys.

Drauge čia yra ir gamtos eilėraštis. O gamtai mūsų poetas dabartiniame rinkinyje yra davęs nemažą vietos. Reikia pažymėti, kad Mykolas Vaitkus turi savitą žvilgsnį į gamtą — dažniausiai skaidrų, lyg vasarišką ir artimą, sakytumei, intymų. Jisai nesitenkina bendresniu vaizdu ar įspūdžiu, bet išrenka ir detales — šiltas ir spalvingas. Vietomis prideda ir savo filosofijos. Iš tokių elementų nuausta "Pakibusi ore", kur kalbama apie pušį, belinguojančią ant prarajos briaunos:

Ar ji supranta:
ant mielo kranto
gana gyventa —
ir metas jau griūti į daubą?
Dainų suckėja —
ji linksi vėjui,
ji kvapsnį lieja
saulutei fėjai
ir jų Kūrėjui —
žaliuoja be skausmo, siaubo. (59 p.)

Šis dalykas mums atveria ir Mykolo Vaitkaus eiliavimo meną. Čia jisai yra išprusęs, apsukrus ir įvairus. Vietomis, pavyzdžiui, rimuose, jisai pasigauna tokių prašmatnumų, kuriuos kiti gali palaikyti moderniškais.

Paimkime šį posmą:
Vidudienio tylos gilybėse
paskendęs miškas oro žydryje;
pajutęs aukščio gyvą ilgesį,
stiebais į dangų kyla giedrąjį.
(5 p.)

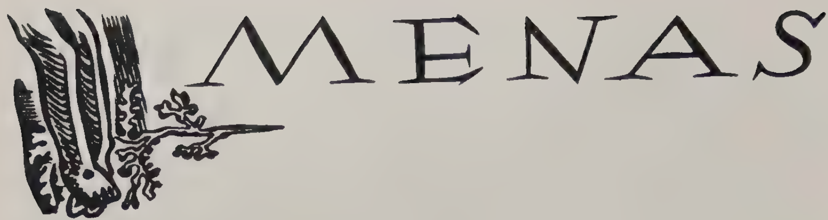

T. Zikaras
BELAUKIANT
K. Kazlausko nuotr.

Būtų šališka ir neteisinga tvirtinti, kad, paneigdamas Žilinsko laimėjimus grynai estetinėje teatro formos srityje, Juknevičius grąžino mūsų teatrą į pirmojo laikotarpio primityvumą. Tarp Juknevičiaus spektaklių ir vyraujančio anų dienų vaizdo, nežiūrint abiem perijodams bendro realizmo, skirtumas esminis: tai skirtumas tarp meno ir ne meno, skirtumas tarp meistriškumo ir mėgėjiškumo.

Jei šie žodžiai kartais nuskamba arbitrariškai ir atrodo teigią arba neigią pernelyg visuotinai, urmu, tai reikia pastebėti, jog jų tikslas — visur akcentuoti bendrąjį, esminį, vyraujantį vaizdą, ryškiausius asmenis ir atsiekimus, neliečiant eilės visai gerbtinų, bet neturinčių lemiamos meninės reikšmės asmenų ir spektaklių, kurių šen bei ten pasitaikydavo visais laikotarpiais. Ir prieš Žilinską būdavo laimėjimų, lygiai kaip ir jo laikais lygiagrečiai tebesitęsė senoji teatro rutina su visais jos trafaretais, ir lygiai kaip paskutiniajam perijode, šalia Juknevičiaus, buvo visa eilė tiek meniškų bandymų, tiek visokeriopo kratinio.

Jei Juknevičius savo menu neskynė naujų kelių ir nekūrė formų, tai sultingu, įtikinamu realizmu jis vėl laimėjo teatrui Žilinsko nugąsdintą žiūrovą. Nurimęs sau suprantamos išraiškos akivaizdoj, šis žiūrovas visiškai pamiršo reikalauti lietuviškojo teatro, nors Juknevičius buvo atviras juo rusiškiausio Maskvos Dailės Teatro sekėjas ir be A. Gustaičio "Slogučių", nebuvo pastatęs jokio lietuviško veikalo ("Kudirka" tebuvo Sutkaus pastatymo atnaujinimas su keliais įnašais). Staigus žiūrovų patriotizmo atoslūgis, atsikračius Žilinsku, vertusiu augti į naujas formas, ir atsidūrus patogiam Juknevičiaus spektakly, — atrodo, dar kartą liudija, jog lietuviškumo priekaištas Žilinskui buvo tik prie-

TEISUČIO ZIKARO SKULPTŪRA

T. Zikaras, kuris neseniai buvo Australijoje surengęs savo darbų parodą, priklauso prie mūsų tautos atžalyno. Jisai brendo dviejų stipriai besireiškiančių meno srovių įtakoje. Viena — akademinė, kurią tvirtai palaikė tėvas — skulptorius Juozas Zikaras, savo dirbtuvėje palaipsniui skiepydamas sūnui akademinės skulptūros pažinimo pagrindus ir energingai aiškindamas anatomijos reikalingumą bei natūralistinės skulptūros pritaikomumą gyvenime.

Iš kitos gi pusės T. Zikarą veikė jaunieji dailės mokytojai, kurie buvo studijavę Vakarų Europoje ir kurie besimokančiai jaunajai menininkų kartai aiškino naujas meno tiesas ir pagrindus, nutolstančius nuo natūralistinio meno dėsnių. Taip Vakarų Europos meninis j u d ė j i m a s nesulaikomai sunkėsi į Lietuvą ir greitai plėtėsi mūsų jaunųjų kūrėjų tarpe.

Dabar, nutolus nuo ano aktyvo ir gyvo menininkų ginčo ir iš arti pažvelgus į kitų tautų kūrybinių asmenybių darbus, nebėra abejonės, kad to laiko mūsiškė jaunoji dailininkų karta neklydo, o tikrai jautė gyvenimo pulsą ir visai teisėtai pakrypo prie plataus ir įvairaus šių dienų meno, kuris turi daugybę priėjimo taškų ir yra išryškėjęs įvairiausiomis meno kryptimis, didelėmis ir originaliomis asmenybėmis, naujomis idėjomis, naujų formų ieškojimu ir atradimu.

Mes esame per pasaulį keliaujantys žmonės, paliesti didžiojo likimo, kuris blaško mūsų giminę. Pastovumas, sėslumas, taip būdingos žymės mūsų krašto žmonėms, prasiskiedė svetimomis srovėmis, net priešingomis mūsų pačių prigimčiai. Tokia išviršinė tremtinių būsena yra giliai paveikusi ir daugumą mūsų jaunesniųjų plastinio meno kūrėjų, kurie, gyvendami taip pat nenormaliose sąlygose, nebegali pilnai susikoncentruoti. Neturėdami laiko, jie nesuspėja realizuoti išbrandintų ir sunokusų kūrybinių vaisių. Tai yra apčiuopiamas nuostolis ne tik mūsiškei, bet ir bendrai europietiškai kultūrai.

Stebint Teisučio Zikaro paskutinių metų skulptūros darbus jaučiame dailininką besiblaškantį, bejieškantį naujų vaizdavimo formų, bestudijuojantį didžiųjų skulptorių pobūdį ir jų priėjimą prie skulptūros. Kai kuriuose T. Zikaro kūriniuose ("Sėdinti mergina" ar "Gulinti mergina") pastebime itin ryškią dar tebegyvenančių didžiųjų d a b a r t i e s s k u l p t o r i ų į t a k ą: i t a l o Marino Marini ar anglo Henri Moore. Pirmas įspūdis galėtų susidaryti net labai priekaištingas. Tačiau noriu tikėti, kad jaunas skulptorius sąmoningai studijuoja didžiųjų kūrėjų figūras, lygindamas savo pajėgumą su pripažintų meisterių galia ir paslaptimis skulpturoje. Teisutis Zikaras priklauso prie pačios jauniausios menininkų kartos, todėl svetimų įtakų, kurios yra įsisunkusios į jo kūrinius, nereikėtų laikyti skulptoriaus charakterio silpnumu, bet sąmoningu studijų vaisiumi. T. Zikaras nori giliai įsijausti ir įsisąmoninti šių dienų meno pobūdį, savo protu ir jausmais suvokti dvidešimtojo amžiaus meno esmę, susirasti ir nusistatyti tokias vaizdavimo formas, kokios, jo manymu, yra jam originaliausios ir būdingiausios. T. Zikaras jaučia tą šių dienų tempą bei meninį reikalavimą, jaučia originalumo būtinumą, kurį kiekvienas pripažintas menininkas turi: savitą formą, savitą liniją, savitas spalvas, savitus motyvus. Jis gerai supranta, kad aklas gamtos kopijavimas yra neesminis dalykas ir kad, siekiant perkurti gamtą, reikia turėti kūrybingą individualybę.

Keliuose T. Zikaro darbuose (ypač "Belaukiant") pastebime lietuvišką jaunųjų skulptorių dvasią, kai evoliuciniu būdu buvo pereita nuo akademinės prie suprastintų formų skulptūros. Grubokas medžiagos pajautimas, sąmoningas proporcijų nesilaikymas, apgalvotų matomų ir įsivaizduojamų linijų ritmas jau liudija naujovės atsiradimą.

T. Zikaras, įsijausdamas į naująjį judėjimą, studijuodamas lietuvių liaudies meną ir primityvių tautų skulptūras, visa tai paliečia atsargiai. Jis sąmoningai leidžiasi būti pavergiamas svetimųjų įtakų, kad praturtintų ir vėliau išryškintų savąjį charakterį. Greitas ir netikslus idėjos virškinimas gali būti paviršutiniškumo ir

---

yra lyg ir mokslinis veikalas, turintis naudotis neišvengiamomis "antiestetinėmis" banalybėmis, kaip įvairios istorinės pastabos, koloritinė inventorizacija ir t. t.

Savickio žmonės "Šventojoje Lietuvoje" yra kiek kitoki. Visi jie stovi arčiau natūros ir jų psichologiniame piešinyje netrūksta "akademinių" linijų. Visi jie daugiau suinteresuoti šia žeme ir nebeprimena po svietą klaidžiojančių teatrinių personažų.

Atskirai pažymėsime situacijas. Dažnai jos yra nepaprastai originalios, kartais net mistiškos, o jų motyvai — karamazoviški. Bet Savickis taip ir palieka viską klausimo ženkle. Ir klausimas jau nebebus atsakytas. Taip ir liks šis jo romanas, kaip didelio paveikslo eskizas, kuriame piešinio anglis nustelbia ploną spalvų sluogsnį.

L. M.

ATSIŲSTA PAMINĖTI

Kazys Binkis: BALTASIS VILKAS. Pasaka. Iliustravo **F. Ušinskaitė.** Išleido Gabija. Brooklyn, 1953 m. 36 p. Kaina 1 dol.

P. Abelkis: ŽEMAIČIŲ KRIKŠTAS. Romanas. Trijų Tulpių Knygų leidykla. 1952 m. 421 p.

Juozas Grušas: PABUČIAVIMAS. Novelės. Dailin. V. K. Jonynas. Išleido Gabija. 1953 m. 155 p. Kaina 1 dol. 50 c.

Kazys Binkis: LYRIKA. Redagavo ir įvadą parašė **Jonas Aistis.** Išleido Terra. Chicago, 1952 m. 116 p.

François Mauriac: GIMDYTOJA. Vertė **A. Vaičiulaitis.** Išleido Terra. 133 p.

Vincas Krėvė Mickevičius. Rašytojo 70 metų sukaktis. Chicagos Lietuvių Literatūros Draugijos leidinys. 1953 m. 187 p.

Dan Kuraitis: ATSIMINIMAI. Naujienų leidinys. 1953 m. 208 p.

Lithuania's Fight for Freedom, by **E. J. Harrison.** Published by Lithuanian American Information Center. New York, 1952. 95 p.

Kun. Stasys Yla: SVEIKA MARIJA. Mažasis maldynas. Išleido Immaculata. 1953 m. 370 p.

M. Matukas: NE VISA MIRŠTA. Išleido Šv. Teresėlės Mažųjų Sielų Misijų Brolija. 28 p.

atsitiktinumo išdava. Šioje vietoje prisimenu, kaip savo laiku Paryžiaus meno parodon, reprezentuoti lietuvių meno, buvo siunčiama didžiulė smūtkelio kopija, kuri jau savo dydžiu užmušė subtilią, gilią lietuviško dievuko simboliką. Būtų buvę kurkas tiksliau, jei skulptorius būtų sugebėjęs suglausti pačias esmines lietuviškų smūtkelių žymes ir, perkošęs per savo ryškų meninį pajautimą, išlipdęs visai naują ir originalią lietuviško smūtkelio simboliką, kurioje būtų atsispindėjus ta charakteringa lietuviško smūtkelio būsena. Tada buvo prasilenkta su pačia pagrindine moderniojo meno galvosena, kad gamta nemėgsta būti kopijuojama, bet reikia asmenybių, kurios gamtos motyvus sugebėtų pateikti žiūrovui naujus ir nematytus.

Norim tikėti, kad Teisutis Zikaras aiškiai suvokia meno esmę ir daug tiksliau bando panaudoti liaudies meno formas, išgaunant naujus darbus. Savitas priėjimo būdas juntamas nedidelėje "Kristaus" figūroje. "Kompozicija" ir "Modelis" yra jau išbrandinti darbai, kurie nusako apie besikristalizuojančią T. Zikaro asmenybę.

Realistinis gamtos vaizdavimas daugiau prilygsta protui bei išsilavinimui. Naujojo gi meno srovės yra fantazijos padarinys, įsiliejęs į naujų atradimų pasaulį, kuris nei paprasta akimi nei pojūčiais nebepajuntamas. Todėl visų kontinentų menininkai yra labai susidomėję abstrakčiąja forma. Ši kryptis nėra vienintelė ir pati vertingiausia, bet pažymėtina, kad abstrakčiojo meno pasekėjų yra daug. Teisutis Zikaras, parodydamas vieną konstruktyvų darbą, pavadintą "Kompozicija", bando priartėti prie abstrakčios skulptūros. Tai savotiškas žaismingas fantazijos padarinys, kur plonų ir storų vielų kombinuote jis išgavo estetinę dekoratyvinę apybraižą. Šis darbas turi ir turinį ir mintį, todėl jo prijungti prie abstrakčios skulptūros negalėtume.

Šis vaizdavimo būdas pasaulio menininkų praktikuojamas, ir kai kurie yra pasiekę labai įdomių rezultatų. Ar Teisutis Zikaras bandys nugalėti abstrakčiosios skulptūros paslaptis ir ar jam tai lengvai seksis, iš vieno darbo sunkoka nustatyti. Tik tenka pastebėti, kad šis kelias labai slidus ir galima greitai nukrypti į pigų žaidimą. Šis T. Zikaro bandymas yra įdomus, tiksliai suvestas ir sudaro užbaigtą estetišką dekoratyvinę skulptūrą, turinčią giminingumo su šio laiko T. Zikaro vaizduojamuoju pasauliu. Šioje skulptūroje linija panaudojama ne natūralistinės figūros apibrėžimui, bet suteikiama gyvybė pačiai linijai, o naujos medžiagos pavartojimas ir grafiškas sprendimo būdas šiame bandyme išlaiko gilią, savyje sukauptą uždarą jėgą.

Paskutiniais darbais T. Zikaras paliečia "pikasiškąjį" vaizdavimo būdą ir iš ramios, svajingos, uždaros skulptūros persikelia į drastišką, grasinantį stilių. Skulptūroje "šauksmas" jaunas skulptorius aštria ir antihumanistiška forma bando prasikalti iš kasdienybės. Šiandien šis stilius yra labai populiarus. Kiek pasiseks Teisučiui Zikarui į jį įsigyventi, parodys ateities darbai. Tik būtų labai nemalonu numatyti, kad tos studijos priglušintų T. Zikaro kūrybiškąjį instinktą, o skulptoriaus asmenybė pasiklystų tarp įvairaus ir turtingo šių dienų meno ir nebesusirastų kelio į savąjį idealą. **A. Vaičaitis**

• Moderniojo Meno Muzėjuje New Yorke balandžio - gegužės mėn. vyksta Georges Rouault kūrinių paroda. Išstatyta virš 100 darbų.

• Balandžio 11 d. Marijos Aukš. Mokyklos patalpose Chicagoje atidaryti paroda prof. Adomo Galdiko 60 metų amžiaus sukakčiai paminėti. Be jubiliato, šioje parodoje dalyvavo V. K. Jonynas, V. Kašuba, K. Žoromskis ir A. Pautienius. Atidarymo žodį tarė konsulas dr. P. Daužvardis. A. Varnas ilgesnėje kalboje apibūdino prof. A. Galdiko gyvenimo kelią ir mene pasiektus laimėjimus. Po oficialiosios atidarymo dalies Lietuvių Auditorijoje (Bridgeporte) dailininkui pagerbti buvo surengta vakarienė, kurioje dalyvavo daug svečių. Chicagos lietuviai turėjo progos pamatyti šią įdomią parodą ir įsigyti paveikslų. Ji buvo 10 dienų prailginta.

• Lietuvių grafikų darbų parodoje Rochestery Memorial Art Gallery patalpose savo kūrinius išstatė šie dailininkai: P. Augius, A. Dargis, A. Kurauskas, V. Petravičius, V. Ratas, A. Vaičaitis, T. Valius, R. Viesulas ir L. Vilimas. Muziejaus biuletenyje šių grafikų darbai gražiai įvertinti. Beveik tuo pačiu laiku Rochestery atidaryta L. Vilimo ir tapybos darbų paroda...

• Dail. Juozas Penčyla iš Kolumbijos ruošiasi atvykti į Jungtines Valstybes.

• Dail. V. Dobužinskis yra išvykęs į Italiją, kur Scala baletui Milane daro dekoracijas. Šiemet jo pieštas dekoracijas naudojo Metropolitan Opera New Yorke Boriso Gudonovo operai.

• T. Valius dalyvavo Kanados grafikų parodoje Toronte, surengtoje karališkame muzėjuje.

• V. K. Jonynas Lietuvių Auditorijoj Chicagoje balandžio 12 d. laikė paskaitą tema: Moderninis menas ir lietuviška visuomenė, po kurios buvo diskusijos. Paskaitą organizavo Rašytojų Draugija.

• Dail. R. Viesulo vario raižinys "Stabat Mater" buvo ypatingai atžymėtas Amerikos grafikų parodoje Philadelphijoje (Honorable mention). Tokios pat rūšies atžymėjimą gavo jis ir New Yorke surengtoje Riverside muziejuje Amerikos dailininkų metinėje parodoje už litografiją "Vasara". R. Viesulo pieštais viršeliais paskutiniu laiku pasirodė kelios lietuviškos knygos, tarp kurių ką tik iš spaudos išėjusi J. Aisčio redaguota Kazio Binkio "Lyrika".

• Pianistas Andrius Kuprevičius lanko Amerikos ir Kanados lietuvių kolonijas, duodamas koncertus. Amerikos spauda jį palankai įvertino.

• Balandžio 19 d. Chicagos Ateitininkų Susišelpimo Fondo koncerte programą išpildė solistė Prudencija Bičkienė ir šokėjai Alfonsas Liepinas ir Aldona Šlepetytė. Abu baleto šokėjai gegužės 17 d. dalyvaus Public Auditorium Little Theater vakaro programoje Clevelande. Akompanuos A. Mrozinskas.

• Kovo 9 d. šv. Kryžiaus bažnyčioje Chicagoje "Dainavos" ansamblis, vedamas S. Sodeikos, išpildė Beethoveno oratoriją "Kristus Alyvų Darželyje".

• Bostono šv. Petro parapijos choras, kuriam vadovauja Jeronimas Kačinskas, pasirodė parapijos koncerte su liaudies dainomis ir ištrauka iš St. Šimkaus operos "Pagirėnai". Programoje chorui talkino solistas Stasys Baranauskas.

• Solistai Juzė Krištolaitytė ir S. Liepa kovo 28 d. turėjo koncertą Toronte. Akompanavo St. Gailevičius.

• Pianistas Vytautas Bacevičius balandžio 26 d. koncertavo Carnegie Hall New Yorke.

• Operos solistė Antanina Dambrauskaitė Miami miesto muzikos klubo išrinkta garbės nare. Ji kovo - balandžio mėn. koncertavo Bostone, Brooklyne ir Chicagoje.

• Kompozitorius **Julius Gaidelis**, gyvenąs Bostone, parašė naują simfoniją Nr. 3 dideliam orkestrui.

Neseniai Julius Gaidelis baigė rašyti ketvirtą styginį kvartetą. Kvartetas savo forma yra trumpas, vos dešimties minučių.

• "Draugo" trečiame romano konkurse sprendimo komisijon pakviesta: V. Dabušis, Pr. Naujokaitis, A. Šešplaukis-Tyruolis, A. Vaičiulaitis ir S. Zobarskas.

KŪRYBOS PASAULY

LITERATŪRA

VIENATVĖJE

Mykolas Vaitkus: VIENATVĖJE. Eilėraščiai. Išleido Nek. Pr. Seserų spaustuvė, Putnam, Conn, 1952. 182 p. Kaina 1.50 dol.

Jau arti penkiasdešimt metų Mykolas Vaitkus dirba lietuvių literatūroje. Niekas nėra surinkęs į vieną daiktą jo raštų, bet ir taip ryški jo verstoji vaga. O jisai reiškėsi įvairiai, galima, sakyti, visuose žanruose. Skaitančiajai visuomenei geriausiai jisai žinomas kaip poetas, itin dėmesį atkreipęs nuo "Šviesių krislų". Jisai į mūsų lyriką atsinešė savo spalvą ir savo nuotaiką — kažką skaidraus ir ilgesingo. Jau patys jo knygų vardai dažnai atliepią jo pasaulį — "Liepsnelės", "Žvaigždės duktė", "Nušvitusi dulkė", "Žaibas ir mergaitė", "Brėkšta". Visa tai mena kažkokią šviesą, kuri neša grožį. Iš tikrųjų šis reiškinys nėra atsitiktinis: Mykolo Vaitkaus estetikoje grožis yra kito pasaulio dovana, mus pasiekianti lyg kokiu spinduliu iš aukštybių. Istoriškai tai būtų neoplatonistinė pažiūra, kaip ją skelbė Plotinus ir jo pasekėjai. Ir "Vienatvėje" mūsų poetas keliais atvejais panašiai pasisako: "Jo įkūnyta mintis stebuklais veržias iš daugaus" (11 p.). Arba jisai kalba, kaip poetas girdi "lyg dainą, lyg spindulio ilgesį" (156 p.). Nepasilikdamas grynai idėjinėje plotmėje, jisai tai ima ir religine prasme, savo poeziją jungdamas su Amžinuoju Grožiu, Kūrėju, Tėvu. Šiai minčiai pavaizduoti įsidėmėtinas paskutinis šio rinkinio dalykas —"gyvenimo laivelis".

Taigi, žinome Mykolą Vaitkų — poetą, daugiausia lyriką. Tačiau jisai nemaža reiškėsi ir kaip poetas epikas. Betgi jo kelias literatūroje tuo nesibaigė. Mykolas Vaikus savo plunksną yra išbandęs ir dramoje, už "Žvaigždės dukterį" net gaudamas premiją konkurse 1924 metais. Nepasiliko jam svetima beletristika, į kurią įeina jo "Tvanas" ir kiti dalykai. Vienuose iš jų jisai yra lengvas realistas, o kituose pasirodo ir nauja jo savybė — savotiška fantazijos egzotika, kaip "Tvane".

Itin šiltai Mykolas Vaitkus minėtinas, kaip atsiminimų autorius. Nesvarbu, ar jisai rašytų apie didžiuosius mūsų poetus, kurių artumoje jisai gyveno, ar apie politikos vyrus, — visur jisai yra įdomus, pagaunąs pagrindinius asmens bruožus ir prisirinkęs daugel smulkmenų. Reikia atkreipti dėmesį, kad šie atsiminimai rašyti būdingu savo žanro stiliumi, menančiu geras tradicijas, taktą, tam tikrą memuarinį toną ir yra savotiškai grakštūs savo išraiškoje. Tuo būdu Mykolas Vaitkus labai nusipelno mūsų atsiminimų literatūrai, o mums juo brangesnis, kad davė gyvų paveikslų apie pačius stambiuosius mūsų lietuviškojo žodžio kūrėjus.

Norint padaryti vaizdą apvalesnį, dar reikėtų kalbėti apie Mykolą Vaitkų, kaip apie vertėją, redaktorių ir leidėją. Juk ilgus metus jisai dirbo su Švento Kazimiero draugija — vienu iš stambiųjų lietuviškos knygos pionierių.

"Vienatvėje" Mykolo Vaitkaus lyrika sueina į šiuos tris didesnius skyrius: religinį, gamtos ir tėvynės bei jos atsiminimų. Religinių eilėraščių esama dvejopų — kur susitelkia prie kokio konkretesnio dalyko ir, antra, kur paliečia bendresnius būties klausimus. Vienas skyrius yra pavadintas — "Mistinei Rožei", giedant Aušros Vartų Motinėlei. Iš šio ciklo galima paminėti tokius eilėraščius kaip "Nakties dangus", kur skaitome:

Naktis atėjo. Auksinės, žvainos
sužibo žvaigždės. Plevena dangūs.
Švelniai alsuoja vėjelio bangos.
Aksomo tolyj lakštutės dainos...
Gili mėlynė — puošnus apsiaustas,
Kur dega žvaigždės, kaip akmens
[brangūs...
Tai Ji, Valdovė, taip apsirengus,
tai jos drabužis, Kūrėjo austas,
tai Karalienė pasaulių soste,
ir Paukščių kelias — Jos šydo klostė...
(39 p.)

Iš viso tai gana būdingas eilėraštis Mykolo Vaitkaus poezijai: tiek sakinio tvarka, tiek medžiagos parinkimu, kur tarpais esama švelnaus preciozìškumo, tiek ir išvidiniu turiniu, kuriame dvelkia šviesusis Vaitkaus idealizmas bei grožinis jo ilgesys.

Drauge čia yra ir gamtos eilėraštis. O gamtai mūsų poetas dabartiniame rinkinyje yra davęs nemaža vietos. Reikia pažymėti, kad Mykolas Vaitkus turi savitą žvilgsnį į gamtą — dažniausiai skaidrų, lyg vasarišką ir artimą, sakytumei, intymų. Jisai nesitenkina bendresniu vaizdu ar įspūdžiu, bet išrenka ir detales — šiltas ir spalvingas. Vietomis prideda ir savo filosofijos. Iš tokių elementų nuausta "Pakibusi ore", kur kalbama apie pušį, belinguojančią ant prarajos briaunos:

Ar ji supranta:
ant mielo kranto
gana gyventa —
ir metas jau griūti į daubą?
Dainų suckėja —
ji linksi vėjui,
ji kvapsnį lieja
saulutei fėjai
ir jų Kūrėjui —
žaliuoja be skausmo, siaubo. (59 p.)

Šis dalykas mums atveria ir Mykolo Vaitkaus eiliavimo meną. Čia jisai yra išprusęs, apsukrus ir įvairus. Vietomis, pavyzdžiui, rimuose, jisai pasigauna tokių prašmatnumų, kuriuos kiti gali palaikyti moderniškais.

Paimkime šį posmą:
Vidudienio tylos gilybėse
paskendęs miškas oro žydryje;
pajutęs aukščio gyvą ilgesį,
stiebais į dangų kyla giedrąjį.
(5 p.)

politinio gyvenimo painiavose senoji tikyba pasidarė nepakankama. Užtat japonų inteligentijos dvąsioje atsivėrė didelė tuštuma, kurios nepajėgia užpildyti kelis tūkstančius metų išpažinta pagonybė. Tauta pakrypo krikščionybės pusėn, ir atsivertimų skaičius stebėtinai pašoko. Beveik visoje misijų istorijoj negirdėta, kad stabmeldiški kaimai bei miesteliai patys kviestųsi evangelijos skelbėjus, kaip dabar pasitaiko Japonijoj.

Krikščionybės jėgą pripažino net komunistai ir savo pyktį lieja ant Katalikų Bažnyčios, kur autentiškiausiai skelbiama evangelija. Kaip patirtis rodo, jų okupuotuose katalikiškuose kraštuose daug aršiau persekiojama religija, negu protestantiškuose ar stabmeldiškuose. Iki šiol negirdėti, kad tokioje Kinijoje, kur jau iš pat šaknų raunami katalikybės daigai, būtų užkabinti bonzai ar eiliniai stabmeldžiai. Pasitaiko, jog viduje netvirtas religijas komunistai net savotiškai globoja ir jos lengvai tampa jų propagandos įrankiais. Katalikų Bažnyčia pasirodė nepajudinama. Šiandien net priešingų pažiūrų žmonės pripažįsta, kad ji yra kiečiausia uola, į kurią atsimuša komunizmo bangos.

Šių faktų akivaizdoje, ir nuošaliau nuo Bažnyčios stovintiems lietuviams, neapsimoka gaivintis pasenusios protėvių tikybos iliuzija, o dar labiau — neigiamu tonu byloti apie katalikybę. Tuo keliu einant toliau, tikrai nebus pasitarnauta tautai. Dabar komunizmas graso pražūtim visoms dvasinėms vertybėms. Ypač gi mūsų tėvynei jis yra sudavęs skaudų smūgį. Kovai su komunizmo pabaisa reikėtų rinktis pačius geriausius ginklus, kurie kaip tik randami Kristaus evangelijoje. Senovės lietuvių tikyba čia nieko negali padėti.

Tėv. L. Andriekus, O. F. M.

VISUOMENINIS GYVENIMAS

VISUOMENĖS DĖMESIO TAŠKAI

Dėmesys tų, kurie rūpinasi visuomeniniais reikalais, labiausiai sutelktas į Lietuvos laisvinimą ir lietuvybės išlaikymą bei į veiklą tų organizacijų, kurios šioms sritims vadovauja.

Lietuvos laisvinimo srityje šiemetinių pastangų stebėtojas negalės daug užregistruoti. Labiausiai minėtini jau du, kurių iniciatyva priklauso ALTui: vienas — Vasario 16 proga gausi propaganda tarp kongreso narių ir spaudoje; antras — vizitas pas prezidentą Eisenhowerį, kuriam buvo pareikšti du konkretūs norai: patvirtinti genocido konvenciją, ištirti Lietuvos aneksijos bylą. Dėmesio vertas ypačiai antrasis, nes jis konkretus, įmanomas vykdyti ir derinasi į eilę kitų panašių bylų, kaip, sakysim, Katyno žudynės ir vergų darbas Sovietų Sąjungoje. Gaila, kad tas reikalas nebuvo pakankamai permestas į svetimąją spaudą. Lietuvos propagandos reikalui savo duoklę atidavė rūpestingai visa eilė bendruomenių ir atskirų asmenų, kurių individualios pastangos kartais pralenkia net organizuotąsias.

VLIKo dėmesys tebėra sutelktas vis dar į organizacinius reikalus, į savęs stiprinimą. Dėl įvairių priežasčių susilpus veiklai ir susiaurėjus visuomeninei bazei, buvo gyvai svarstoma spaudoje, visuomenėje ir pačiame VLIKe daug projektų padėčiai gerinti. Bet jų eilė atkrito. Atkrito projektas kelti VLIKą į Prancūziją, nors ten jau ir butas dvejiems metams buvo išnuomotas. Nustumta paties VT pirmininko iniciatyva kelti VLIKą į Jungt. Valstybes, nors idėja dar nėra palaidota. Pastaruoju laiku iškilo projektas keltis VLIKui į Ispaniją. Spaudoje ir pačiame VLIKe kelta mintis organizuoti egzilinę vyriausybę, bet ji VLIKe pritarimo nėra radusi. Sau stiprybės siekė VLIKas pastangomis išlyginti santykius su S. Lozoraičiu. Šis reikalas buvo visų dėmesio centre ir daug pastangų daryta. Tuo tarpu konkrečių laimėjimų čia negalima konstatuoti. Tik pažymėtina, kad vienai pusei reiškiant didesnes nuolaidas, antroji pusė savo kainą kilstelia.

Kitas dėmesio taškas, kurį visuomenė gyviau seka, yra VLIKo visuomeninės bazės praplėtimas. Šalia VLIKo stovėjo sąjūdis, kuris anksčiau vadinosi Nacionalistų Partija, paskui pasivadino Lietuvos Atgimimo Sąjūdžiu. Stovėjo šalia kiek paskiau susiformavusi L. Rezistencinė Santarvė. Pernai šalia VLIKo atsidūrė dar Lietuvių Frontas ir L. Vienybės Sąjūdis. Daug dėmesio buvo skirta šiai susiaurėjusiai VLIKo bazei praplėsti. Spaudoje buvo iš naujo gaivinamas reikalas įjungti į VLIKą M. Lietuvos Tarybos atstovą. Tik tos pačios spaudos žiniomis, M. L. Taryba dabar nerodo tuo reikalu susidomėjimo. Pirmu kartu iškelta mintis įjungti į VLIKą ir bendruomenių atstovus, pradedant nuo Vokietijos ir Britanijos. Iškeltas jau seniau reikalas priimti L. Rezistencinės Santarvės žmones į VLIKą. Tuo reikalu jau tarėsi ir VT pirmininkas Londone. Tatai remia ir Lozoraitis. Taip pat buvo daug svarstomas bazės praplėtimas grąžinant L. Vienybės Sąjūdį. Bet šalia noro bazę praplėsti reiškėsi ir noras ją siaurinti. Dėl to Vienybės grįžimo klausimas užkliuvo. Formaliai buvo rasta, kad buvęs Vienybės atstovas, išeidamas iš VLIKo, veikė jam duotų įgaliojimų ribose, ir dabar organizacijos noras grįžti turėtų būti svarstomas kaip noras iš naujo įeiti į VLIKą. Faktiškai šitokia padėtis duoda gerą pagrindą grupiniams interesams ginti ir ieškoti kompromiso, svarstant drauge visų pretendentų įjungimą į VLIKą.

Tie susiorganizavimo klausimai liko dar atviri ir tenka stebėti tolimesnę jų raidą. Tačiau negalima nutylėti, kad tokia padėtis atsiliepia ne tik tarpusavio santykiams, bet ir tarp svetimųjų. Sakysim, Bonnos vyriausybei jau spėjo prisistatyti net trijų institucijų atstovai. O tuo tarpu Bonnos vyriausybės prašymą VLIKui pateikti medžiagos apie Lietuvos teisinę tarptautinę padėtį nebuvo galima patenkinti, nors prašyta buvo 1952 metų vasarą. Netenka stebėtojui registruoti nė pastangų tęsti pradėtus santykius su kitų kraštų vyriausybėmis (Bonna, Madridu, Lisabona).

Politinės veiklos taškai labiau patraukia visuomenės dėmesį, labiau intriguoja nei antroji didžioji visuomeninio darbo sritis — lietuvybės išlaikymas. Ir čia rūpesčiai prasidėjo nuo organizacijos. Puiki ir didinga bendruomenės idėja po didelių pastangų buvo įvykdyta Kanadoje, Britanijoje, Australijoje, Pietų Amerikoje. Pasitaiko ir ten trynimosi. Kur be jo. Tačiau Jung. Valstybėse kliūčių sutiko daugiausia. Ten, kur daugiausia lietuvių, ten daugiausia ir kliūčių. Bet teisingai imta organizuoti iš apačios, steigiant pirma bendruomenės apylinkes. Dar vis kovojant dėl pačios organizacijos, jau imama aliar-

P A S T A B O S

AIDŲ MUZIKOS - LITERATŪROS VAKARAS

Žurnalas "Aidai" jau ketvirtus metus reguliariai eina Jungtinėse Valstybėse ir yra įgijęs lietuvių kultūrininkų palankumą, nežiūrint ideologinių skirtumų. Apie "Aidus" mielai telkiasi mūsų išeivijos kūrybinės pajėgos, skelbdamos savo mokslo, meno, literatūros laimėjimus. Lietuviškoji spauda pripažįsta šio žurnalo augštą lygį ir mielai toliau gvildo jame iškeltus klausimus. Neretai persispausdinami net ištisi straipsniai.

Tą nuoširdų visuomenės dėmesį "Aidams" dar sykį apčiuopiamai parodė šiemet balandžio 12 d. Brooklyne surengtas muzikos - literatūros vakaras. Nors oras pasitaikė nepalankus, tačiau svečių atsilankė gausiai. Tikrai miela pažymėti, kad jie buvo rinktiniai, visa širdim branginą dainą ir kūrybos žodį. Nemažai asmenų atvyko ir iš kitų miestų.

Aplinka buvo jauki. Neatsitiktinai ši muzikos-literatūros šventė surengta Apreiškimo parapijos salėje, kuri yra mokyklos patalpose. Gera skambėti lietuviškai dainai ir kūrybos žodžiui ten, kur mokslo metu visose klasėse dėstoma lietuvių kalba, o šeštadieniais visa dienotvarkė užpildoma lituanistikos dalykais. Patalpų šeimininkas gi kun. Norbertas Pakalnis be jokio atlyginimo leido naudotis dviem salėmis, nepaisydamas iš to susidariusių net kai kurių išlaidų.

"Aidų" muzikos - literatūros vakarą atidarė Tėv. L. Andriekus, O. F. M., leidėjų vardu pasveikindamas svečius ir trumpai primindamas žurnalo misiją mūsų kultūriniame gyvenime. Programą sumaniai pravedė Paulius Jurkus. Jis pačioje pradžioj perskaitė ir "Aidų" premijos komisijos aktą, kuriuo šiemet už teologinį - filosofinį veikalą "Saulės Giesmė" 500 dol. premija suteikiama mokslininkui prof. Antanui Maceinai. Laureatas, gyvendamas Vokietijoje, vakare negalėjo dalyvauti, todėl svečiams pristatė jį "Aidų" redaktorius Antanas Vaičiulaitis. Jis pažymėjo, jog Antanas Maceina stovi mūsų filosofinio mokslo viršūnėse, plėsdamas didžiojo lietuvio filosofo Stasio Šalkauskio tradicijas. Po to vakaro vedėjas perskaitė ir paties laureato laišką, skirtą iškilmės dalyviams.

Meninėje programos dalyje pirmiausia pasirodė operos solistė Antanina Dambrauskaitė. Jinai dainavo liaudies dainas, Banaičio, Kavecko, Vanagaičio kompozicijas ir Fausto, Manon, Čigonų barono, Madame Butterfly operų arijas. Pianu akompanavo A. Mrozinskas, paskambindamas solo Čiurlionio, Debussy, Chopino ir Granados kūrinius. Nuoširdžiai publikos buvo priimti ir visi rašytojai, šiame vakare pasirodžiusieji su savo naujausia kūryba. Bern. Brazdžionis paskaitė poezijos, sukurtos nūdienos temomis; Nelė Mazalaitė davė ištrauką iš spaudai ruošiamos knygos "Miestelis, kuris buvo mano"; Jurgis Jankus paskaitė įdomų fragmentą iš baigiamo rašyti romano; Jonas Mekas pateikė savo poezijos.

Visas muzikos - literatūros vakaras praėjo pakilioje nuotaikoje. Jis buvo apraiška to kultūrinio judėjimo, kurį "Aidai" kelia lietuvių inteligentijoje.

A. Sak.

VAIKŲ VASARINĖS STOVYKLOS

Visokiomis priemonėmis šiandien stengiamasi sulaikyti iškilusią nutautėjimo bangą, kuri žiauriai grasina užlieti ir mūsų iš tremties atvykusį jaunimą. Tėvai liūsta, girdėdami vaikų šnekoje vis gausiau svetimos kalbos žodžių, vis dažnesnių netaisyklingų išsireiškimų. Gyvenant Amerikos didmiesčiuose, žymią auklėjimo dalį atlieka pati aplinka su įvairaus sporto bei kitokio pasilinksminimo priemonėms. Kasdien jaunuolio sieloje telkiasi naujos žinios ir patyrimai, bet tuo pačiu blėsta iš gimtos žemės bei tėvų pastogės išsinešti tautiniai lobiai — kalba, papročiai, žinios apie tėvynę, tautosakos brangmenys. . .

Kovai su nutautėjimo grėsme jaunojoj kartoj daug reiškia šeštadieninės mokyklos, kur lietuvių tėvų vaikai išeina gimnazijos kursą ir atsistoja ant tvirto tautinių vertybių pagrindo. O kur lietuvių parapinėse mokyklose visose klasėse dėstoma lituanistika, ten ir čia gimusieji dailiai gali pramokti lietuviško rašto. Tokioje padėty žiemą mažiausia girdėti tėvus aimanuojant vaikais.
Bet, atėjus vasaros atostogoms, rūpesčiai padidėja. Tėvai, per dieną, o kartais ir naktį pririšti prie darbo fabrikuose, negali vaikų prižiūrėti. Vaikai susikliauna su svetimtaučiais ir ne tiktai atsiduria pavojuje pamiršti, ką lietuviško išmoko žiemą, bet ir pasisavinti draugų ydas.

Užtat atostogų metu patys amerikiečiai labai daug dėmesio skiria vasaros stovykloms. Jos čia organizuojamos pačių auklėjimo įstaigų, vienuolijų, privačių asmenų. Lietuvių vaikams jos ypač reikalingos. Nemaža dalis vyresniųjų dar gerai prisimena Lietuvą ir linksmai praleistą laiką gamtoje.

Atvykus tremtiniams, ir lietuviškoji visuomenė daugiau ėmė skirti atidos vaikų vasaros stovykloms. Jau kuris laikas jos, organizuojamos prie vienuolynų, atnešė gražių vaisių. Pavyzdingą mergaičių vasaros stovyklą kasmet surengia Nekalto Prasidėjimo Seserys Putname, Conn., kur atvykusios ir vyresnio amžiaus lietuvaitės pramoksta arba pagilina tėvų kalbos žinias, prasilavina žaidimuose bei sporte, pasipuošia net tautiškais drabužiais. Jau treji metai berniukams vasarines stovyklas ruošia pranciškonai Maine valstybėje. Tame atostogų krašte yra ypatingai palankios sąlygos poilsiui. Vienuolynas ir stovykla — prie pat Atlanto vandenyno. Vasaros stovyklas rengia ir Tėvai Marijonai savo gražiajame Marianapoly. Be to, ir atskiros organizacijos ruošia savo nariams ilgesnes iškylas gamtoje, kurias taip pat galima pavadinti vasarinėmis stovyklomis. Chicagos pusėje pernai Tėvų Jėzuitų priežiūroje stovyklavo skautai. Taip pat ateitininkai, tiek studentai, tiek moksleiviai, paskutiniais metais įvairiose vietose būriasi į vasarines stovyklas gamtoje.

---

muoti dėl pačios bendruomenės turinio, dėl darbo, kurį ji turi nudirbti pirmoj eilėj dėl jaunimo išlaikymo lietuviško. Pažymėtina, kad šiuo reikalu sutarė visų krypčių spauda. Atrodytų paradoksas — sunkiai ėjosi susikalbėti dėl organizacijos, o gana vieningai kalbama dėl konkretaus darbo lietuvybei išlaikyti. Bet tas pats reiškinys buvo anksčiau pastebėtas ir politinėje srityje; ir ten daugiau tarpusavio kovos dėl organizacijos. . . Pastangos gelbėti jaunimą vis labiau patraukia dėmesį ir jau kuriami specialūs tam reikalui organai susidariusios bendruomenės ribose.

Darbas tiems organams nebus lengvas, nes jis trejus metus pavėlintas. Jiems reikės nugalėti didesnį susidomėjimą politine veikla negu kultūrine ir jį išlyginti abiem sritim reikalingu kiekiu; teks nugalėti augantį visuomenės abuojumą, atšalimą visuomeniniams reikalams. O tatai jau labai juodas taškas. Jis pastebimas ir suvažiavimuose, ir meniniuose pobūviuose, ir net pasikalbėjimuose.

Pijaus XII pastebėtas didysis šių dienų pavojus, kurį jis pavadino tesisiųjų pavargimu, stovi ir prieš mus tiek laisvinimo politinėje, tiek lietuvybės kultūrinėje srityje. Tas pavargimas sukliudo pažangos tempą, kurį padėtis diktuoja.

J. B.

Baigiant norėtųsi tarti: kuo daugiau stovyklų organizavime bus iniciatyvos, tuo bus geriau. Mūsų jaunimui, pritroškusiam miestų dūmuose, reikia tyro oro, saulės, girių šlamesio, o labiausiai jaukios aplinkos, kurioje skambėtų lietuvių kalba ir dainos.

Jonas Puišys

aplankas knygos dalies nesudaro. Tai visai nereikalinga prabanga.

Jonas Aistis

APVERSTOS ILIUSTRACIJOS PROGA

Leidykla "Terra" išspaudino Mariaus Katiliškio "Užuovėją". Knygą iliustravo dailininkas Romas Viesulas. Jos turinio neliesime, tik kiek apsistosime prie iliustracijų. Ir visai ne dėl to, kad toje knygoje vienas paveiksliukas įdėtas augštyn kojomis. Iliustracijos yra tokios, kad neįgudusiam ne taip jau lengva atspėti, kur viršus, o kur apačia, tai eilinis ir vidutinio akylumo skaitytojas vargu ar atspės, kuris paveiksliukas tinkamai, o kuris augštyn kojomis atspaustas knygoje. Tai yra eilinis lapsus imprimarii. Nemaloni, bet vis dėlto atsitinkanti klaida, kaip ir teksto korektūros, ir dėl to ne tik jaudintis, bet dargi ir rašyti nereikėtų. Rašymo priežastis kita — pačios iliustracijos.

Dažnai pagalvojame: ar ne perdaug mūsuose augštojo meno ir menininkų ir ar ne per maža meno darbininkų specialistų. Juoba, kad mūsų menininkai taip individualūs ir uždari, jog jie savo menu negali ar nenori kito ko reikšti, kaip tik savo individualybę. Ir jie visai neatsižvelgia ne tik į reikalą ir tikslą, bet dažnai nepaiso net pačios medžiagos, į kurią tas jųjų menas reikia perkelti.

Per pereitas šventes pasirodė lietuvių dailininkų sukurtų kalėdinių-naujametinių sveikinimų. Tuo tektų tik pasidžiaugti, jei dailininkai kurdami būtų atsiminę, kam tie jų darbai yra skirti. Blaiviai galvojant, tie paveiksliukai turėtų derintis prie švenčių nuotaikos ir prisidėti prie pačių linkėjimų. Išėjo priešingai: Kaikurie paveiksliukai išėjo stačiai siaubingi — jie nei šventėms, nei šermenims netinka.

Mes čia visai nesiimame menininkų darbų vertinti gryno meno plotmėj. Nors ir čia pašaliniam atrodo, kad mūsų menininkai nejaučia didelės pagarbos ir meilės savo darbui: technika labai šiurkšti. O kas gi yra technika, jei ne meilė ir jos dėka įgytas įgudimas padaryti daiktą ar išreikšti mintį. Gi dažnai mūsų dailininkų kūriniuose junti pastangas pasiekti šiurkštumo ribą ir net ją peržengti. Žinoma, laikas viską išryškins, bet atrodo, kad šių dienų dailininkų teisinimasis laiko dvasia vargu ar yra tikslus.

Tuo mes visai nenorėtume varžyti dailininkų individualybės ir juoba kištis į jų reikalus ir judinti tokius dalykus, kurie liečia tik juos pačius ir jųjų meną. Laisvė meno kūriniu gėrėtis ir šlykštėtis, jį pirkti ir nepirkti. Tačiau yra atsitikimų, kad dailininkas turi atminti, jog jų kūriniai turi derintis prie medžiagos ir prie kūrinio paskirties, ypač jie neturėtų užmiršti kūrinio socialinio momento.

Imkime knygą. Ji skirta ne kam kitam, kaip tik skaitytojui. Tai ne tik leidėjas, bet ir knygos iliustratorius turėtų bent kiek derintis prie iliustruojamo veikalo ir net skaitytojo, kuris tą knygą perka, skaito, gėrisi ir saugoja. Bet imkime dar patį iliustracijos tikslą. Iliustracija turi du tikslu: gražinti knygą ir aiškinti tekstą. Norėtume paklausti pačių iliustratorių, kiek mes turime jų papuoštų knygų, kuriose iliustracijos būtų pasiekusios šiuos du iliustracijos tikslus arba bent kuriose jaustųsi dailininko pastanga juos atsiekti? Dažniausiai: iliustracija sau, o knyga sau. Blaiviai galvojant, dailininkas turėtų jausti autorių, turėtų įsigilinti į visas jo stiliaus savybes ir plonybes, turėtų tuo gyventi, turėtų dėti pastangų autoriaus mintį ir nuotaiką suprasti ir išreikšti.

Gal dar per anksti būtų to reikalauti. Šiandienykščiai mūsų pageidavimai yra labai elementarūs ir kuklūs. Mes tik norėtume, kad dailininkas kurdamas atsimintų tą medžiagą, kuri turės jo kūrinį priimti. Dabargi atrodo, kad mūsų grafikai (yra išimčių, bet jos labai retos) atsimena tik tą popierį ar kitokią medžiagą, kurioje jie daro kūrinio originalą. Knyginis popieris turi savo galimybių ribą, ir kai su tomis galimybėmis nesiskaitoma, tai iliustracija persimuša į antrąją lapo pusę.

Mūsų minimos knygos popieris puikus. Spauda atlikta be priekaišto. Tik vienos iliustracijos medžiagą nugalėjusios bloga prasme. Nedaug betrūksta, kad iliustracijos antroje puslapio pusėje dailiau atrodytų, negu geroje. Geroje pusėje tik palaidi ir juodi spaustuvės papiltų dažų plotai.

Leidėjas gerai padarė, skirdamas iliustracijoms atskirus lapus. Tai pabrangino knygą, bet pilnai klausimo neišsprendė.

Lygiai mums yra nesuprantamas viršelių ir aplankų identiškumas. Kam tada tie aplankai, jei yra viršelis. Ar negeriau būtų, jei viršelis būtų visai tuščias ar spaudos ženklais atspaustas. Bibliofiliškai galvojant,

PRIEKAIŠTAS

Šių metų "Aidų" 3 nr., kalbant apie Vasario 16 minėjimo New Yorke trūkumus, buvo padarytas priekaištas ir chorui. V. Utenis nustebęs klausė, kodėl šios šventės programai pasirinkta religinis dalykas, ir dar lotyniškas, kur vietoje Lietuvos skambėjo Jeruzalė. Čia eitų kalba apie vieną pranašo Jeremijo raudą, kurioj šis apgaili savo pavergtos tautos skaudžią dalią.

Nenorėtume sutikti, kad tokią rimties ir susitelkimo dieną, kokia mums yra tapusi Vasario 16, popietinė programa negalėtų būti paįvairinta vienu kitu religiniu dalyku. Dažnai net operose, į kurias paprastai susirenka įvairiai nusiteikusi publika, labai ryškiai išsimuša religiniai motyvai, o vienok dėl to niekas nedaro priekaištų. Į Vasario 16 minėjimus žmonės ateina itin rimtai nusiteikę. Nekartą viešuose pasirodymuose su dideliu dvasios pakilimu yra giedama "Marija, Marija" arba "Apsaugok Augščiausias".

Pranašo Jeremijo raudos, nuostabiai išreiškiančios prislėgtųjų skausmą bei liūdesį, yra tapusios visuotinėmis. Nebūtina jas aklai rišti tik su žydų tautos likimu — jų prasmė yra žymiai platesnė. Jas neretai tenka imti simboliškai. Tada ir Jeruzalės vardas nuskamba išsiilgtos ir palaimintos šalies simboliu.

Šiemt Vasario 16 minėjime New Yorke pagiedotos raudos muzika yra parašyta garsiojo prancūzų kompozitoriaus Ch. Gounod. Ji Webster Hall salėje gražiai aidėjo skausmu, liūdesiu ir viltimi. Šis muzikos kūrinys originale remiasi lotynišku tekstu. Taip jis buvo ir perduotas. O be to gi, prieš giedojimą klausytojai buvo supažindinti su turiniu bei jo simboline prasme.

L. A.

VARGO MOKYKLA

Balfo rūpesčiai dabar ypatingai sukasi apie vadinąmasias "vargo mokyklas" Vokietijoje, kurių yra 12 su 213 mokinių ir 13 mokytojų. Diepholzo gimnazijos reikalai visuomenėj susilaukė labai jautraus atgarsio. Dabar šią mokslo įstaigą pastoviai remia 3.500 lietuvių. Toks užjautimas mokslą tremty einančiam lietuvių jaunimui verčia manyti, kad ir kitos mokyklos bus panašiai paremtos.

Minėtų dvylikos "vargo mokyklų" vaikai gyvena su tėvais. Jiems trūksta maisto, apdaro, mokymuisi priemonių. Mokytojai ir tėvai tvirtina, kad vaikai galėtų pakenčiamai laikytis, jeigu jų kiekvienas mėnesiui gautų

10 dol. Už tuos pinigus būtų galima nupirkti papildomo maisto ir kitų reikalingų dalykų. (Diepholzo gimnazijos kiekvienam mokiniui mėnesiui reikia 20 dol., nes jų gyvenama atskirai nuo tėvų bendrabutyje, gaunant visą išlaikymą).

"Vargo mokykloms" Balfas jau prieš Kalėdas pasiuntė truputį paramos — kiekvienam vaikui ir mokytojui po 5 dol. Pasiryžta eiti prie to, kad panašiai, kaip Diepholzo gimnazijai, atsirastų geradarių, kurie, paėmę globoti vieną "vargo mokyklos" auklėtinį, už jo išlaikymą mokėtų mėnesiui 10 dol. Balfas tikisi, kad atsiras dar 3.500 geraširdžių lietuvių likusioms mokykloms šelpti.

Naujai iškeltas reikalas pastoviai remti "vargo mokyklas" draugijoms, klubams, šeimoms ir pavieniams asmenims duoda gražios progos parodyti gerą širdį. Kadangi darbas yra didelis, kiekvienas didesnis sambūris, neišskiriant vestuvių, krikštynų, vardadienių, jubiliejų ir kitokių švenčių, galėtų būti panaudotas tremtiniams, o ypač jų besimokantiems vaikučiams, sušelpti. **L. A.**

NAMAI GIMNAZIJAI

Pasaulio Lietuvių Bendruomenės Vokietijos krašto valdyba per spaudą kreipėsi į visuose kontinentuose gyvenančius lietuvius, prašydama aukų Vasario 16 gimnazijos patalpoms pirkti. Ši vienintelė grynai lietuviška mokslo įstaiga išeivijoje jau veikia ketvirtus metus Diephozo kareivinėse. Šiemet mokinių yra 170, kurie ten auklėjami atsikuriančiai tėvynei. Pasaulio lietuvių nuoširdumas užtikrino šios gimnazijos medžiaginį aprūpinimą, bet visą laiką kėlė nerimą patalpų klausimas. Kareivinės yra apleistos, ankštos, drėgnos ir nepritaikytos auklėjimo įstaigai. Jas savo lėšomis remontuoti nėra prasmės, nes pamažu atsikurianti Vokietijos kariuomenė kiekvienu laiku gali atsiimti. Gauti gimnazijai kitas patalpas nepasisekė ir nėra vilties, kad pasisektų, nes krašto valdžia turi rūpintis milijonais savo benamių, atbėgusių iš Rusijos užgrobtų žemių.

Pagaliau rastas pirkti gimnazijai ir bendrabučiui tinkamas pastatas prie Mannheimo—Heidelbergo. Vieta atrodo ideali ir net karo atveju savotiškai saugi. Namų kaina — 200.-000 markių, o 100.000 markių dar reikalinga jų remontui. Visa tai sudaro apie 75.000 dolerių, kuriuos būtina išmėkėti metų vienų laike. Pasitikint lietuviškos visuomenės dosnumu, pastatas jau užpirktas.

Spaudoje keliamas klausimas, kodėl, perkant gimnazijai namus, buvo aplenktas Balfas. **L. Gendrutis**

ĮVYKIAI

• Chicagoje sudarytas komitetas arkivysk. Juozapo Skvirecko 80 metų amžiaus jubiliejui paminėti, kuriam pirmininkauja vysk. V. Brizgys. Minėjimui parinkta rugsėjo 13 d. Jubiliejaus šventėje visose lietuvių katalikų bažnyčiose bus laikomos iškilmingos mišios metropolito intencija, o po jų susirinkimai su paskaita. Sukakčiai atminti ruošiama monografija. Turintieji asmeniškų prisiminimų prašomi siųsti juos Chicagos komitetui šiuo adresu: 6812 S. Washtenaw Ave., Chicago, Ill.,

• New Yorko Lietuvių gydytojų Draugija deda pastangų sutelkti į vieną organizaciją visus Amerikoje gyvenančius lietuvius gydytojus, tiek senuosius, tiek naujai atvykusius. Tuo reikalu valdyba yra įgaliota tartis su Amerikos Lietuvių Daktarų Draugija ir su tremtinių sukurtais gydytojų būreliais. Planuojama išleisti medicinos metraštį arba metuose kelis kartus pasirodantį žurnalą. New Yorko Liet. Gyd. Draugija taip pat rūpinasi materialia šios profesijos žmonių padėtim. Pirm. yra Dr. A. Dumbrys, vicepirm. — Dr. V. Tercijonas ir dr. Trajanienė.

• Lietuvos Laisvės Komiteto pirm. Vaclovui Sidzikauskui suėjo 60 m. amžiaus. Gimęs jis yra prie Jurbarko Šiaudinės kaime. Baigęs Veiverių Mokytojų Seminariją mokytojavo Mariampolės apylinkėje, kol susidarius pirmajai Lietuvos vyriausybei, tapo teisingumo ministerijos reikalų vedėju. Greit įsijungė į diplomatinį darbą. Pradžioje buvo Lietuvos atstovybės sekretorius Šveicarijoje, paskui— Lietuvos atstovas Berlyne ir Londone. Nepriklausomybės metais vadovavo dviem svarbioms byloms Haagoje, kurių viena buvo su Lenkija, antra su Vokietija. Okupacijų laikais buvo atsidūręs vokiečių kacete. Susiorganizavus Vlikui, atstovavo ūkininkų partiją, pirmininkaudamas Vykdomojoj Taryboj ir vadovaudamas Vliko užsienio politikai. Atvykęs į Ameriką, aktyviai reiškiasi visame politiniame gyvenime.

• Rytinių JAV Lietuvių Mokytojų Sąjungos Centro Valdyba yra baigusi visus organizavimosi darbus. Dabar ruošiamasi vyriausios vadovybės rinkimams. Sąjungai priklauso keturios apygardos: Bostone, Chicagoje, Los Angeles, New Yorke su 38 skyriais. Vienas iš pačių svarbiausių jos darbų laikytinas naujų lituanistikos programų sudarymas parapijinėms ir šeštadieninėms mokykloms. Kol kas liko dar galutinai neatbaigta geografijos kurso programa.

• Balfo pirm. kan. J. B. Konciui išdėsčius lietuvių tremtinių vargus Europoje, šv. Tėvas per savo nuncijų Vokietijoje arkivysk. A. J. Munch jiems sušelpti paaukojo 5.000 markių.

• Kovo 26 d. Jungtinių Valstybių prezidentas D. Eisenhoweris priėmė Amerikos Lietuvių Tarybos delegaciją. Lietuvos laisvinimo reikalu prezidentui buvo įteiktas raštas.

• Karaliaus Mindaugo vainikavimo 700 metų sukakčiai paminėti Amerikos Lietuvių Tautininkų Sąjunga birželio 20-21 d. d. Washingtone rengia sąskrydį. Į jį kviečiami ne tiktai visų Amerikos lietuviškų kolonijų, bet ir šios šalies valdžios atstovai.

• Kovo mėnesį suėjo dešimt metų, kai mirė kun. A. Milukas, Amerikos lietuvių didelis spaudos puoselėtojas. Jis redagavo laikraščius ir leido knygas, suorganizuodamas joms išteklių. Tam tikslui dosniai aukojo ir savo pinigus. Yra išvertęs 5 knygas ir per dvidešimt jų pats sukompiliavęs.

• Balandžio 6-7 d. lietuvaičių vienuolių atstovės buvo suvažiavusios į Newtown konferenciją aptarti bendrųjų veikimo problemų.

• Juozas Kapočius, buvęs pranciškonų spaustuvės vedėjas Brooklyne, įsteigė nuosavą spaustuvę Bostone, kur bus leidžiama Liet. Enciklopedija. Prie spaustuvės telkiasi ir redakcija.

• Vysk. Vincentas Brizgys lankė Kanados didesniąsias lietuvių kolonijas: Torontą, Montrealį, Hamiltoną, St. Catharines, Londoną, Windsorą ir kit., teikdamas sutvirtinimo sakramentą, sakydamas pamokslus bei prakalbas, laikydamas iškilmingas pamaldas. Visur vyskupas buvo nuoširdžiai priimtas ir pagerbtas.

• Prie Tėvų Pranciškonų vienuolyno Kennebunk Port, Maine, šią vasarą nuo birželio 28 d. iki rugpjūčio 2 d. rengiama berniukų stovykla. Priimami lietuvių ir mišrių šeimų vaikai nuo 7iki 16 metų, kur jie auklėjami ir mokomi lietuvių kalbos, Lietuvos istorijos ir geografijos. Sporto reikalams tvarkyti pakviestas instruktorius Kazys Brazauskas. Savaitinis mokestis — 20 dol. Pranciškonų vasarvietėje Kennebunk Porte sudarytos geros sąlygos ir suaugusiems atostogauti. Visais šiais reikalais prašoma iš anksto kreiptis šiuo adresu: **Franciscan Fathers, Kennebunk Port, Maine.**

Redaguoja — Antanas Vaičiulaitis

Redakcijos nariai — T. Leonardas Andriekus, O. F. M., Juozas Girnius, Alfonsas Nyka-Niliūnas

Meninė priežiūra — Telesforas Valius

Leidžia — Tėvai Pranciškonai

Redakcijos adresas — Antanas Vaičiulaitis, 85-64 144th St., Jamaica 35, N. Y.

Dailininko adresas — Telesforas Valius, 84 Pine Crest Rd., Toronto, Ont., Canada

Administracijos adresas — Aidai, 680 Bushwick Ave., Brooklyn 21, N. Y.

